

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**2014 KIRIM KRİZİ SONRASI KIRIM TATARLARININ STATÜSÜ VE
İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR**

**KAMİL CAN
21716030**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ELÇİN MACAR**

2025

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**2014 KIRIM KRİZİ SONRASI KIRIM TATARLARININ
STATÜSÜ VE İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR**

**KAMİL CAN
21716030
ORCID NO: 0000-0002-1872-6008**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ELÇİN MACAR**

MART 2025

Kamil CAN tarafından hazırlanan “2014 KIRIM KRİZİ SONRASI KIRIM TATARLARININ STATÜSÜ VE İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR” başlıklı çalışma, **20/03/2025** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Prof. Dr. Elçin Macar

.....

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Hatice Esra Danacıoğlu Tamur

.....

Doç. Dr. Hakan Güneş

.....

ÖZET

2014 KIRIM KRİZİ SONRASI KIRIM TATARLARININ STATÜSÜ VE İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR

2013 yılında meydana gelen EuroMeydan olayları ulusal bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Kırım'a yönelik gerçekleştirmiş olduğu askeri müdahale sonrasında ise Kırım Krizi uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Kırım fiili olarak Rusya'nın kontrolüne geçmiştir. Bu süreçte, Rusya Federasyonu kendi yargı ve siyasi sistemini Kırım Yarımadası'nda uygulamaya koymuştur. Ancak, Kırım'da yaşayan bazı topluluklar, Rusya'nın yönetimini tanımayarak tepki göstermiş ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklediklerini açıklamışlardır. Kırım Tatarları da Rusya Federasyonu'nu işgalci güç olarak tanımlayan gruplar arasında yer almıştır. Bu bağlamda Kırım'da ve diasporada yaşayan Kırım Tatarlarının mevcut durumu ele alınmıştır. Ardından Kırım Tatarlarının, kriz sonrası izledikleri politikalar incelenmiştir. Ayrıca, bu politikalar hakkında literatürde ve açık kaynaklarda yer almayan bilgiler de, doğrudan politika yapımcılarla yapılan görüşmeler yoluyla elde edilerek değerlendirmeye alınmıştır.

Rusya Federasyonu'nu işgalci güç olarak tanımlamaları nedeniyle Kırım Tatarları, Kırım'daki fiili yönetimin siyasi, ekonomik, dini ve sosyal baskılarına maruz kalmış, birçok Kırım Tatarı bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, cinayetler ve şüpheli ölümlerle birlikte fiili yönetimi tanımayan gruplar sindirilmeye çalışılmıştır. Kırım Tatarlarının temsil organı olan Kırım Tatar Milli Meclisi, Dünya Kırım Tatar Kongresi ve diasporadaki sivil toplum kuruluşları, Rusya Federasyonu'nun gerçekleştirdiği müdahalenin hukuka aykırılığını uluslararası kamuoyuna duyurmak amacıyla koordineli çalışmalar yürütmüştür. 2014 yılından itibaren Kırım Tatarları, demokratik yollarla vatanlarına dönüş mücadelesini sürdürmekte ve aynı yöntemlerle politikalar üretmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Tatarları, 2014 Kırım Krizi, Rusya Federasyonu, Ukrayna

ABSTRACT

THE SITUATION OF CRIMEAN TATARS AFTER THE 2014 CRIMEAN CRISIS AND THE POLICIES THEY FOLLOWED

The 2013 EuroMeydan events emerged as a national crisis. After Russia's military intervention in Crimea, the Crimean Crisis turned into an international problem. Crimea de facto came under the control of Russia. In this process, the Russian Federation implemented its own judicial and political system in the Crimean Peninsula. However, some communities living in Crimea reacted by not recognizing Russia's rule and declared their support for Ukraine's territorial integrity. Crimean Tatars were also among the groups that defined the Russian Federation as the occupying power. In this context, the current situation of Crimean Tatars living in Crimea and in the diaspora is discussed. Then, the policies followed by Crimean Tatars after the crisis are analyzed. In addition, information about these policies, which is not available in the literature and open sources, was obtained through direct interviews with policy makers and evaluated.

Due to their recognition of the Russian Federation as the occupying power, Crimean Tatars have been subjected to political, economic, religious and social repression by the de facto administration in Crimea and many Crimean Tatars have been forced to leave the region. In addition, the groups that did not recognize the de facto administration were intimidated through murders and suspicious deaths. The Crimean Tatar National Assembly, the representative body of the Crimean Tatars, the World Congress of Crimean Tatars and civil society organizations in the diaspora have coordinated efforts to inform the international community about the illegality of the Russian Federation's intervention. Since 2014, the Crimean Tatars have been continuing their struggle to return to their homeland through democratic means and continue to develop policies with the same methods.

Keywords: Crimea, Crimean Tatar, 2014 Crimean Crisis, Russian Federation, Ukraine

ÖN SÖZ

Bu çalışma uzun yılların emekleri sonucu ortaya çıkmıştır. Yüksek lisans boyunca yeni ve değerli bilgiler öğrendim. Bununla birlikte aynı zamanda yeni bir şehir tanıdım. İki yıl boyunca göçebe bir hayat yaşayarak yeni bilgilerin yanında çok kıymetli tecrübeler kazandım.

Çalışma boyunca bana yardımlarına esirgemeyen, sabırla yönlendiren ve katkıları ile çalışmanın daha iyi hale gelmesinde büyük etkisi olan, bilgisi ile bana ışık tutan danışmanım Prof. Dr. Elçin Macar'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma için görüşme teklifimi kabul eden Kırım Tatarlarının temsilcileri olan Sayın Refat Çubar'a, Ahtem Çiygöz'e, Zafer Karatay'a, Celal İçten'e, Mükremin Şahin'e, Namık Kemal Bayar'a ve Ayder Rüstem'e; Rusça konusunda bana destek ve yardımcı olan değerli arkadaşlarıma; İstanbul'da kaldığım süre boyunca bana yardımcı olan değerli büyüklerime; tezin son aşamasında bana yardımcı olan ve günlerini ayıran değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Son olarak beni daima destekleyen ve her zaman arkamda olan, eğitim hayatım boyunca yaşadığım bütün aksiliklerde yanımda olup bu tezi bitirmem için beni teşvik eden sevgili annem Müberra, sevgili babam İshak, sevgili kardeşlerim Raziye ve Mert'e ve son olarak evimizin meleği ve biriciği Hacer Rumeysa olmak üzere aileme teşekkürü borç bilirim.

Kamil CAN

Şubat, 2025; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GRAFİK LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
1. GİRİŞ	1
2. KIRIM KRİZİ	12
2.1. İlhakı Hazırlayan Süreç: Ukrayna Krizi.....	12
2.2. Krizin Kırım'a Sıçraması ve İlhak.....	16
2.2.1. Tarihi ve Jeopolitik Arka Plan	16
2.2.2. Kırım'da Krizin Başlaması ve Rus Askeri Varlığı	20
2.3. 16 Mart Referandum Süreci	23
2.4. 16 Mart Referandum ve Sonucu	25
2.5. Rusya'nın İlhaka ve Müdahaleye Dair Tezleri	26
2.6. AB, BM ve Ukrayna'nın İlhak ve Müdahaleye Dair Tezleri	27
2.7. Krizden Sonra Sıcak Çatışma: 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı.....	29
2.8. Ukrayna'nın Krize Karşı Kırım Tatarlarına Yönelik Politikaları	32
2.9. Ukrayna Krizine Karşı Türkiye'nin Tutumu.....	34
3. 2014 SONRASI KIRIM TATARLARININ DURUMU	41
3.1. Kırım Yarımadasında Kırım Tatarları.....	41
3.2. 2014 Öncesinde Kırım Tatarlarının Durumu	42
3.2.1. Ukrayna Döneminde Kırım Tatarlarının Durumu.....	44
3.3. 2014 Sonrası Kırım Tatarlarının Durumu	48
3.3.1. Kırım Tatar Temsil Organlarına ve Üyelerine Yönelik Baskılar.....	49
3.3.2. Kırım Tatarlarına Yönelik Tutuklama, Gözaltı, Sorgulama ve Aramalar.....	55
3.3.3. Kırım Tatarlarına Yönelik Yargı Yoluyla Baskı.....	60
3.3.4. Kırım Tatarlarının Kaybolmaları ve Şüpheli Ölümölmler.....	64
3.3.5. Kırım Tatarlarına Yönelik Dini Baskılar	65
3.3.6. Kırım Tatarlarına Ekonomik Baskılar.....	68
3.3.7. Kırım Tatar Basınına Baskılar	70
3.3.8. Kırım'da Eğitim ve Dil Konusunda Kırım Tatarlarına Baskılar.....	73
3.3.9. Kırım Tatarların Anma Toplantılarına Getirilen Kısıtlamalar	75
3.3.10. Kırım'da Zorunlu Göç Sorunu	77
4. KIRIM TATARLARININ İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR	79
4.1. 2014 Öncesi Kırım Tatar Siyaseti	79
4.2. İşgal Sürecinde Kırım Tatar Siyaseti	87
4.3. Kırım Tatarlarının Temsil Araçları	90
4.3.1. Dünya Kırım Tatar Kongresi	91

4.3.2. Kırım Tatar Millî Meclisi.....	94
4.4. Uluslararası Toplumu Bilinçlendirme.....	99
4.4.1. Birleşmiş Milletler	101
4.5. Diasporada Kırım Tatarlarının Siyaseti	103
4.5.1. Türkiye’de Kırım Dernekleri	103
4.5.2. Kırım Tatar Teşkilatları Platformu.....	111
4.5.3. Avrupa’da Kırım Tatarları	114
4.6. Kırım Tatar Aktivistlerin Bağımsız Eylemleri.....	115
5. SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	123
EKLER.....	152

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1	56
Grafik 2	57
Grafik 3	58
Grafik 4	60

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
DKTK	: Dünya Kırım Tatar Kongresi
FSB	: Федеральная служба безопасности (Federal Güvenlik Servisi)
KGB	: Комитет государственной безопасности (Devlet Güvenlik Komitesi)
KTMM	: Kırım Tatar Milli Meclisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı

1. GİRİŞ

Kırım yarımadasının, yazılı kaynaklara göre, MÖ 11. ve MÖ 8. yüzyıllardan itibaren tarih alanında yer almaya başladığını söylemek mümkündür. Kırım'a ilk yerleşimler Tavirler ve Kimmerler'le başlayıp, Türkler ile devam etmiştir. İlerleyen dönemlerde yarımada Kırım Türklerinin hâkimiyeti, Osmanlı-Rus çekişmesine sahne olmuştur. Sonunda da yarımada; Rus, Ukrayna ve Kırım Türklerinin mücadele sahası olagelmıştır. Geçmişte ve günümüzde tarih açısından önemli olmasını, jeostratejik ve jeopolitik konumu sağlamıştır.

Kırım, tarihî olarak çok eski bir yerleşim alanıdır. Tarihi özelliklerinin yanı sıra, bölge içerisindeki konumu da jeostratejik bir yarımada olmasına sebep olmuştur. Kırım, Karadeniz havzasında söz sahibi olmak isteyen her devletin hedefi hâline gelmiştir. Tarihî yarımada için pek çok devlet güç mücadelesi vermiştir. Örneğin; Altın Orda-Rus, Kırım Hanlığı- Rus, Osmanlı/Kırım Hanlığı- Rus ve son dönemde Ukrayna-Rusya mücadelesi olmuştur.

Kırım'ın bilinen en eski sakinleri, M.Ö. 11. yüzyıldan itibaren Kırım'a gelerek yerleşen Tavirler ve bir İranî kavim olduğu belirtilen Kimmerlerdir. Kırım, M.Ö. 2. yüzyılda Sarmatlar ve Alanların, MS 3. yüzyılda ise German menşeli Gotların istilasına uğramıştır. Kırım'ın konumu ve ticari önemi başta Miletliiler olmak üzere, Yunanlıları ve daha sonraları da Roma, Bizans ve İtalyanları cezbetmiştir. Bunlar Kırım sahillerinde koloniler kurarak ticaretle meşgul olmuşlardır (Yalçıntaş vd, 2013, 21).

MS IV. Yüzyılda Roma hâkimiyetindeki Kırım'da, İskitler gibi göçebe olan ve çeşitli grupları bünyesinde barındıran Sarmatlar yaşamaktaydı. Bu dönemde Hun hakimiyeti altına giren Kırım, daha sonraları Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler ve Kıpçakların yerleştiği bölge olmuştur (Ayçiçek, 2019, 98-107).

Kırım'ın Hun hakimiyeti altına girmesi, bölgenin Türk kültürüyle tanışmasına sebep olmuştur, fakat Hunlar bölgede yerleşik yaşam sürdüremeden dağılmıştır. Hun hakimiyeti ile ilk Türk izlerine rastlanan bölgeye daha sonra yine bir Türk kavmi olan

Hazarlar tesir etmiştir. Hazarların dini toleransı sayesinde bölgede Müslüman oluşumlar görülmüş ve bu dönemde bölgenin bazı kesimleri Türkleşmiştir. Hazarların dağılmasıyla oluşan boşluğu Peçenekler doldurmuştur. Kırım'ın etnik ve kültürel yapısında en derin tesiri yapan ve en güçlü mirası bırakan Türk kavmi ise, Peçenekleri mağlup ederek stepleri ve Kırım'ı ele geçiren ve iki yüz yılı aşkın süre hüküm süren Kıpçaklardır (Hülagü, 2004, 1).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli liman kentlerinden Suğdak'ı ticaret amacıyla ele geçirmesi, devletin dolaylı olarak bölgeye etki etmesine sebep olmuş ve bölgenin Anadolu ile bağlarını güçlendirmiştir. Cengiz Han'ın Orta Asya'da güçlenmesi ve yayılmasıyla bölge Moğol hâkimiyetine girmiştir. Özellikle Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelenlerin başında bulundukları Altın Orda Devleti, Kırım ile Kuzey Kafkasya'yı doğrudan yönetmiş, Güney Kafkasya ile de yakından alakadar olmuştur (Saydam, 2010, 45).

14. yüzyılda Altın Orda Devleti'nin yönetiminde anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve çözümler başlamıştır. Timur akınları ile Altın Orda Devleti son bulmuş ve bölgede Kırım, Kazan ve Astrahan hanlıkları arasında mücadele meydana gelmiştir. Kırım, on üçüncü yüzyılda Altın Orda egemenliğine girmiş ve on dördüncü yüzyılın sonuna kadar bu egemenlik devam etmiştir. 1395'lerde Cengiz'in soyundan gelen Timur, hâkimiyet iddiasında bulunmuş ve kendi adına para bastırmıştır. Ancak, Kırım Hanlığı'nın asıl kurucusu, Cengiz'in soyundan gelen ve Altın Orda prensi olan Hacı Giray'dır (Hülagü, 2004, 1).

Kırım Hanlığının hakiki kurucusu olarak kabul edilen I. Hacı Giray Han'ın 25 yıllık hâkimiyetinin 1466 yılında vefatı ile son bulmasının ardından I. Mengli Giray'ın 1478'de tahta çıkmasına kadar geçen ve fetret devri denebilecek olan süre içerisinde, özellikle Nur Devlet, I. Mengli Giray ve Canbek arasındaki iktidar mücadeleleri nedeniyle, Kırım Hanlığı iç çalkantılara ve taht mücadelelerine sahne olmuştur (Hülagü, 2004, 2).

Osmanlı Devleti Karadeniz'e 1475'te gönderdiği Gedik Ahmet Paşa Kefe, Suğdak, Balıklava, Gözleve, Kerç ve Azak gibi Kırım limanlarını da ele geçirmiştir. Bu hamleler, Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcıdır (Kireççi ve Tezcan, 2015, 14-15). I. Mengli Giray'ın Osmanlı'ya Tabiliğini bildirmesi üzerine Osmanlı hakimiyeti kesin olarak başlamıştır. Bu bağlılık, 1783'te Kırım'ın Ruslar

tarafından ilhak edilmesi tarihine kadar sürecektir olan 300 yıllık bir beraberliğin ilk adımı olmuş, Kırım Hanlığı, özel statüsü olan imtiyazlı bir emirlik halinde, artık Osmanlı himayesine girmiştir (Hülagü, 2004, 4-5).

Kırım'ın Osmanlıya bağlanmasındaki etkenler iç karışıklık ve taht mücadeleleri olmasına karşın asıl önemli neden İstanbul ile olan coğrafi yakınlığı ve Karadeniz'deki jeostratejik konumudur. (Kireççi ve Tezcan, 2015, 12-13) Osmanlı-Rus savaşı 1768'de başlayıp 21 Temmuz 1774 yılında imzalanan 24 maddeli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım, Osmanlı Devleti'nden koparılmıştır. Bu antlaşmaya göre Kırım Hanlığının müstakil bir devlet olması öngörülerek hanlarını kendileri seçebilmiştir. Ancak Hilafet makamına bağlı kalacaktır. Kırım 1783 yılında Çarlık Rusya tarafından ele geçirilmiştir (Hülagü, 2004, 23).

Kırım 1917 yılında Bolşevik devriminde bağımsız bir devlet olarak Kırım Halk cumhuriyeti kurulmuştur. Yeni kurulan bu devlet halkın özlemi olan bağımsız bir millet olma arzusunu yerine getirmiştir. Devletin oluşumunda ve kadrolaşmasında Bolşevik devriminin yeri yadsınamaz. Çarlık Rusya'nın yıkılması ve iç karışıklıklar neticesinde kurulan Kırım Ahali Cumhuriyeti'nin ana fikrini ve liderlerinin çıkmasında İsmail Gaspıralı'nın etkisi olmuştur. Kurulun Cumhuriyet fazla yaşayamadan yıkılmıştır (Kırımlı, 2002, 458-459). Dönemin hükûmet başkanı Numan Çelebicihan, 23 Şubat 1918'de Karadeniz'de katledilmiştir. Bu olay üzerine Bolşevik hükûmeti, Kırım Halk Cumhuriyeti'nin sona erdiğini bildirmiştir (Aykol, 2018, 87). Bolşevik devriminin tamamlanması ile Ruslar tekrar hakimiyet alanlarına geri dönmüştür. Bu durum ile Kırım, üçüncü kez Rusların hakimiyetine girmiştir (Hatif, 1998, 109-110).

Kırım Halk cumhuriyetinin yıkılmasından sonra katı bir Rus hakimiyeti söz konusudur. Bolşevikler Hükümeti 1918 yılında işgal ettiği Kırım'da şiddet uygulamış, halk zor durumda kalmış ve gerek yönetimde gerekse sosyal hayatta zorlanmışlardır. Yönetimde ve mecliste Kırım'ın yerli halkı olan Kırım Türklerinin temsil oranı azalmıştır. Aynı zamanda Kırım Türklerinin Çıkarmış oldu yayınlar 1935'te 23 iken, 1938'de 9'a düştü. Bolşevik idaresinin ilk yirmi yılında (1921-1941) Kırım'da, 1917 itibariyle yarımada'daki Tatar nüfusunun yarısına yakın olmak üzere, 170,000 Tatar'ın öldürülmesi ya da sürgün edilmiştir (Kireççi ve Tezcan, 2015, 46-48).

1944 yılına gelindiğinde ikinci dünya savaşı münasebetiyle Almanya Kırım'ı işgal etmiştir. Bu işgal dönemi içerisinde pek çok yerli halk esir olarak tutulmuştur. Nazi ordusu içerisinde Türk lejyonları kurulmuş ve Mavi Alay adında Kırım Türklerinden kurulu bir askeri güç oluşturulmuştur. Almanya'nın Stalingrad yenilgisi ile geri çekilmeler başlamıştır. Almanya'nın Kırım'dan da çekilmesi ile Kırım'da tekrar SSCB hakimiyeti söz konusu olmuştur. Kırım yeniden ele geçiren SSCB Kırım Türklerini "hain" ilan etmiştir. Sebepleri ise Almaya ile iş birliği yaptıkları iddiasıdır. 1944 yılında, II. Dünya Savaşı'nda Hitlerle iş birliği yaptıkları iddiasıyla Kırım'ın asli unsuru durumunda bulunan Kırım Tatarları ve diğer Türkler bölgeden çıkartılarak Orta Asya'ya sürülmüştür. (Yalçinkaya, 2006, 104-105).

Sürgünün ardından Kırım'daki yerleşim yerlerine Ruslar yerleştirilmiştir. Bu sürgün ve yeni iskân politikası neticesinde günümüzdeki Kırım sorununun nüfus problemleri ortaya çıkmıştır. Ukrayna'nın çeşitli yerlerinden 13.800 kişi Kırım'a getirilerek yerleştirilmesi sağlanmıştır. Bu dönem içerisinde yönetici kadrosunda da açıklar olmuştur. Bu sorun da yine dışarıdan getirilen insanlarla halledilmeye çalışılmıştır. Kırım'daki tarım faaliyetlerinin önemi nedeniyle daha fazla işçiye ihtiyaç duyulmaktaydı. Sovyet yöneticileri çeşitli propaganda ve kampanyalarla insan çekmeye çalışmışlardır. Bu kampanyalarda başarıya ulaşmayınca, Alman işgaline uğramış bölgeler seçilen kolhoz işçileri iskân ettirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde 64.852 nüfuslu 17.179 aile getirilmiştir. Getirilen bu insanlar Kırım'ın farklı şehirlerine yerleştirilmiştir (Özcan, 2002, 75-78).

Sovyetlerin Slav olmayanları yurtlarından ederek bölgeyi Slavlaştırma politikası başarıya ulaşmış sayılır. Rusların bu iskân politikası ve Kırım Türklerinin vatana dönüşleri başlamasına değin hâkim unsur Ruslar olmuştur. Kırım Türkleri'nin Sürgünden sonra Kırım Türklerinin, Kırım'a dönüşleri zorlu bir mücadele sürecini kapsamaktadır. SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumunun 5 Eylül 1967'de kabul edilen kararnamesi ile Kırım Türkeri'nin hakkı teslim edilmiş olmakla birlikte Kırım'a dönüşleri içinde serbestlik söz konusu olmuştur (Özcan, 2002, 136-144).

Sürekli devam eden göçler sonrasında Kırım'a 1987 yılında 2300 Kırım Türkü yerleşmiştir. 1990 yılına gelindiğinde ise, dört yıl içinde Kırım'a gelen Kırım Türkü sayısı 83.116'ya ulaşmıştır (Özcan, 2002, 215). 1992 yılında 157.862 kişiye ulaşan Kırım Türkü bulunuyordu. Üç yıl sonra yapılan nüfus sayımında 2.600.000 kişi Kırım'da ikamet ediyordu. Ruslar çoğunluğu oluşturuyor, %67'lik bir oranla

1.742.000 Rus, Kırım'da yaşarken, %22 ile 572.000 Ukraynalı, %10 ile 260.000 Kırım Türk'ü de aynı toprakları paylaşmaktadır. Geri kalan %1'lik kısım ise 26.000'lik nüfusla diğer küçük grupları teşkil etmektedir (Özcan, 2002, 219).

Soğuk savaşın bitmesinin ardından iki kutuplu sistem çökmüş ve tek kutuplu sisteme geçiş yapılmıştır. 21. yüzyılın başlarında sisteme yeni güçler dahil olmuştur. Bu yeni güçlerin içinde Sovyetler Birliği'nin ardılı Rusya Federasyonu da yeniden sistemde söz sahibi olmak için politikalar üretmeye çalışmıştır. Orta Asya devletleri ile olan ilişkisi, Suriye krizinde aldığı rol, Güney Osetya sorunuyla yakın alakası ile bölgesel sorunların içinde başat aktör rolünü alması yeniden sistemde söz sahibi olma arzusunu göstermektedir.

Ukrayna, Minsk Antlaşması sonucu Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla müstakil bir devlet olarak uluslararası sisteme dahil olmuştur. Ukrayna'nın devlet yapılanmasını geç tamamlamış ve Sovyet etkisi devam etmiştir. Ukrayna enerji konusunda Rusya'ya göbek bağı ile bağlanmıştır. Sadece enerji ile sınırlı olmayan bu bağ demografik sorun teşkil eden Rus etnik nüfusunun yoğun olmasını da kapsamıştır.

Kırım Sorunu, 2014 yılında patlak vermiş ve günümüze kadar devam eden bir sorun olagelmıştır. Sorunun ortaya çıkmasında, tarihsel, demografik, jeopolitik ve jeostratejik nedenler etkin rol oynamaktadır. Kırım Sorunu, tek bir bağlamda irdelenmemeli ve anlaşılması için birden fazla bağlamda ele alınmalıdır. Çünkü bu sorun sadece 2014 yılında meydana çıkmamıştır. Tarihsel bir arka plana sahiptir.

Demografik olarak bakıldığında Kırım'da pek çok etnik grup ikamet etmektedir. 1944 yılında yaşanan Kırım Sürgünü olmadan evvel Kırım Tatarları Kırım'ın asıl sakinleri olarak bilinmektedir. Sürgünün ardından izlenen iskân politikaları ile Rus nüfusu arttırılmıştır. Sorunun patlak vermesinde yeni yerleştirilen nüfus etkin bir rol oynamıştır. Kırım jeopolitik ve jeostratejik olarak Karadeniz havzasının kilit noktasıdır.

Yarımadada 2014 yılında yaşanan askeri müdahale ile ortaya çıkan krizden zarar gören ve etkilenen etnik nüfus Kırım Tatarlarıdır. Kırım Tatarları tarihsel bağlamda milli kimliğin oluşmasında ve toplumsal travmaların öteki/düşman konumunda olan aktörlerin devamı niteliğinde olan devlet ile yeniden mücadele etmek zorunda kalmıştır.

2014 yılında meydana gelen ulusal krizin uluslararası boyuta taşınması ile birlikte Kırım ve Ukrayna’da yaşayan Kırım Tatarlarının dışında olan ve diasporada yaşayanlar da bu krize karşı belirli ölçüde politika ve faaliyetlere girişmiştir. Bu bağlamda diaspora ve dijital diaspora kavramlarına da değinilmesi gerekmektedir.

Diaspora, TDK tarafından ‘herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları’ ve ‘herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu’ olarak tanımlanmıştır (TDK, sözlük). Diaspora kavramının zamana bağlı olarak anlamsal değişikliklere uğramıştır. Diaspora kavramı zaman içerisinde anlam bağlamında değişikliklere ve dönüşümlere uğramıştır. Farklı etnik yapıda olan gruplar ve topluluklar tarafından kullanılmaktadır (Yaldız, 2013, 312). Bu gruplar arasında Kırım Tatar diasporası da yer almaktadır. Kırım’dan başlayan göç hareketleri ile yarımadadan ayrılıp pek çok ülkeye yerleşmişlerdir. Kırım Tatar diasporası Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Amerika Birleşik Devletler, Brezilya ve Avustralya gibi birçok ülkede varlık göstermektedir (Bayar, 2019, 8).

Kırım’dan farklı tarihlerde ve nedenlerle ayrılarak oluşan diasporanın ve diğer etnik grupların oluşturduğu diasporaların ortak özellikleri vardır. Cohen diasporanın ortak özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: a) anavatanın genellikle travmatik nedenlerle iki veya daha fazla yabancı yerlere gitme, b) yahut iş bulma, ticaret için veya sömürge amacıyla yarıma, c) anavatanın koruma, tarihi, travmaları ve başarılarının dahil olduğu kolektif hafıza ve efsaneler, d) gerçek yahut hayali olan anavatanın idealleştirilmesi, bakımı, restore edilmesi, güvenlik ve refahın sağlanması ve hatta vatanın kurtulması için toplumsal taahhüt, e) anavatanı kısa süreli ziyaret olsa dahi geri dönüş hareketlerinin gelişmesi, f) etnik grup bilinci ve etnik kimliğin ve ortak bir gelecek bilinci, g) ev sahibi toplumda kabul görmeme, sorunlu ilişki ve bu durumla ilişkili olarak yeni bir felaketin (travmanın) yaşanma olasılığını düşündürür, h) grubun diğer ülkelerde bulunan üyeleri ile dayanışma ve sorumluluk duygusu, ı) ev sahibi ülkenin hoşgörülü topluma sahip olması durumunda refah düzeyinin yüksek ve daha iyi bir hayat kurma ihtimalinin olması. (2008, 17).

Diaspora faaliyetleri kitap, dergi gibi yayınların yapılması, sivil toplum kuruluşları kurma ve anavatan temalı etkinlikler yapma, uluslararası liderlerle toplantı yapma, uluslararası sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere uluslararası kuruluşlarla toplantılar yapmaktır (Kuşçu, 2014, 146). Bu tip araç ve yöntemler daha geleneksel

faaliyetlerdir. Ayrıca bu faaliyetler kimliği koruyan ve toplumu bir arada tutan araçlardır.

İşgal ya da bir başka devletin kontrolü altında olan diaspora toplulukları anavatanın özgürlüğü ve özerkliği için aktif mücadele ederler. Diasporanın daha aktif olduğu dönemde bütün üyelerin aktif olmadığı ve bu durumda bulunan diaspora üyelerinin göreve çağrıldıkları takdirde diasporanın çalışmalarına belirli düzeyde katkı sağlamaktadır (Kuşçu, 2014, 145). 2014 sonrasında Kırım Tatar diasporası “işgal” altında olduğunu kabul ettikleri vatanları için pasif üyelerin de makul düzeyde faal hale geldikleri söylenebilir.

Diasporada örgütlenen azınlık ya da nesli tükenmekte olan gruplar anavatana ayak uydurmak, etnik bağlarını güçlendirmek ve etnik kökenleri korumak amacıyla internet kullanmaktadır (Candidatu, 2019, 95). Çevrimiçi uygulamalarla birlikte aidiyet olgusunu yeniden yapılandırarak, yeni bir yakınlık biçimiyle uzakta olan topluluk üyesiyle duygusal bağ ve iletişim kurarak etkileşim halinde olur (Ponzanesi, 2020, 990). Dijital diaspora, “yeni teknolojiler aracılığıyla etkileşimini ve iletişimini sürdüren elektronik göçmen topluluğu” olarak tanımlanırken, siber uzayı diaspora topluluğun çevrimiçi eylemler için kullanılması durumu olarak açıklanmaktadır (Aslan, 2020, 68).

Farklı yaklaşımlar doğrultusunda dijital diaspora kavramı dışında ‘e-diaspora, net diasporalar, web diasporaları ve çevrim içi diasporaları’ kavramları farklı tanımlarla kullanılmaktadır (Ponzanesi, 2020, 978). Çalışma için ‘dijital diaspora’ kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Dijital uygulamalar, diasporada bulunan grup için kurulan bağlar doğrultusunda evindeymiş gibi hissetmesi ve güvende hissetmesini sağlamıştır (Candidatu, 2019, 42). Diasporada bulunan sivil toplum kuruluşlarının e-posta, web site gibi sanal ortamları ve araçları kullanması üyelerle iletişimi kolaylaştırırken aynı zamanda bağların kurulmasına kolaylık sağlar (Kuşçu, 2014, 152). Kırım Tatar diasporasının dijital ortamda varlıklarını gösteren bazı internet siteleri surgun.org, vatankirim.net, ismailgaspirali.org, bilgi.in.ua ve emelvakfi.org gibi derneklerin oluşturduğu siteler gibi özel şahısların oluşturdukları web siteleri de mevcuttur. İnternet ortamında artan faaliyetlerin diasporadakilerin kaynaşmasına ve anavatanla ilgili konularda çalışmalara katılımı arttırması mümkündür.

Dijital diaspora, gruplar için paylaşılan bir tarih ve geçmişin olduğu, bunun bağlayıcı bir unsur olarak görülmesi gibi aynı zamanda geleceğe yönelik adımların, planların ve dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlar. Bunula birlikte dijitalleşen diaspora, farklı fikirlerin beyan edildiği platform olarak görülebilir (Candidatu, 2019, 42). Kırım Tatar diasporası, Rusya'nın Kırım'a müdahalesine karşı sosyal medyada, başta tepkileri olmak üzere, fikirlerini beyan etmesi, Kırım Tatar liderlerinin facebook gibi sosyal medya araçlarıyla kamuoyunu bilgilendirmesi birer örnektir.

Sürgün ve sürgün bilinci, Yahudilerde ulusal bilincin oluşması ve yükselmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Yaldız,2013, 295). Kırım Tatarlarının da 1944'te yaşamış olduğu sürgün/soykırım, diasporadaki Kırım Tatarlarının milli kimliğe ve onun yükseltilmesindeki kavrayışta önemli rol oynamıştır.

Yaldız'ın, diaspora toplulukların ilerleyen zaman içerisinde uluslararası ilişkilerde etkin bir aktör olacağı öngörüsü kayda değerdir (Yaldız, 2013, 292), 2014 yılında Kırım'da yaşanan olay ve sonrasında Kırım Tatar diasporasının faaliyetleri ve uluslararası aktörlerle olan bağlantısı ile 10 yıllık süreçte bir aktör olarak ortaya çıkmasıyla Yaldız'ın bu öngörüsüne katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte bu çalışmanın yazarı diaspora topluluklarının, uluslararası sorunlarda kilit nokrada rol alabileceği ve çözüm arayışlarında yeni bir aktör olarak katılmasının yarar sağlayacağını öngörmektedir.

Bu çalışma Kırım Krizi'nin ardından yerli halk statüsünde olan Kırım Tatarlarının kriz süreciyle birlikte 2024 yılının üçüncü çeyreğine kadar olan dönemde durumlarını tespit etmektir. Durumun tespit edilmesinin ardından 21. Yüzyılda şiddetsiz bir şekilde vatan için mücadeleye dayanak olan politikalar 2014 sonrasında da izlenen politikalarla analiz edilecektir. Kırım Tatarları, 18 Mayıs 1944 yılında yaşamış oldukları sürgünden sonra 80'li ve 90'lı yıllarda tarihi vatanları olan Kırım yarımadasına dönüş yapmak için mücadele vermişlerdir. Bu dönem içerisinde verdikleri mücadele, 20. yüzyılda demokratik yollarla yürütülen milli hareket örneği olmuştur. Kırım için verilen mücadele silahsız ve şiddetsiz bir şekilde insan hakları çerçevesinde eylemler, protestolar ve resmi yollarla iletişim kurarak çalışmalar yürütülmüştür. Sonuç olarak vatanları Kırım'a yerleşmiş ve hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Fakat 2014 yılında meydana gelen Kırım Krizi ve Rusya'nın müdahalesi ile tarihsel olarak bir düşman görülen Sovyet mirasçısı Rusya tekrar Kırım'ı ele geçirmiştir. Bu süreç içerisinde Kırım Tatarları yeniden vatan mücadelesi

vermeye başlamıştır. Bu çalışma Kırım Tatarlarının durumunu ve izledikleri politikaları tespit edip analizini yapmayı amaçlamaktadır.

Türkçe literatürde Kırım ve Kırım Tatarları pek çok çalışmada ele alınan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2014 yılı ve sonrasında Kırım Tatarlarını doğrudan ele almış eser sayısı tespitlerimize göre azdır. Tespit edilen bu çalışmaların Kırım'ı ve Kırım Tatarlarını yoğunlukla kültürel ve edebi bağlamda incelediğini söylemek mümkündür.

Kırım Krizi'nin ardından Kırım Tatarlarının durumunu ve izledikleri siyaseti çeşitli yönleriyle ele alan çalışmalar Türkçe ve İngilizce literatürde tespit edebildiğimiz kadarıyla oldukça yetersizdir. Bu araştırma ile 2014-2024 yılları bir bütün olarak ele alınmaya gayret edilerek Kırım yarımadasında ve diasporada yaşayan Kırım Tatarlarının durumunu ele alan ilk çalışma olma iddiasındır. Bununla birlikte Kırım Tatarlarının vermiş olduğu mücadele, 21. yüzyılda silahsız mücadele yöntemlerini kullanmış olmaları nedeniyle dönemin önemli bir örneğidir. Kırım Tatarlarının izlemiş oldukları politikaları ve Kırım Tatarlarının durumunu bütünleşik olarak ele alan ilk çalışma olma iddiasını taşımaktadır.

Çalışmada 2014 yılında gerçekleşen Kırım Krizi'nin başlangıç aşamasında ve devam eden süreçte etkilenen Kırım Tatarlarının durumları, insan hakları raporları temel alınarak incelenmiştir. Kırım Tatarları olayın başlangıcın itibaren Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuşlardır. Bu çalışmada, Kırım Tatarlarının izledikleri politikalar irdelenerek yapmış oldukları tercihler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili uluslararası anlaşmalar, insan hakları raporları, BM belgeleri, kurum ve kuruluşların resmi internet siteleri incelenmiştir. Çalışma konusu ile ilgili kitap, makale, haberler, basın açıklamaları, özel röportajlar taranmıştır.

Bu çalışmada uluslararası kuruluşların hazırlamış olduğu Kırım ve Kırım Tatarlarını konu alan insan hakları raporları, kavramsal çerçeveyi oluşturan kavramlar ve Kırım Tatarları ile ilgili akademik dergiler, kitaplar, haberler ve önemli metinlerden yararlanılmıştır. Kırım'da yaşanan insan hakları ihlalleri ile ilgili çalışma yapan ulusal ve uluslararası kuruluşların resmî web sitelerinden veriler toplanmıştır. Ayrıca Kırım Tatarlarının temsil organı olan Kırım Tatar Milli Meclisi'nin sitesi ve Kırım temalı sivil toplum kuruluşlarının sitelerinden faydalanılmıştır. Kırım Tatar Temsilcileri ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler; Kırım Tatar Milli Meclis Başkanı ve Dünya

Kırım Tatar Kongresi Başkanı Refat Çubar, Kırım Tatar Milli Meclis Başkan Yardımcısı ve Ukrayna milletvekili Ahtem Çiygöz, Kırım Tatar Milli Meclisi Türkiye Temsilcisi ve Emel Kırım Vakfı Başkanı Zafer Karatay, Dünya Kırım Tatar Kongresi Genel Sekreteri ve Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Başkan vekili Namık Kemal Bayar, Dünya Kırım Tatar Kongresi üyesi ve Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Başkanı Mükremin Şahin ve Dünya Kırım Tatar Kongresi üyesi ve Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği İstanbul Şubesi başkanı Celal İçten ile yapılmıştır.

Çalışmaya Kırım Tatarları arasında yer alan farklı görüşlerin dahil edilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Görüşme talebine dönüş olmamış ve bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu nedenle çalışmada bu grubun düşünceleri yer almamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde EuroMeydan olayları ile başlayan sürecin akabinde Kırım Meclisi tarafından alınan kararlar incelenmiştir. Rusya'nın Kırım'a asker çıkarma süreci ve 16 Mart 2014 tarihinde yaşanan olaylar ele alınmıştır. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a askerî müdahalesinin süreçleri ele alınmış ve uluslararası hukuk kavramları bağlamında incelenmiştir. Olayın etkileri ve oluşan tepkilerin anlaşılması için kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Rusya'nın askeri müdahalesi ile Kırım'ı kendi topraklarına kattığını iddia etmesi üzerine ulusal krizin uluslararası bir krize dönüşmesi üzerinde durulmuştur. Ardından 2022 yılında meydana gelen savaşa değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde 2014 yılının Şubat ayı sonrasında Kırım Tatarlarının durumları ele alınmıştır. Kırım Tatarlarının 2014 Şubat'ta meydana gelen olaya karşı verdikleri tepki ve tutumları, Kırım'da kurulan fiili yönetimin sert tavırlarına sebep olmuştur. Kırım Tatarları, 2014 yılı ile birlikte fiili yönetimin siyasi, ekonomik ve dini baskılara maruz kalmış, yönetim mekanizması ve araçları ile baskı altına alınmışlardır. Rusya'nın Kırım'da, Kırım Tatarlarına yönelik gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine yer verilmiştir. Kolluk kuvvetleri ve yargı organı ile gerçekleştirilen sindirme politikaları veriler ve olaylarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kırım Tatarlarının temsil araçları ile izlemiş oldukları politikalar ele alınmıştır. 2014 öncesinde oluşan Kırım Tatar Milli Hareketinin tarihsel gelişimi incelenmiş, Kırım Tatar temsil organı konumunda olan yapıların tarihine

değinilmiştir. Temsil konumunda olan organların Rusya'nın Kırım'a gerçekleştirmiş olduğu müdahaleye karşı izlenilen yollar kronolojik olarak incelenmiştir.

Sonuç kısmında Kırım Tatarlarının durumu ve izledikleri politikalar arasında bağlantı kurularak 2014 yılında yapmış oldukları tercihler ile bir araya getirilerek anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Kırım Tatarlarının sürecin içinde yaşamış oldukları sorunlarla izlemiş oldukları politikaların değerlendirilmesi yapılarak durumun analizi yapılmıştır. Sonuç kısmı bir gelecek öngörüsünde bulunmaktan ziyade durumun tespiti üzerine odaklanmıştır. Geleceğin neticelerini tahmin etmenin zor olduğu coğrafyada durum tespitinin yapılması daha makul görülmektedir.

2. KIRIM KRİZİ

2.1. İlhakı Hazırlayan Süreç: Ukrayna Krizi

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasının ardından uluslararası sisteme on beş yeni devlet dâhil olmuştur. Bu yeni devletler arasında yer alan Rusya Federasyonu ve Ukrayna da diğerleri gibi kimlik ve devlet inşası sürecini başlatmıştır. Rusya Federasyonu, devlet kültürüne ve Sovyetler Birliği'nin iskeletini oluşturan yapıya sahip olması nedeniyle bu süreçte daha başarılı olmuş; 2000'li yıllardan itibaren bölgesinde ve dünyada etkin bir aktör, hatta bir süper güç olarak yerini almıştır. Aynı birikim ve kaynağa sahip olmayan Ukrayna'da ise bu süreç sancılı bir şekilde hâlen devam etmektedir.

Ukrayna, 24 Ağustos 1991'de parlamentonun bağımsızlığını ilan etmesinin ardından 1 Aralık 1991'de yapılan referandum sonucunda bağımsızlığını kazanmıştır (Bilener, 2004, 320). Tarih boyunca bağımsız bir devlet çatısı altında yaşamayan Ukraynılar bağımsızlığın ardından girdikleri devlet ve kimlik inşası sürecinde istikrar sağlayamamışlardır. Ukrayna, ulus devlet inşası, bağımsız bir devlet mantalitesine kavuşma ve yeni bir anayasa yapma aşamasında önemli zorluklar yaşamıştır. Yönetim ve anayasa hakkında tecrübe yetersizliği, anayasa yapım sürecine yansımış ve Ukrayna, bağımsızlığını kazanmasının ardından ancak beş yıl sonra anayasa hazırlayabilmiştir. 28 Haziran 1996'da parlamento tarafından anayasa metni kabul edilmiştir (Sarıkaya, 2014, 41).

Ukrayna bağımsızlığının ardından siyasi anlamda sancılı bir sürece girmiştir. Bu sorunun temelinde demografik yapı farklılığının olduğu söylenebilir ve hatta kimlik temelli bir sorunun varlığı kabul edilebilir.

Doğu ve Batı olarak iki kutbun birleştiği bir coğrafyada yer almasının bu sorunun oluşumunda etkili olduğu düşünülebilir. Ülkenin doğusunun Rusya'yı tercih etmesi, batısının ise Avrupa'yı tercih etmesi ülkenin tarihinde farklı devletlerin hâkimiyet kurmuş olmasının etkisi vardır (Karadeli, 2014, 3). Bu durum ülkenin

bağımsızlığından, EuroMeydan olaylarına ve hatta Kırım krizine kadar pek çok vakayı doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir.

Demokratikleşme çabalarının, bu sorunun çözülmesinde etkili olduğu söylenemez. 2004'teki Turuncu Devrim'in ardından, devrimin sonlandığını düşündüren bir seçim yapılmış ve sonunda demokrasinin galip geldiği görülmüştür. 2010 yılında yapılan seçimler, ülkenin kaderini değiştirecek ve hatta ülke topraklarının tehlikeye girmesinin temellerini atacaktır. Turuncu Devrim, Ukrayna'nın bağımsızlık sonrasında Rusya ekseninden Avrupa'ya doğru yönelmesinin bir göstergesidir. 2004 yılında, Rusya yanlısı politikalardan çok Avrupa Birliği'ne yönelik politikaların gerçekleştirilmesini isteyen muhaliflerin protestolarla yeni seçilen iktidarı değiştirmesi, Ukrayna için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2004 yılında yapılan seçim, ülkenin kaderini değiştirmiş ve EuroMeydan'ın habercisi olmuştur. Bölünmüş ve ulusal kimliğini oluşturamamış olan Ukrayna, Doğu-Batı ikileminde kalmıştır. Turuncu Devrim'in başlamasına sebep olan 2004 başkanlık seçimi, halkın meydanlara çıkmasına ve gösteriler düzenlemesine neden olmuş; kamuoyunda Batı yanlısı bir politikanın arzu edildiği gözlemlenmiştir. 21 Kasım 2004'te Batı yanlısı Viktor Yuşçenko %46 oy alırken, Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç %49'u geçen oy oranıyla seçimi önde tamamlamıştır ("Ukrayna'da Seçim Sonuçları", 2004). Ancak seçim sonuçlarının hileli olduğunu iddia eden Viktor Yuşçenko yanlıları protesto gösterileri düzenlemişlerdir.

Muhaliflerin turuncu rengi kendilerine bir sembol olarak tercih etmeleri sebebiyle bu harekete "turuncu devrim" adı verilmiştir (Bozkurt, 2006, 9).

Bu süreç neticesinde Yüksek Mahkeme seçimi iptal etmiş ve 26 Aralık 2004'te seçim yenilenmiştir (Bilener, 2007, 125). Meydanda yapılan gösteriler sonuç vermiş ve yenilenen seçim sonucunda Viktor Yanukoviç %44,61 oy alırken, Viktor Yuşçenko %51,99 oy alarak seçimi kazanmıştır (Özdal, 2015, 89). Turuncu Devrim sonrasında Batı yanlılarının bir zafer kazandığı düşünülse de meselenin derininde bir sorun tezahür ettiği söylenebilir.

Protestolar sonrasında yenilenen seçimler ve Turuncu Devrim'in ardından, Ukrayna'nın ikiye bölünmüş bir sosyo-politik durumda olduğu net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Seçimde rakip olan isimler, iki ayrı tarafı temsil etmektedir. Rus yanlıları

Viktor Yanukoviç etrafında toplanmışken, Avrupa Birliği politikalarını benimseyenler Viktor Yuşçenko ile birlikte hareket etmektedir.

Viktor Yuşçenko göreve başladığında, başbakanlığa Yuliya Timoşenko'yu atamıştır. Seçimin ardından ikilinin vaatlerini gerçekleştirememesi, onların bir sonraki seçimi kaybetmesine neden olmuştur. Timoşenko, 7 Şubat 2010'da Yanukoviç ile girdiği başkanlık yarışını kaybetmiştir. Timoşenko %45,47 oy alırken, Yanukoviç %48,95 oy alarak seçimi kazanmıştır (Güneş, 2014, 7).

Yanukoviç'in iktidara gelmesinin ardından, parlamentoda ve kamuoyunda Rusya'ya olan yakınlık ile izlenen politikalara karşı sertleşen bir muhalif yapı oluşmaya başlamıştır. Yanukoviç'in dış politikada yaptığı tercihler, Turuncu Devrim'de olduğu gibi, makamından olmasına ve görevi sırasında ülkesini terk ederek azledilmesine yol açmıştır. Yanukoviç, 21 Kasım 2013 günü, Avrupa Birliği ile ortaklık sözleşmesine bir hafta kala, ülkenin "milli güvenliğini" korumak amacıyla sözleşmeyi imzalamayacağını açıklamıştır ("Ukrayna AB ile", 2013). Bu karar, Avrupa yanlısı halkın yaklaşık on yıl sonra tekrar sokaklara çıkmasına sebep olmuştur. (Cabbarlı, 2016, 105).

Muhalifler, 21 Kasım 2013'te muhalefetin daveti üzerine Bağımsızlık Meydanı'na çıkmış ve protestolar başlamıştır (Uyaniker, 2018, 140). Muhalifler, arzu ettikleri Avrupa Birliği ve demokratikleşme çabasını göstermiş ve hatta sokaklara çıkarak, Turuncu Devrim'de olduğu gibi egemen otoriteye karşı koymuşlardır. Gösteriler Kiev'in Bağımsızlık Meydanı'nda gerçekleşirken, gösterilerin ana teması Avrupa olduğu için meydanın adı EuroMeydan olarak anılmış ve tarihe EuroMeydan Protestoları olarak geçmiştir. (Kuşçu, 2014, 310). Göstericiler, 29 Kasım'da AB ile iletişim sağlanması için koordinasyon komitesinin kurulmasını, mevcut cumhurbaşkanının istifa etmesini ve EuroMeydan'da bulunan göstericilere ile muhalefet liderlerine yapılan baskıların son verilmesini talep ederek ("EuroMaidan rallies in", 2013), açıkça isteklerinin Avrupa Birliği ile beraber olmak ve Rus etkisini azaltmak olduğunu belli etmişlerdir. Yanukoviç, Avrupa Birliği ile tekrar masaya oturacağına dair sinyaller vermesine rağmen, meydanlardaki göstericilere karşı sert bir tutum sergilemiştir. 30 Kasım gecesi, Ukrayna'da Berkut polisi, meydandaki kampa saldırmış ve başta öğrenciler olmak üzere halka şiddet uygulanmıştır (Gomza ve Koval, 2015, 46). Ukrayna'nın isyan polisi olarak adlandırılan Berkut, gösterilerin ilk günlerinde şiddet barındırmayan protestolara 30 Kasım gecesinde olduğu gibi şiddete

dayalı müdahalelerde bulunmuş, göstericilere karşı bu müdahale daha sonra 11 Aralık'ta gece yarısında tekrar etmiştir (Alım, 2020, 66). Kasım 2013'te, Berkut'un göstericilere yönelik şiddet içeren müdahalesinde 86 kişi yaralanmış, 18 Şubat 2014'te 10 gösterici öldürülmüş ve 500 protestocu yaralanmış, 20 Şubat 2014'te ise 48 protestocu öldürülmüş ve 157 kişi yaralanmıştır ("Prosecutions following Maidan", 2017). Berkut polisinin, Kırım'ın işgali sırasında "yeşil adamlar" olarak bilinen işgalci kuvvetlerin arasında yer aldığına dair iddialar da mevcuttur ("Kiev'deki "Berkut" Akmescit'te", 2014).

Berkut polisinin uyguladığı şiddet, muhaliflerin protestoları bitirmesi ve bastırılması amacıyla yapılmış olmasına karşın başarısız olmuştur. İnsanların öldürülmesi ve şiddete maruz kalmaları, uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Aynı zamanda Rusya'nın desteklediği aktörün tehlikede olması ve zımni olarak kendisine karşı gerçekleştirilen protestolar, Rusya'nın farklı politikalara yönelmesine neden olmuştur.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bu iç karışıklığın yaşandığı süreçte, olayların yatışması ve halkın ekonomik nedenlerle meydana çıktığı görüşüne dayanarak Yanukoviç'i korumak ve Ukrayna'yı kendisine yakınlaştırmak için yeni adımlar atmıştır. 17 Aralık 2013 günü, Putin Ukrayna'ya 15 milyar dolarlık yardım yapacağını ve 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde doğalgazın metreküp satış fiyatını 400 dolardan 268 dolara indireceğini açıklamıştır ("Rusya'nın Ukrayna ile", 2016). Putin'in yaptığı ekonomik hamle göstericileri durduramamıştır. Göstericiler sadece ekonomik değil, aynı zamanda özgürlük ve Avrupa'ya yakınlaşmak için meydanlarda oldukları da söylenebilir. Putin'in bu hamlesi, sadece Yanukoviç'in sonunu geciktirecek bir adım olmuştur. Putin ve Yanukoviç'in 17 Aralık'ta yaptıkları antlaşmaya karşın protestoların yumuşamadığının görülmesi üzerine, 24 Aralık 2013'te Rusya, antlaşmaya konu olan yardımın üç milyar dolarlık kısmını Ukrayna'ya göndermiştir (Alım, 2020, 66-67).

Gösterilerin ana teması "Avrupa'ya Entegrasyon / Rusya'ya Hayır" olmakla birlikte, Yanukoviç'in istifasını açıkça ister hale doğru evrilmiştir. Göstericiler, usulsüzlük yaptığına dair suçlamalarla cezaevinde bulunan eski Başbakan Yulia Timoşenko'nun serbest bırakılmasını istediklerini de tekrar dile getirmişlerdir (Güneş, 2014, 9).

Yanukoviç'in aldığı kararlar, gösterileri sona erdirememiş ve göstericilerin isteklerini yerine getirmemiştir. Öyle ki, Başbakan Mykola Azarov 28 Ocak'ta istifa ederek

(“Mykola Azarov: Ukraine”, 2014), hükümetin bu duruma karşı tavrı aldığı görülmektedir. 21 Şubat 2014 tarihinde muhalefet ile anlaşılan Yanukoviç, milli birlik hükümeti kurulmasını, anayasada değişiklik yapılmasını, cumhurbaşkanının yetkilerinin kısıtlanmasını ve 2014 sonuna kadar yeni bir cumhurbaşkanının seçilmesi konusunda uzlaşmıştır (Ekici, 2015, 29). 21 Şubat'ta bu antlaşmayı imzalamadan önce Kırım'a, oradan da Rusya'ya giderek ülkesini terk etmiştir (İmambeyli, 2014, 4). Bu uzlaşya karşın, gösterilerin sona ermemesi ve 2004 Anayasası'na geri dönülmesi (Demir, 2014, 173) ile birlikte yaşanan gelişmeler neticesinde, ülkenin toprak bütünlüğü tehlikeye girmesi sonucunu doğuracak olayların başlamasına neden olmuştur. Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesi üzerine, Ukrayna Parlamentosu Verkhovna Rada, 22 Şubat'ta onu cumhurbaşkanlığı görevinden azlederek geçici olarak cumhurbaşkanlığı görevine Aleksandr Turçinov'u atamıştır (Uyaniker, 2018, 151).

Muhallifler iktidarı ele aldıklarında, Avrupa'ya yakınlaşmaya ve Rusya yörüngesinden ayrılmaya başlamış olmaları, EuroMeydan'ın başarılı olduğu düşünülebilir. Fakat asıl önemli olan, ülkesel bütünlüğünün tehdit altında olduğu ve hatta işgal edilmesi durumunda protestoların tam olarak başarılı olmadığı iddia edilebilir.

2.2. Krizin Kırım'a Sıçraması ve İlhak

Rusya'nın desteklemiş olduğu Yanukoviç'in görevden alınması üzerine Rusya kendi yörüngesinde bulunan Ukrayna'yı kaybetme riski ile karşılaşmıştır. Aleyhine gelişen bu sürece müdahalede bulunmak isteyen Rusya, Turuncu Devrim sonrasında yaptığına benzer hamlelerle cezalandırıcı bir politika izlemeye devam etmiştir. Özellikle ülkenin doğusunda ve Kırım'da varlık göstererek, durumu lehine çevirmeyi amaçlayan Rusya, Ukrayna'nın doğu bölgesinde meydana gelen karışıklıkları, Kırım'ın işgal edilmesi için yardımcı araç olarak kullanmıştır.

2.2.1. Tarihî ve Jeopolitik Arka Plan

Rusya'nın Kırım hamlesi tarihî bağlamda ele alınması gerekmektedir. Ayrıca Kırım'a dair izlenilen askerî ve hukuk dışı müdahalenin yarımada'nın jeopolitik konumu ile de ilgili olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Tarihî anlamda bakıldığında Rusya'nın “sıcak denizlere inme” ya da “güneye doğru ilerleme” politikası için Kırım vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Güneye doğru ilerleme politikasının ilk izleri 1774 yılında imzalanan Osmanlı- Çarlık Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşmasıdır. Takip eden

senelerde bu politika, 1783 yılında II. Katerina'nın emri ile Kırım'ın Çarlık Rusya İmparatorluğuna katılmasında görülmüştür (Taşdemir ve Özer, 2015, 46). Çarlık Rusya İmparatorluğunun sona ermesi ile ardılı olan Sovyet Rusya da Kırım'ı elinde tutmuştur. Nikita Kruşçev'in başkanlığı döneminde 1954'te Ukrayna'nın Rusya'ya bağlanmasının üç yüzüncü yıldönümü nedeniyle Kırım'ın Ukrayna'ya devredilmesi (Saraçlı, 2015, 78) 90'ların başından itibaren bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Dönemin şartları göz önüne alındığında, bu devir stratejik olarak sorun olmamasına karşın Sovyetler Birliği'nin dağılması ile anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Rusya Federasyonu, SSCB dönemine göre Karadeniz'deki kıyı şeridinin %70'ini kaybetmiş ve sadece üç sahil şehrine sahip olabilmıştır (Erdil, 2018, 110). Rusya'nın sahili olduğu denizler Kuzey Buz Denizi, Kara Denizi¹, Loptav Denizi, Doğu Sibirya Denizi, Çukçi Denizi, Okhotsk Denizi, Japon Denizi, Hazar Denizi, Azak Denizi, Karadeniz ve Baltık Denizi'dir ("Rusya", t.y.). Fakat yukarıda ismi sayılan denizlerin çoğu soğuk savaş sonrasında mevcut çatışma alanlarına uzakta kalmıştır. Yalnızca Karadeniz'de bulunan filonun yoğun çatışma bölgelerine yakın olması ile zaman ve ekonomik olarak kazançlı olduğu görülmektedir². Rusya Federasyonu'nun güneye yönelik geliştireceği politikalarda, sahili olduğu denizler arasında Karadeniz ve Azak Denizi kilit konumdadır.

Kırım yarımadası ve Karadeniz Filosu SSCB sonrası dönemde Ukrayna ve Rusya arasında sorun olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlığı sonrasında, Kırım ve Sivastopol'un Temmuz 1992'de hem Kırım Parlamentosu hem de Verkhovna Rada (Ukrayna Parlamentosu) tarafından Ukrayna sınırları içinde olacağı kabul edilmiştir (Büyükkıncı, 2004, 415). Rusya'nın Karadeniz Filosu yabancı devlet sınırları içinde kalmıştır. Sorun olarak ortaya çıkan bu durumun çözüme kavuşturulması için iki devlet 1992 yılında görüşmelere başlamış (Kelkitli, 2014, 294), 1995 yılında Soçi Antlaşması ile ilk aşamada kısmen çözülmüştür. Filonun paylaşımı gerçekleşmiş ve

¹ Kara Denizi Sibirya'nın kuzeyinde yer alan bir denizdir.

² Rusya'nın mevcut bulunan filoları ve üsleri ise; Kuzey filosunun üssü Severomorsk'ta bulunmakta ve görev tanımı olarak okyanuslarda etkinlik göstermesi gerekirken, Aden körfezinde ve Akdeniz'de görev yapmaktadırlar (<https://structure.mil.ru/structure/okruga/north/history.htm>). Baltık filosunun üssü Baltık Denizi'ndedir ve ülkenin batı bölgelerini savunma görevi olmasına karşın Aden Körfezi'nde görevde bulunmuştur (<https://structure.mil.ru/structure/forces/type/navy/baltic/history.htm>). Pasifik Filosu Rus uzak doğusunda bulunmakta, üssü Vladivostok'tadır ve okyanuslarda görev yapmaktadır (<https://structure.mil.ru/structure/forces/type/navy/pacific/history.htm>). Hazar filosunun üssü Dağıstan'dadır ve Hazar Denizi odaklı olarak faaliyet göstermektedir (<https://structure.mil.ru/structure/forces/type/navy/kasp/history.htm>).

Sivastopol'de bulunan üssü kiralama usulü ile kullanım hakkı Rusya'ya geçmiştir (Çomak vd, 2014, 159). 28 Mayıs 1997 yılında yapılan Paylaşım Antlaşması ile filo sorunu çözüme kavuşmuş, Sivastopol üssü Rusya'ya yirmi yıllığına kiralanmış, kira bedelinin Ukrayna'nın borçlarına karşılık olduğu kabul edilmiştir. Son olarak Rusya, Kırım'ın Ukrayna toprakları dâhilinde yer aldığını resmen kabul etmiştir (Turan, 2004, 379; Kelkitli, 2014, 295). 2017 yılına kadar olan Paylaşım Antlaşması, 2010 yılında Harkiv Antlaşması ile 25 yıllığına uzatılmıştır (Alım, 2020, 193). Buna göre Rusya ise on yıl boyunca Ukrayna'ya doğal gaz satışında %30'luk bir indirim yapmayı kabul etmiştir (Derman ve Ongarova, 2014, 17). Bu antlaşmalar Rusya'nın Kırım'dan kolayca vazgeçmeyeceğinin bir göstergesi sayılabilir. Rusya antlaşmalarda Sivastopol'de tutmayı başardığı filosunu, yaşanan ayaklanma ve işgal hareketinde ayrılıkçılara yardım amacıyla kullanmıştır.

Ukrayna için Kırım bağlamında sorun olarak sadece Rusya Federasyonu'nun dış müdahalesi değil aynı zamanda yarımadada ikamet den Rus etnik nüfusunun ayrılıkçı hareketleri de sorun oluşturmuştur. 1989 yılında Kırım'daki nüfus oranı Ruslar %60, Ukrayınlar %25,8 ve Kırım Tatarları ise %1.6'dır (Sasse, 2007, 275). Yarımadada çoğunluğu oluşturan Ruslar yönetimde de söz sahibidir. Temel olarak Ukrayna'nın bağımsızlığı için yapılan referandumda, Kırım'dan %54 gibi düşük oranda kabul kararı çıkmıştır (Taşdemir ve Özer, 2015, 48). Bu veriye dayanarak Rus nüfusunun büyük bir çoğunluğunun Ukrayna'ya bağlanmayı kabul etmedikleri söylenebilir. Rus nüfusunun tercihlerinin bu yönde olması Ukrayna'ya karşı aidiyet duygularında şüphe olduğunu göstermektedir.

Şubat 1991'e gelindiğinde Verkhovna Rada tarafından kültürel ve bazı ayrıcalıkları göz önüne alınarak Kırım'ın özerkliği tanınmış ve ülke sınırları içerisinde olduğu kabul etmiştir. Kırım Parlamentosu 1992 yılında 'özerk' ve 'Ukrayna' gibi iki tanımlayıcı kelimeyi çıkararak, 'Kırım Cumhuriyeti' şeklinde adını değiştirmiştir (Taşdemir ve Özer, 2015, 49). 1992 yılının şubat ayında isim değişikliği ile ilan edilen cumhuriyet Mayıs ayında anayasa ile bağımsızlığını da ilan etme girişiminde bulunmuştur. Bu girişimlere karşılık Verkhovna Rada Kırım'a tanınan hakların bir kısmını feshetmiş ve "Kırım Özerk Cumhuriyeti" şeklinde değiştirmiştir (Gürseler, 2014, 91).

Rus Parlamentosu tarafından 1993 yılının temmuz ayında Sivastopol'un Rus hâkimiyetinde olduğu ve 1954 yılında gerçekleştirilen toprak devrinin meşru olmadığı

kararı alınmıştır (Büyükakıncı, 2004, 415). Fakat alınan bu karar uygulamaya konulamamıştır. 1993 yılının Eylül ayında ise Rus ayrılıkçılar Rusya ile bağlanmak için referandum yapılması için çalışmalar yürütmüştür. Fakat Ukrayna yönetimi 1994 yılında seçim yapılması için karar almış ve referandum çabalarını engellemiştir (Büyükakıncı, 2004, 420). 1994 yılında Kırım’da yapılan Başkanlık seçimlerini Yuri Meşkov kazanmış ve Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasına yönelik çalışmalarda bulunmuştur (Çomak vd., 2014, 158). Cumhurbaşkanı Meşkov 1992 yılında yürürlüğe konulan ve Kırım’ın bağımsızlığını ilan etme özelliğine sahip olan bu anayasayı 20 Mayıs 1994’te yeniden ilan etmiştir. Fakat bu çabalar Rusya tarafından kabul görmemiş olup, Ukrayna 1995 yılında anayasayı ve yerel başkanlık makamını kaldırmıştır (Bilener, 2007, 122; Akman, 2014, 14; Büyükakıncı, 2004, 416).

Rusya’nın tarihî toprakları olduğunu iddia ettiği yarımada 1944 Kırım Tatar Sürgünü sonrasında yerleştirilen Rus nüfusu ile bağ kurulabilir. Bu tarihte 162.096 kişi Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti’nden, 244.734 kişi Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nden Kırım’a iskân ettirilmiştir (Özcan, 2018b, 99). Fakat tarihî bağlarının dışında Rusya’nın etki alanını genişletme çabalarının da olduğu görülmektedir.

Rusya ve Ukrayna arasında 2003 yılında Tuzla Adası sorunu ortaya çıkmıştır (Demir, 2012, 26). Tuzla Adası sorunu bağlamında Ukrayna 1954 sonrası kabul edilen sınırları öne sürmüştür. Rusya ise ortak kullanım hakkı olduğunu iddia ederek Kerç Boğazı’nda söz hakkına sahip olmak istediğini iddia etmiştir (Kamalov, 2009, 19). Bu bağlamda Rusya’nın Karadeniz’de etkin olmayı amaçladığı görülmektedir. Bu sorun ile Rusya’nın Karadeniz’de daha çok hâkimiyet sağlama amacı 2014 yılında meydana gelecek olan Kırım sorununun bir habercisi olarak değerlendirilebilir.

Kırım, Rusya için jeopolitik açıdan önemlidir. Yarımada ‘sıcak denizlere inme’ ya da ‘güneye doğru ilerleme’ politikası için vazgeçilmez bir coğrafyadır (Erol, 2014, 6). Ayrıca Kırım, jeopolitik konumu itibarıyla Rusya’ya yönelik güneyden gelecek tehditlere karşı savunma hattını oluşturmaktadır (Erdil, 2018, 110). Soğuk Savaş sonrası Avrupa Birliği ve NATO’nun genişleme politikaları nedeniyle Kırım ve Ukrayna Rusya için tampon bölge olma özelliğine sahiptir (Al ve Ayvacı, 2017, 232). Rusya için Kırım’ın karasularında keşfedilen doğal enerji kaynakları (Öztopal, 2018, 108), yarımadanın Rus gazının geçiş noktasında olması (Kamalov, 2009, 15), sıcak çatışma alanları olan Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Akdeniz’i kontrol ve müdahale

için uygun konumda olması (Akman, 2014, 11) önem arz etmektedir. Buna binaen Kırım'ın stratejik konumu onu vazgeçilmez bir bölge yapmaktadır (Kamalov, 2009, 14; Derman ve Ongarova, 2014, 16).

2.2.2. Kırım'da Krizin Başlaması ve Rus Askerî Varlığı

Ukrayna'nın içişlerini ilgilendiren bir sorun olarak doğan Kırım krizi, Rusya'nın müdahil olması ile uluslararası boyut kazanmıştır. EuroMeydan olaylarının Kırım ve Doğu Ukrayna'ya sıçraması ile boyut değiştiren kriz, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tehlikeye atmıştır. Kırım'da yoğun olan Rus nüfusun EuroMeydan olaylarına karşı yapılan gösterilerin Rusya'nın Kırım'ı hukuk dışı ilhakına neden olduğu söylenebilir.

Kırımda ilk olarak 24 Kasım 2013 tarihinde EuroMeydan ve Avrupa Birliği karşıtı gösteriler Akmescit'in (Simferopol) Lenin Meydanı'nda yapılmıştır (Şamilkızı, 2017, 53). Kırım'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan Ruslar 21 Kasım'da patlak veren EuroMeydan olaylarına karşı ilk adımını atmıştır. Kırım Parlamentosu 2 Aralık 2013'te Viktor Yanukoviç'e ülkede düzenin sağlanması ve gerektiği takdirde olağanüstü hâl ile protestonun bastırılması için çağrıda bulunmuştur. Protestonun devamı halinde Kırım'ın bağımsızlığına yönelik talebin gündeme getirileceğini ilan etmiştir (Şamilkızı, 2017, 19).

11 Aralık'ta Kırım Meclis'i halkı özerk cumhuriyeti korumaları için hazır olmaya davet etmiştir (Şamilkızı, 2017, 58). Aynı zamanda 17 Aralık 2013'te Kırım Parlamentosu tarafından organize edilen Ukrayna-Rusya arasında imzalanan yardım antlaşmasını desteklemek için Akmescit'te (Simferopol) miting yapılmıştır. Mitingde "Ukrayna! Kırım! Rusya", "Rusya ile dostluk için Kırım" ve "Rusya ile ekonomik entegrasyon- yeni işler" gibi sloganlar atılmıştır ("Deputatı parlamenta avtonomii", 2013). Bu doğrultuda Ukrayna'nın Rusya ekseninde kalması istendiği görülmektedir. Rusya ekseninden kopma durumunda Kırım'da halkın ayaklanmasına dair adımlar atıldığı düşünülebilir.

Bu dönem içerisinde Rus yanlısı siyasiler tarafından 'öz savunma güçleri' oluşturulmuştur. Bu güçlerin Kırım'ın işgalinde görev alan Rus askerlerinin varlığını ve müdahaleyi kamufle etmeyi amaçladığı iddia edilmektedir (Şamilkızı, 2016, 16). 22 Ocak 2013'te Rusya'ya yakın olan Kırım Parlamentosu tarafından yapılan açıklamada EuroMeydan göstericilerini 'neo-nazi', 'faşist' ve 'Rus karşıtı' olarak tanımlanmış, 1991 yılında yapılan referanduma ve statüye atıfta bulunmuştur

(“Kımskiy parlament na”, 2014). Açıklama öncesi yapılan toplantıda Sergey Aksyonov’un kolluk kuvvetlerine yardım etmek amacıyla sınırlarda kamu denetim noktaları oluşturmaya hazır olduklarını bildirmiştir (“Vıstuplenie predsedatelya fraktsii “, 2014).

27 Ocak 2013 tarihinde ‘sosyo-politik durum hakkında’ tartışma toplantısında yerel yönetimlerin ‘gönüllü birlik/öz savunma gücü’ için yardım etmeye hazır olduklarını ve yerel yöneticilerin bu birliğin kurulmasına dair öneriyi desteklediklerini bildirmişlerdir (“Mestnie gromadı gotovı”, 2014). 28 Ocak’ta Akmescit’in (Simferopol) Lenin Meydanı’nda ‘Ukrayna’yı kurtaralım’ mitingi düzenlenmiştir. Bu mitingde, EuroMeydan gösterilerinin suç olduğu ve Rusya ile gümrük birliğine dahil olunması hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bununla birlikte mitingde konuşan katılımcılar ‘gönüllü birlik/öz savunma gücünün’ oluşturulmasını desteklediklerini de açıklamışlardır (“V Simferopole deputatı”, 2014).

4 Şubat 2013 tarihinde Kırım Parlamentosu’nun yaptığı toplantıda Sergey Tsekov mevcut durumun neticesinde Kırım’ın garantör ülkelerinden biri olan Rusya Federasyonu’na ‘destek, yardım ve koruma için’ çağrıda bulunulmasını teklif etmiştir. Nikolay Kolisniçenko ise özerkliğin genişletilmesi için görüşmeler yapılmasını ve ‘gönüllü birlik/öz savunma gücünün’ oluşturulması için çalışmaların yürütüldüğünü bildirmiştir (“Zaşıtit` status i polnomoçıya”, 2014). Ukrayna’da bu durum üzerine siyasetçi Mykola Tomenko, siyasi ve hukuki olarak Ukrayna’dan ayrılma amacı güden Kırım Parlamentosu’nun feshedilmesi gerektiğini savunmuştur (“Grigoriy Ioffe: Kımskiy”, 2014). 7 Şubat 2014 tarihinde Kırım Parlamentosu yapmış olduğu toplantıda ‘gönüllü birlik/öz savunma gücünün’ oluşturulduğu açıklanmıştır (“V regionah avtonomii”, 2014). 12 Şubat 2014 tarihine gelindiğinde ise Kırım Parlamentosu Başkanı Vladimir Konstantinov, Kırım yarımadasının özerkliğinin manasının kaybolduğunu ve ilk modele dönmek gerektiğini belirtmektedir. Bu model ise ‘bağımsızlık’ anlamına gelmektedir ve 19 Şubat’ta bazı milletvekilleri Rusya’ya bağlanması hakkındaki fikirleri desteklediklerini bildirmişlerdir (Şamilkızı, 2017, 66-67). Bu süreç içerisinde Kırım Parlamentosu 18 Şubat’ta halkın yarımadaı savunması için hazırlıklı olması gerektiğini açıklamıştır (“Obraşenie Prezidiuma Verhovnogo”, 2014). Kırım’da yaşanan bu olaylarla birlikte 6 Şubat’ta Ukrayna’nın doğusunda ayrılıkçılar Avrupa Birliği ve NATO karşıtı sloganlar atmış ve hükümet

binalarını işgal etmiştir (Cabbarlı, 2016, 111). Doğu Ukrayna’da ortaya çıkan ayrılıkçı hareket, Kırım’ın işgali sonrasında Rusya tarafından bir tehdit olarak kullanılacaktır.

2013’ün Aralık ayından itibaren Kırım Parlamentosu’nda başlayan hareketlilik Rus yanlısı eğilimin açık bir göstergesidir. Viladimir Konstantinov başta olmak üzere pek çok ayrılıkçı milletvekili önce Viktor Yanukoviç’i desteklerken, zaman içerisinde bu politika yerini Ukrayna’dan ayrılma çabasına bırakmıştır. Meclisteki temsil oranı nüfus ile paralel bir şekilde oluşturulduğu için, Kırım’ın etnik yapısının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Kırım’daki nüfus ise 2001 yılı verilerine göre 2 milyon 24 bin kişidir³ ve etnik yapı olarak nüfus yapısı şu şekildedir; Ruslar 1.180.400 ile %58,5, Ukrayınlar 492.200 ile %24,4, Kırım Tatarları 243.400 ile %12,1, Beyaz Ruslar 29.200 ile %1,5 olmak üzere 125’ten fazla etnik grup yaşamaktadır. Nüfus ile orantılı olarak etnik nüfusun temsil edilmesi gerekliliği ile Kırım Parlamentosu’nda Rus üstünlüğü söz konusudur (“About number and”, t.y.).

Yanukoviç’in ülkeyi terk etmesi ile birlikte Verkhovna Rada tarafından görevinden azledilmesi üzerine, Rusya EuroMeydan’ı bir darbe olarak nitelendirip, geçici kurulan hükümeti ‘gayri meşru’ ilan etmiştir (Özbay, 2014, 10). Rusya’dan gelen bu açıklama, Yanukoviç’i desteklemeyi ve Kırım için olası müdahalelerin işareti olarak varsayılabilir. Bu süreçte Rusya’nın bu açıklamasının öncesinde, 20 Şubat’ta Kırım Parlamentosu’nun başkanı Konstantinov’un Rusya’yı ziyareti oldukça ilgi çekicidir (“Glava parlamenta avtonomii”, 2014). Süreç halkın ve siyasilerin söylemleri ve eylemlerinin ötesine geçerek askerî bir müdahaleye dönüşmüştür. Kırım sokaklarında iki aşamalı olarak bu evrim gerçekleşmiştir. Kırım’da işgal sırasında görev yapan bir Rus askerinin yapmış olduğu açıklamada 22 Şubat 2014’te birliklerinden harekete geçildiğini, 24 Şubat’ta yarımadaya geldiklerini ve askerî armalarını üniformalarından çıkararak yalnızca kamuflaj ve teçhizatlarını kuşandıklarını belirtmiştir (Şamilkızı, 2017, 71) Bu açıklama 27 Şubat’ta ‘yeşil adamlar’ olarak adlandırılan silahlı kişilerin adada bulunan öz savunma güçleri olarak iddia edilmesine yardımcı olmuştur. Fakat bu açıklama aynı zamanda Rus askerî müdahalesini göstermektedir.

Kırım sokaklarında ise hukuk dışı ilhak sonrası Kırım’ın Bakanlar Kurulu Başkanı olacak olan Aksyonov’un organize ettiği gruplar gösteriler düzenlemekte (Oğuz ve

³ Ukrayna’nın yapmış olduğu nüfus sayımları arasında 2001 yılında yapılan nüfus sayımında etnik nüfusa göre yapıldığı için veri olarak kullanılmaktadır.

Erol, 2018, 406), ‘stop meydan’ ve ‘bölücülüğe hayır!’ gibi sloganlar atarak EuroMeydan ile yeni kurulan geçici hükümete karşı sloganlar atılmıştır (Cabbarlı, 2016, 109). Rus ayrılıkçı grupların yeni kurulan hükümete karşı tavır aldıkları görülürken, bölücülüğe karşı olan grubun ülkenin bütünlüğünü bozma amacı güttükleri ise 27 Şubat’ta açıkça görülecektir. Gelişen olaylarla birlikte 24 Şubat’ta yarımada gelen Rus askerleri 27 Şubat günü Kırım sokaklarında görülmüşlerdir (Özmen, 2014, 759). Kimliği belirsiz, ağır silahlı olan ‘yeşil adamlar’Kırım’da bir iletişim merkezini, üç adet havalimanını, Kezlev’de (Evpotarya) bulunan füze bataryalarını ele geçirmişlerdir (“Kırım Lideri Putin’den”, 2014). 27 Şubat 2014 tarihinde stratejik olarak önemli olan bölgelerin işgal edilmesi ile Rus askerleri Kırım Parlamentosu’nu kontrol altına almışlardır (İmambeyli, 2014, 5).

Rus askerlerinin güdümü altında olan Kırım Parlamentosu, mevcut bulunan bakanlar kurulunu başarısız oldukları ve güven sağlamadığı gerekçe gösterilerek sona erdirmiştir (“O vırajenii nedoveriya”, 2014). Meclis aynı toplantıda içerisinde daha önce sokak gösterilerini düzenleyen ve yalnızca parlamentoda üç milletvekili olan partinin temsilcisi olan Rus yanlısı Sergey Aksyonov’u (Oğuz ve Erol, 2018, 406) 53 milletvekilinin oy kullandığı toplantıda Bakanlar Kurulu Başkanlığı’na atamıştır (“V parlamente Krıma”, 2014).

2.3. 16 Mart Referandum Süreci

Kırım Parlamentosu’nda silahlar altında alınan hükümet değişikliği kararı anti demokratik uygulamaların başlangıcı kabul edilmektedir. Bakanlar kurulu değişikliği sonrasında meclis demokratik usullerin dışına çıkarak karar alma ve toplantı yapma sayılarına riayet etmeden referanduma gitme kararını da çıkartmıştır (“Ob organizatsii”, 2014).

Kırım’da askerî olaylar devam ederken, Rusya yumuşak güç kullanarak Ukrayna’ya enerji alanında ambargo uygulamıştır (Oğuz ve Erol, 2018, 407). Rusya bu süreçte Kırım’daki Rus nüfusa Rus pasaportu dağıtarak, askerî müdahalenin amacını ‘vatandaşlarını korumak’ olarak açıklamış, müdahaleyi meşrulaştırmaya çalışmıştır (Ekici, 2015, 31). Bununla birlikte Rusya Devlet Başkanı Putin, Ukrayna’da yaşanan olağanüstü gelişmeler ve Rus vatandaşları ile Kırım’da bulunan silahlı kuvvetlerine yönelik tehditlere karşı silah kullanmaya izin verilmesi için 1 Mart 2014’te talepte bulunmuş, Putin’in bu talebi aynı gün içinde Meclis tarafından onaylanmıştır (Bingöl,

2014, 17). Bu teklifle Kırım'a yapılacak olası askerî müdahaleyi meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanmayı amaçladığına dair bir yorum yapılabilir. Bu kararın alınmasından birkaç gün önce Kırım'da bulunan 'yeşil adamların' Rusya Silahlı Kuvvetleri'nin askerleri olduğu Ukrayna Askerî Savcılığı'nın yapmış olduğu araştırma sonucunda tespit edilmiştir ("Yeşil Adamlar: Kırım'ı", 2016).

Askerî güçlerin desteklenmesi amacıyla insanî yardım amaçlı olduğu söylenen konvoylarla askerî malzeme sevk edilmiş, işgale karşı olanların Ukrayna'ya gitmeleri için baskılar yapılmıştır (Oğuz ve Erol, 2018, 406). Bu süreç içerisinde Rusya Devlet Başkanı Putin, yarımadanın stratejik noktalarını işgal eden askerleri yerel güç olarak gördüğünü açıklamıştır (Gürseler, 2014, 89). Putin'in bu sözleri Rus askerî varlığının inkâr edilmesi olarak yorumlanmaktadır. Fakat daha sonraki zamanlarda Putin, Rus askerlerinin sürecin baş aktörleri olduğunu kabul etmiştir ("Putin Kırım'da Referandumdan", 2014).

Mart tarihinde Kırım Parlamentosu Başkanı Vladimir Konstantinov'un düzenlediği basın toplantısında Rus dış politikasının üç yüz yıldır sürdürdüğü Kırım üzerindeki yayılmacı politikasını tekrar dile getirmiş ve "Kırım'ın Rus dünyasına ait bir toprak" olduğunu söylemiştir ("Kırım Türklerinin 'Geleceği'", 2014). Konstantinov'un açıklamaları üzerine 6 Mart 2014 tarihinde Kırım Parlamentosu'nda alınan kararda referandum 25 Mayıs 2014 tarihinden, 16 Mart 2014 tarihinde yapılması ve referandum pusulasında 'Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını istiyor musunuz?' ve '1992 tarihli Anayasa'ya dönülmesi ve Ukrayna'nın parçası olmayı kabul ediyor musunuz?' seçeneklerinin olması gerektiğine dair karar alınmıştır ("Postanovlenie VR ARK", 2014). 11 Mart 2014 tarihinde ise Kırım Parlamentosu yapmış olduğu olağanüstü toplantıyla Kırım'ın bağımsızlığını referandum yapılmadan önce ilan etmiştir (Saraçlı, 2015, 81).

7 Mart 2014'te Geçici Ukrayna Başbakanı Arseniy Yatsenyuk ve Hükümet'te yer alan bazı yetkililer referandumu 'anayasaya aykırı' ve 'gayri meşru' olarak tanımlamıştır. Rusya Parlamentosu ise referandumu desteklemiştir. Buna karşın Kırım yönetimi ise geçici olan Ukrayna yöneticilerini 'gayri meşru' olarak tanımlamıştır. Kırım Parlamentosu'nun almış olduğu Rusya Federasyonu'na dahil olma kararı, Rusya'nın askerî birliklerinin Kırım'a yerleştirilmesinin ardından oluşan uluslararası gerginliğin hemen üstüne denk gelmiştir ("Ukrayna Geçici Başbakanı", 2014). Verkhovna Rada ise 11 Mart'ta Kırım Parlamentosu'nun almış olduğu kararın değiştirilmesini talep

etmiştir (Sarıkaya, 2017, 87). Kırım Parlamentosu’nun bu talebe karşılık vermemesi ve 16 Mart’ta referandumu yapma kararlılığı neticesinde, 15 Mart 2014 tarihinde Verkhovna Rada 278 kabul oyuyla Kırım Özerk Cumhuriyeti’ni feshetme kararı almıştır (“Plenary meeting on”, 2014).

16 Mart 2014 tarihinde Rus askerlerinin silahları eşliğinde yarımada’nın tarihini değiştirecek referandum yapılmıştır (İmambeyli, 2014, 5). Referandum Ukrayna hükümeti tarafından tanınmadığı için hukukî bağlamda geçersiz bir şekilde yapılmıştır.

2.4. 16 Mart Referandumu ve Sonucu

16 Mart 2014 tarihinde yapılan referandumda halk oylamasına sunulan her iki seçeneğin de bağımsız olma ve Ukrayna’dan ayrılmayı amaçlar nitelikte olduğu görülmektedir. 1992 Anayasası’na dönüşün, ayrılmak için bir başka seçenek olduğu çalışma içerisinde daha önce bahsedilmiştir. Gerek referandumun yapılmasına yönelik karar alma süreci, gerekse referandum günü halkın bir kısmının baskı görmesi ve referandumun askerlerin gözetiminde yapılması sandıkların açılmadan sonucun Rusya’ya bağlanma seçeneğinin çıkacağı anlaşılabılır. Referandumda %83,1 katılım oranıyla 1 milyon 274 bin 96 kişinin oy kullandığı, Rusya ile bağlanmayı kabul eden %93,77 oranıyla 1 milyon 233 bin 2 kişi olduğunu, 1992 Anayasası’na dönülmesine dair olan tercihi %2.51 ile 31 bin 997 kişinin tercih ettiği ve geçersiz oy oranı ise %0,72 ile 96 bin 97 olduğunu askerlerin gözetiminde ve Rus ayrılıkçıların denetiminde olan Kırım Parlamentosu açıklamıştır (“Na obşekrimskom referendume”, 2014).

Sonuç farklı dahi olsa Rus askerî varlığı Kırım’ın de facto olarak işgal edildiğini göstermektedir. Kırım Tatarları tarafından referanduma katılımın ve destek oranının daha az olduğu belirtilmektedir. Kırım Tatar lideri Mustafa Cemiloğlu referanduma katılımın %34,2 olduğunu söylemiş ve güvenilir kaynakları ile ispatlayabileceklerini iddia etmiştir (Şamilkızı, 2017, 106). Ayrıca yarımada’da %7 ile %15 oranında bir boykot olduğunu, seçime kayıtsızlık oranı ise %5 ile %10 olması nedeniyle katılım oranının daha düşük olması gerektiği iddia edilmektedir. Son olarak, Rus yanlısı çevrelerin iddialarına göre Kırım Tatarlarının yarısının oy kullandığı söylenirken, Kırım Tatar Milli Meclisi’nin açıklamasına göre Kırım Tatarlarının %90 ile %99 oranında referandumu boykot ettiği iddia edilmektedir (Güneş, 2014, 29).

Referandumun ardından 11 Mart'ta bağımsızlığını ilan eden Kırım Parlamentosu, 17 Mart 2014 tarihinde almış olduğu kararın 1. maddesinde bağımsızlığını tekrar ilan ederken, 2. maddesinde Ukrayna Parlamentosu Verkhovna Rada'nın 21 Şubat 2014 tarihi itibarıyla almış olduğu kararların uygulanmayacağını ve 8. maddesinde Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı kabul etmesi için çağrıda bulunmuştur ("Kırım provozglašen nezavisimim", 2014). Kırım Parlamentosu yarımadanın bağımsızlığını ilan ederken 15 Mart 2014'te Verkhovna Rada'nın Meclisi feshettiği kararını tanımadığını ve uygulanmadığını karara ekleyerek meşruluğunu sağlamaya çalışmıştır. Rusya Federasyonu'na yapılan çağrı ile Kremlin tarafından gece yapmış olduğu duyuruda 16 Mart Referandumu'nda halkın iradesi ile almış olduğu karar neticesinde Kırım Cumhuriyeti'ni tanıdığına dair kararnamenin imzalandığı açıklanmıştır ("Executive Order on", 2014).

17 Mart tarihinde Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi, Kırım Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. 18 Mart tarihinde Kremlin Sarayı'nın Aziz George (Aya Yorgi) salonunda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kırım Özerk Cumhuriyeti Başbakanı Sergey Aksyonov, Kırım Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı Vladimir Konstantinov ve Sivastopol (Akyar) Şehir Yönetim Kurulu Başkanı Aleksey Çalıy ile Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Katılım Antlaşması'nı imzalayarak (Sarıkaya, 2017, 88) uluslararası hukuk normları açısından problemli olacak bir şekilde Kırım ilhak edilmiştir. 21 Mart tarihinde Rusya Federal Konseyi, 18 Mart Antlaşması'nın onaylanmasına ilişkin ve yeni federal birimlerin – Kırım Cumhuriyeti ve federal öneme sahip Akyar (Sivastopol) şehri – oluşturulmasına ilişkin yasa tasarılarını kabul etmiştir ("Laws on admitting", 2014).

2.5. Rusya'nın İlhaka ve Müdahaleye Dair Tezleri

Rusya, Kırım'ı ilhak etmesiyle beraber uluslararası toplumun vereceği tepkiyi azaltmak için kendini haklı gösteren tezler ortaya atmıştır. 18 Mart 2014 tarihinde Kırım'ı ilhak eden antlaşmayı imzalayan Rusya Devlet Başkanı Putin'in yapmış olduğu açıklamada; a. Ukrayna hükümetinin meşru olmadığını ve darbe yapıldığını, b. Kırım'ın self-determinasyon (kendi kaderini tayin etme) hakkını kullandığını, c. Kırım'ın Rusya'ya katılma başvurusunda bulunduğunu, d. Kosova ile Kırım'ın bağımsızlığının aynı şekilde olduğunu ve Kosova'nın emsal teşkil ettiğini açıklamıştır ("Address by President", 2014). Ayrıca Avrupa'nın Budapeşte Memorandumu'nu

ihlal ettiğini ve Rusya'nın garantör ülke olmasının gerekliliğini yerine getirdiğini belirtmiştir (Erol, 2014, 3). Bununla birlikte 2014 yılının Mayıs ayında Rusya Federasyonu'nun Başbakanı Medvedev de Kırım'da referandumla halkın self-determinasyon hakkını kullandığını ve Rusya'ya katılmak istediklerini ifade etmiştir (Aras, 2017, 38).

Vladimir Putin'in açıklamalarında ilhak ve işgali meşrulaştırma amacıyla Gürcistan müdahalesinde olduğu gibi aşırı sağcı politikaların Rus azınlığının haklarını tehdit ettiği ve onun için Kırım'daki Rusları koruma amacıyla müdahalede bulunduğunu iddia etmiştir (Kuşçu, 2014, 313). Ülkesini ve görevini terk eden Viktor Yanokoviç'in ve Rus askerlerinin yarımadayı kontrol etmesi sonrası Kırım'ın Bakanlar Kurulu'nun başına geçen Sergey Aksyonov'un, Rusya'yı bölgenin güvenliği ve istikrarı için davet etmesi ve Rusya Anayasası'nda vatandaşlarını ülke sınır dışında da koruma sorumluluğu olması (Pehlivan, 2014, 1) meşrulaştırıcı argüman olarak kullanılmıştır.

Rusya'nın tezi genel hatlarıyla uluslararası hukukta yer alan; self-determinasyon, ayrılma hakkı, birleşme hakkı, insanî müdahale, önleyici müdahale, koruma sorumluluğu ve davetle müdahaleyi işletmeye çalışmıştır. Rusya'nın tezlerinde yer alan ilke ve kavramlar hala tartışılıyor olması ile bu ilke ve kavramların işletilmesi için gerekli şartların oluşması gerekmektedir. Kırım Tatarları ve bazı gruplar Kırım özelinde bu şartların oluşmamış olmasına karşın Rusya Federasyonu askerî olarak müdahalede bulunduğunu iddia etmekte ve uluslararası hukuku işletmeye çalışmaktadır.

2.6. AB, BM ve Ukrayna'nın İlhak ve Müdahaleye Dair Tezleri

Rusya hukuki olarak eylemini meşrulaştırıcı söylemlerde ve iddialarda bulunurken, AB, BM ve Ukrayna'da Rusya'nın imzacı olduğu ikili ve çok taraflı antlaşmaların gereğinin yerine getirilmesi üzerine tezlerini inşa etmiştir.

İlk olarak AB, BM ve Ukrayna'nın tezi, Birleşmiş Milletler Şartının 2. Maddesi'nin ihlal edildiği yönündedir. Bahsi geçen madde, BM Şartı madde 2/4 ise şu şekildedir: *“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet*

kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.” Bu madde çerçevesinde Rusya’nın hem kuvvet kullandığı hem de Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü ihlal ettiği görülmektedir.

Ayrıca Rusya’nın imzacı olduğu, ‘Helsinki Nihai Senedi’ni, ‘1992 Paylaşım Antlaşması’nı -ki bu antlaşmada Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü tanıdığıdır-, ‘Budapeşte Memorandumu’ gibi antlaşmalar ve uluslararası belgeleri Rusya’ya hatırlatılmış ve antlaşmalara uyması istenmiştir (Uyaniker, 2018, 149).

Batı ve Ukrayna, Rusya’nın öne sürdüğü koruma sorumluluğunun işletilmesi için Rus azınlığının olası bir tehditle karşı karşıya olmadığı, meşru müdahalenin gerçekleşmeyeceği, tehdidin yoksunluğu ile insanî müdahalenin de olamayacağı ve son olarak Viktor Yanukoviç’in davet etmesi üzerine davetle müdahalenin işletilmeye çalışılmasına karşın, ülkesini terk etmesi ile birlikte meşruiyetini kaybetmiş olması nedeniyle gerçekleşmeyeceğini öne sürmüşlerdir (Pehlivan, 2014, 1).

Bir diğer tez ise, 16 Mart’ta yapılan referandumda uluslararası gözlemcilerin olmaması ve silahların gölgesinde, açıkça baskı altında kalan halkın gerçek iradesini yansıtmadığı iddiasıdır (Kuşçu, 2014, 326-327). İç hukuk bağlamında ileri sürülen tezlerle, Ukrayna Anayasası’nın referandum konusunda belirttiği şartların yerine getirilmediği öne sürülmüştür (Dilek, 2015, 256). Ukrayna Anayasası 4. Bölüm 71. ve 72. maddesine göre ülke sınırları ve toprak bütünlüğü ile ilgili yapılacak bir referandumunun ülke genelinde yapılması ile sonuçlanacağını belirtmektedir. 10. bölüm 134. maddesine göre *“Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna’nın bölünmez bir parçasıdır ve Ukrayna Anayasası tarafından belirlenen yetkiler çerçevesinde hareket eder”* şeklinde belirtilmektedir. 135. maddede ise, Kırım Parlamentosu ve Kırım Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararların, Ukrayna Anayasası ve yasalara aykırı olamayacağını belirtir. 137. maddesinin son kısmında da Kırım Özerk Cumhuriyeti tarafından alınan kararların Ukrayna Anayasası ve yasalarına aykırı olması halinde, Ukrayna Devlet Başkanının, Kırım Özerk Cumhuriyeti meclisinin söz konusu kararlarını durdurabileceği ve bu kararların Anayasaya uygunluğu konusunda Anayasa Mahkemesine başvurabileceğini ifade edilmektedir. Madde 138/2 de ise, Kırım Özerk Cumhuriyeti’nin yerel referandum yapma yetkisi olduğu belirtilmiştir.⁴

⁴Ukrayna Anayasası için bkz: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>

2.7. Krizden Sonra Sıcak Çatışma: 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı hukuk dışı ilhak etmesi sonrasında yeni bir dönemin kapısı açılmıştır. Yeni dönemde Rusya'nın Kırım'da fiili yönetimi ele alması ile yeni güvenlik kaygıları ortaya çıkmıştır. Bu kaygılara karşılık yeni bir askerî harekâtın yapılması için yeni bir sebep doğmuştur. Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunda ve batısında askerîleşmeye yönelik belli göstergeleri aslında daha önceden yaşanan çatışmaların bir devamı niteliğindedir.

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgal girişimine karşı, Ukrayna'nın karşılık vermesi ve uluslararası toplum tarafından desteklenmesi ile 2022 Şubatı'ndan itibaren halen daha devam etmektedir. Savaş öncesinde Ukrayna'nın doğusunda ve sınırlarında gerçekleşen askerî hareketlilik dikkat çekmiş ve önceden uyarılmasına karşın diplomatik yollarla çözülmeyerek muharebeye dönüşmüştür. 2014 yılında yaşanan Kırım'ın hukuk dışı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusunda yaşanan çatışmalar savaşın habercisi olmuştur.

2014 yılından sonra Ukrayna'nın doğusunda gerçekleşen çatışmalarla birlikte Rusya – Ukrayna arasında ilk açık muharebe durumu 2018 yılında yaşanmıştır. İki devletin silahlı kuvvetleri 2014'ten sonra ilk defa denizde karşı karşıya gelmişlerdir. Kerç Boğaz'ında yaşanan bu olay işgalin dördüncü yılında gerçekleşmiştir (Russia-Ukraine Fight, 2018). Bu muharebe halinin uzun sürmemesine karşın gelecek yıllarda Ukrayna sınırında yaşanacak olan askerî hareketlilik krizi yeni bir boyuta taşımıştır. Aynı dönem içinde Rusya, 17-21 Temmuz 2020 tarihinde Kırım'da askerî tatbikat gerçekleştirmiştir (Ukrayna: Kırım'ın askerileştirilmesi, 2020). Rusya, 2020 senesinde de askerî tatbikatları sürdürmeye devam etmiştir. 21 Eylül – 26 Eylül 2020 tarihleri arasında 'Kafkas 2020' adlı Kafkasya bölgesinde büyük bir askerî tatbikat da yapılmıştır. Bu tatbikata Belarus, Çin, İran, Ermenistan, Pakistan ve Myanmar katılım sağlamış ve bin askerden teşekkül askerî tatbikat olmuştur (Rusya'da 'Kafkas-2020', 2020). Taraflar arasında oluşan ateşkes durumu, Donetsk bölgesinden yapılan saldırılar ile ihlal edildiği tespit edilmiş ve 26 Mart 2021 tarihinde dört Ukrayna askeri hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte aynı dönem içerisinde Ukrayna'nın doğusuna ve Kırım'a tank birliklerinin kaydırılmasına dair bilgiler aktarılmaya başlanmıştır (Could Ukraine-Russia, 2021). 2021 yılında Rusya'nın Ukrayna sınırlarında askerî varlık göstermesi sonucu uluslararası toplum tarafından rahatsız edici bulunulmuş ve

Rusya tarafından kimsenin tehdit edilmediğine yönelik bir açıklama yapılmıştır (EU very worried, 2021).

Ukrayna sınırına yönelik askerî yığınağın olması ve bunun tehlikeli olduğuna dair açıklamalar, 2021 yılının sonuna doğru yapılmıştır. Ukrayna sınırında yaşanan askerî birliklerin konuşlanması⁵ durumu artık bir savaşın başlaması için önemli bir gösterge olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum geçmiş yıllardaki tatbikatlardan önce yaşanan askerî hareketlilikten farklı olduğuna dair yorumlar yapılmıştır (Russia's military build-up, 2021). Rusya Ukrayna'nın doğusunda ve batısında olmak üzere farklı alanlarda askerî tatbikatlar yapılmıştır. Bahsi geçen tatbikatlara bir örnek olarak ise Rusya, Belarus ve Sırp silahlı kuvvetlerinin 8-18 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirmiş oldukları 'Slav Kardeşliği' tatbikatı gösterilebilir (Barros, 2021, 1). Bu tarihlerde Rusya'nın Karadeniz Filosu, Akdeniz'de tatbikat yapmış ve Haziran ayı içinde Akdeniz'deki görev gücünü Kırım'a kaydırmıştır. Burada Akdeniz'de Suriye'de tatbikatlar yaparak, NATO'nun tatbikatlarına karşılık verilmiştir (Clark, 2021, 2). Aynı zamanda eğitim ve taktik için Kırım'a getirilen filonun gelecekte gerçekleştirecek Ukrayna işgal girişimi için bir adım olarak görülebilir.

Rusya'nın askerî yığınak yaptığına dair bilgilerin uluslararası toplumla paylaşılması ile bazı açıklamaların yapılmasını zaruri kılmıştır. Uzmanlar bu dönemde yapmış oldukları değerlendirmede yeni bir çatışmanın ve hatta yeni bir işgal girişiminin gerçekleşmesinin muhtemel olduğu görüşüne sahiptirler. Ukrayna'nın doğusunda ayrılıkçı güçlerin elinde bulunan bölgelerde, 90 bin Rusya askerinin olduğuna dair bilgiler bu görüşü destekler niteliktedir (Amiel, 2021). Aralık 2021 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin istihbaratının, Rusya'nın 175 bin askerle Ukrayna'ya saldıracağına dair bir analizi basına yansımıştır. Bu analizde Ukrayna'yı işgal etme girişiminde birden fazla bölgeden Ukrayna topraklarına gireceği belirtilmiştir (Harris ve Sonne, 2021). 15 Ocak 2022 tarihindeki haberler doğrultusunda Rusya askerlerinin bir kısmını geri çektiğine dair açıklama gelmiştir. Fakat aynı tarihlerde ABD Büyükelçiliği'ni Kiev'den taşımıştır (Ukraine-Russia tensions, 2021). Bu durum savaşın gelme ihtimalini gösterir nitelikteyken Rusya tarafından böyle bir hamlenin

⁵ Ukrayna sınırına yönelik gerçekleştirilen askerî konuşlanma hakkında 1 Nisan 2021 tarihine kadar gerçekleşen askerî hareketlilik hakkında detaylı bilgi için bakınız: <https://understandingwar.org/backgrounder/russia-review-russian-deployments-near-ukraine-likely-intended-pressure-zelensky-not>

gerçekleşmeyeceğine dair açıklamalar yapılmış ve işgal girişiminin olmayacağına yönelik propaganda yapılmıştır.

Rusya, Belarus'a Mekanize Birlikleri'ni 2022'in ilk günlerinde konuşlandırmıştır. Ukrayna'nın doğusundan da hava ve füze harekâtı yapılacağı öngörülmüştür (Kagan vd., 2022, 3). Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'nın batısında yeni askerî tatbikat yapması duyurulmuştur. Bunun üzerine 10 - 20 Şubat 2022 tarihleri arasında Belarus ile ortak askerî tatbikat gerçekleştirilmiştir (Belarus-Rusya ortak, 2022). Bu tatbikat işgal girişimi öncesinde savaşı gizleyen bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. 20 Şubat 2022 tarihinde tatbikatın sona ermesi ile Belarus Savunma Bakanı, Rus askerlerinin ülkede kalacağını söylemiştir (Russia Team, 2022). Bu durum sonrasında savaş öncesinde Rus askerî birliklerinin Belarus'tan Ukrayna'ya girmesi için ön hazırlık yapılmıştır. Belarus, Moldova, Klintsı ve Kırım'da bulunan mevcut birliklere takviye kuvvet olarak yeni birlikler eklenmiştir (Rusya ve Belarus, Ukrayna'nın, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin'in yapmış olduğu açıklama ile 24 Şubat 2022'de saat 06.00'da resmen başlamıştır. Putin, mevcut durumu savaş yerine 'özel bir askerî operasyon' olarak isimlendirmiştir. Savaştan öte bir askerî operasyon niteliği kazanmasına kaynaklık etmesi için Suriye, Irak ve Libya'ya yapılan operasyonlara değinmiş, bu operasyonların başarısız ve hukuk dışı olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte operasyonun başlamasında Rusya'nın varoluşu ile ilgili olduğu ve buna bir tehdit olarak NATO'nun doğuya doğru genişlemesini öne sürmüştür. Savaş sebebini veya operasyon yapılmasının sebebini ise Ukrayna içinde varlık gösteren Ukrayna milliyetçilerinin Rusya ile savaşa hazırlandıklarını ve bunun için bir önlem alınması gerekliliğini ileri sürmüştür. Hatta Irak konusunda kimyasal silah ile ilgili iddialarının asılsız çıkmasına konuşmasında atıfta bulunurken Ukrayna milliyetçilerinin nükleer silah edinmeyi hedeflediklerini söylemiştir (Address by the President, 2022).

21 Şubat 2022 tarihinde Donetsk Halk Cumhuriyeti ve (No:71, 2022) ve Lugansk Halk Cumhuriyeti'nin (No:72, 2022) tanınması hakkında Rusya Federasyonu karar almış ve savaşa ise taraf olarak dahil olduğu bildirilmiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etme gibi bir niyetinin olmadığını, BM. 51. Maddesine dayanarak özel bir operasyon başlatıldığını duyurmuştur. Savaşın başlatılmasına dayanak olarak ise Kırım'da nazi ve aşırı milliyetçilere karşı savunma olarak gerçekleştirdiklerini ve aynı minvalde

Ukrayna topraklarına da aynı nedenlerle operasyon başlattıklarını ilan ettiği değerlendirilmektedir (Address by the President, 2022).

2.8. Ukrayna'nın Krize Karşı Kırım Tatarlarına Yönelik Politikaları

Ukrayna, 2014 yılında ve sonrasında meydana gelen savaş ile Kırım Tatarlarına yönelik politikalarında değişiklik göstermiştir. Kırım Tatarları hukuk dışı ilhak ve savaş ile Ukrayna'da yeni bir konuma getirilmiştir. Ukrayna, hukuk dışı ilhakin gerçekleşmesinin hemen ardından 20 Mart 2014 tarihinde Kırım Tatar Milli Meclisi'ni yürütme organı ve Kurultay'ı da Kırım Tatar halkının en yüksek temsil organı olarak tanımıştır (No: 1140-VII, 2014). Aynı kararda ise Kırım Tatarlarının yerli halk statüsünün verilmesi konusunda çalışmaların başlatılması emrinin verildiği belirtilmektedir. Kırım'ın hukuk dışı ilhakı sonrasında Kırım Tatarlarının da Ukrayna tarafında yer almaları ile yeni ilişkiler ortaya çıkmaktadır.

Ukrayna ve Kırım Tatarları arasındaki ilişki 2014 öncesinde Kırım Tatarlarının haklarının kazanılmasına yönelik gelişmekteydi. Kırım Tatarları Ukrayna'dan haklarını talep ederken 2014 ve sonrasında ise bir iş birliği meydana gelmiştir. Sürgün edilen topraklardan gelen halkın taleplerini karşılarken yavaş hareket eden ülke pozisyonunda olan Ukrayna, politikasını değiştirmiştir. Ukrayna ile Kırım Tatarları ortak bir payda da buluşmuşlardır. Tarihî süreçte düşman olarak görülen Rusya'nın yayılmacılığı üzerine kurulan bir ortaklık olduğu görülmektedir. Öyle ki Ukrayna Devleti tarafından ortak tarih üzerine çalışmaların yapılıyor olması, Kırım Tatarlarının Ukrayna'nın parçası olduğuna dair çalışmalar bunu açıkça göstermektedir (Şahin, 2018, 161-164).

Ukrayna Devleti, Kırım Tatarlarına yönelik yerli halk statüsünün verilmesi konusunda çalışmaların başlatılmasına ilişkin kararın (No: 1140-VII, 2014) yedi yıl sonrasında ancak bu hakkı vermiştir. Ukrayna; Karaylar, Kırımçaklar ve Kırım Tatarlarına 1 Temmuz 2021 tarihinde onaylanan kararla yerli halk statüsü vermiştir (No:1616-IX, 2021). Bu karar sonrasında, yasa tasarısı olarak "Kırım Tatar Halkının Statüsü Hakkında" kararın kabul edilmesi beklenmektedir (Ukrayna'da Kırım Tatar halkının, 2023). Yerli halk statüsünün verilmesinin geç olduğu, daha önce verilmediği için Kırım'ın şu an bu şekilde hukuk dışı ilhak edildiğiyle, Ukrayna'nın çıkarları doğrultusunda yerli halk statüsünün tanındığına dair bir çalışma vardır (Öz, 2020).

Süreç ve durum bağlamında bakıldığında bu düşüncenin doğruluğu ve zamanlamanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Kırım'ın kurtarılması için en etkili söylemin Kırım Tatarları bağlamında olacağını anlaşıldığı görülmektedir. 2014 yılından itibaren Kırım konusunda yapılan açıklamalarda Kırım'da yaşanan insan hakları ihlalleri konusunda Kırım Tatarlarına yönelik ihlallere değinilmiştir. Kırım'ın kurtarılmasına yönelik geliştirilen politikalar nezdinde uluslararası bir organizasyonun kurulmasına yönelik çalışmalar neticesinde 23 Ağustos 2021 tarihinde yapılan ilk zirve ile Kırım Platformu kurulmuştur (The Crimea Platform, t.y.).

Ukrayna hukuksal boyutta Kırım Tatarlarına yönelik hakların verilmesi konusunda yavaş hareket ettiği söylenebilir. Fakat bununla birlikte Kırım Tatarlarını devlet bürokrasisi içinde yer verdiği görülmektedir. Ukrayna'da Kırım Tatarları farklı düzeyde politik ve bürokratik görevler verilmiştir. Örneğin, Emine Ceppar 2016 – 2019 yılları arasında Enformasyon Politikaları Bakan Yardımcılığı görevini yapmış ve 10 Haziran 2020 tarihinde Ukrayna Dışişleri Bakan Yardımcısı görevine atanmıştır (Emine Ceppar, Ukrayna, 2020). 17 Temmuz 2020 tarihinde ise UNESCO Ukrayna Milli Komisyonu Başkanı olarak atanmıştır (Emine Ceppar'a Yeni, 2020). Emine Ceppar 23 Şubat 2024 tarihinde Viyana'da bulunan Ukrayna daimi temsilciği görevini atanmış ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla Dışişleri Bakan Yardımcılığı görevinden 2 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır (Ukrayna hükûmeti, Emine, 2024). Ukrayna yönetiminde görev almış bir başka isim ise Tamila Taşeva'dır. Tamila Taşeva Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelensky'nin kararı ile 10 Ekim 2019 yılında Ukrayna Cumhurbaşkanı kararı ile Kırım Özerk Cumhuriyeti'ndeki Daimî Temsilci Yardımcılığı görevine atanmıştır (No: 357/2019-пр, 2019). Cumhurbaşkanı Zelensky'nin 25 Nisan 2022 tarihinde almış olduğu karar ile Daimî Temsilci olarak atanmıştır (No: 274/2022, 2022).

Ukrayna'da farklı mevkilerde görev yapan Kırım Tatarları genel olarak Kırım özelinde görevlendirilmişlerdir. Fakat 2023 yılına gelindiğinde Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelensky önemli bir karar almış ve bugüne değin Kırım Tatarlarının Ukrayna yönetimi içinde en yüksek makama Rustem Umerov'u getirmiştir. 2020 yılında Kırım ve Sivastopol'un işgalden kurtarılmasıyla ilgili Devlet Stratejisi ile ilgili grubun üyesi olmuş, Temmuz 2022'de Ukrayna Verkhovna Rada'sı tarafından Silahların Kontrolüne İlişkin Geçici Özel Komisyon Başkanı seçilmiş, Eylül 2022'de Ukrayna Devlet Emlak

Fonu Başkanı olarak atanmış ve 6 Eylül 2023 tarihinde Rüstem Umerov, Ukrayna Savunma Bakanı olarak atanmıştır (Rustem Umerov, 2023). Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına yönelik bakış açısı değişmiş ve savaş sırasında yapılan Savunma Bakanı'nın değiştirilmesiyle bir Kırım Tatarının göreve getirilmiş olması bu değişikliğin en önemli göstergesidir.

2.9. Ukrayna Krizine Karşı Türkiye'nin Tutumu

Türkiye, Kırım ve Kırım Tatarlarına yönelik jeopolitik, tarihî ve kültürel bağlar nedeniyle özel bir duyarlılığa sahiptir. Aynı zamanda Türkiye için Kırım'ın jeopolitik konumu ile Karadeniz ve bölge güvenliği için önemli olması ve uzun kıyı şeridine sahip olması stratejik seviyede kayda değerdir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin tarihî ve kültürel bağları, Türkiye ve Kırım'da ikamet eden Kırım Tatarlarına yönelik özel bir ilgi alanı yaratmaktadır.

2013 yılının sonlarında patlak veren ve ölümlerin yaşandığı EuroMeydan olayları sürecinde Türkiye itidal çağrısında bulunmuş ve süreci yakından takip etmiştir (No:30, 2014; No:54, 2014; No:60, 2014). Siyasi krizin Kırım yarımadasına sıçraması ve ayrılıkçı hareketlerin ön plana çıktığı süreç içerisinde Ukrayın-Kırım Tatarları ve Rusya taraftarı olan gruplar arasında Kırım parlamentosu önünde yaşanan olaylar sonrası Türkiye tarafından yapılan açıklamada *“Ukrayna'nın ulusal birliği, toprak bütünlüğü ve anayasal sistemi içerisinde çözüm bulunmasının önemi”*ni ve *“Kırım Tatarlarının da yaşadığı Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde bulunan tüm tarafların da itidal ve sığduyuyla hareket etmesini”* belirtmiştir (No:64, 2014). Türkiye'nin açıklamasında Kırım Tatarlarının vurgulanması ve Kırım'da yaşadıklarına dair bir açıklama gelecekte yaşanacak sorunlar için önemlidir.

Dışişleri Bakanlığı tarafından 2 Mart 2014 tarihinde yapılan açıklamada, Kırım sınırları içinde ayrılıkçı hareketlerin politik hamleler yapması ve 'yeşil adamların' yarımadayı kontrol altına alınması sonrasında doğrudan *“...Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün, egemenliğinin, bağımsızlığının ve ulusal birliğinin muhafaza edilmesinin esas alınması...”* konusuna değinilmektedir. Açıklamanın devamında sürecin bir oldubittiye getirilmemesi, ülke içindeki gerginliğin arttırılmaması temenni edilmektedir. Kırım yarımadasındaki gerginliğin yükseldiği ve Kırım'ın hukuk dışı referandumun yapılmasına dair yapılan açıklamalar sonrasında Türkiye 16 Mart 2014 tarihinde yapılacak olan referandumun Kırım yarımadasında olumsuz sonuçlar

doğuracağını ve bu nedenle krizin bu yolla çözülemeyeceğine dair açıklama yapılmıştır (No:71, 2014).

16 Mart 2014 tarihinde yapılan referandum sonrasında Kırım'ın Rusya'ya bağlanması durumuna dair Türkiye tarafından yapılan açıklamada ilk olarak referandumun hukuka aykırı ve gayri meşru sonucu olduğunu belirtmekle birlikte Rusya'ya bağlanması durumunu tanımayacağını ve Türkiye tarafından hukuki bir geçerlilik taşımadığı ifade edilmiştir (No:86, 2014). Ayrıca bu açıklamada dikkat çeken bir başka unsur ise Kırım Tatarlarına yönelik söylemin “*Kırım’da yaşayan soydaşlarımız*” (No:64 2014, No: 71 2014) ve “*Kırım Tatarlarına ev sahipliği yapan Kırım*” (No:77 2014) yerine “*Kırım’ın asli unsuru olan*” (No:86 2014) şeklinde tanımlanmıştır. Bu söylem referandum sonrasında hukuki bir atıf olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Türkiye, bu sürecin devamında 2015 yılı haricinde her yıl 16 Mart 2014 tarihinde yapılan hukuka aykırı referandum hakkında açıklamalar yapmıştır. Türkiye hukuk dışı ilhakin on yılında ilhakı tanımadığını ve Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklediğini açıklamıştır (No:63 2016, No:78 2017, No:75 2018, No:59 2019, No:74 2020, No:105 2021, No:88 2022, No:75 2023, No:44 2024). Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne dair izlenen politikalar Kırım özelinde devam ederken 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nda da devam etmiştir.

Rusya Federasyonu'nun Ukrayna topraklarına yönelik gerçekleştirdiği askerî harekâta karşılık Türkiye tarafından egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik izlenen söylem devam etmiştir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğine yönelik desteğin devam edildiğini bildiren açıklamada sınırların silah yoluyla değiştirilmesine karşı olunduğu, uluslararası hukuka aykırı bir durumun olduğu belirtilmektedir (No:62 2022).

2014- 2022 yılları arasında Türkiye, Kırım'ın hukuk dışı ilhakı konusunda uluslararası örgütlerde Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekleyici nitelikte açıklamalar yapmıştır. 2022 savaşı ile arabuluculuk rolü üstlenmiş ve diplomatik girişimlerde bulunarak savaşın sona ermesine ve küresel ölçekte etkilerinin azaltılmasına yönelik politika izlemiştir. Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekleyici bağlamda Birleşmiş Milletler genel kurulunda 27 Mart 2014 tarihinde alınan A/RES/68/262 sayılı kararı onaylarken, 17 Aralık 2018 tarihinde alınan A/RES/73/194 sayılı kararla toprak bütünlüğü konusunda politikasına devam ederek Kırım'ın askerileştirilmesini

kınayan kararı onaylamıştır. Türkiye, 18 Aralık 2019 tarihli 74/168 sayılı genel kurul kararına evet oyu vererek toprak bütünlüğü konusundaki politikasına devam ettiği görülmektedir. 24 Şubat 2022’de başlayan savaşın ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, 2 Mart 2022 tarihinde alınan Rusya’nın Ukrayna toprakları içinde bulunan askerî varlığını geri çekmesi ve Ukrayna toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik A/RES/ES-11/1 sayılı karara evet oyu vermiştir. Bu bağlamda Türkiye uluslararası örgütler çerçevesinde BM nezdinde Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik politikalar izlemiştir.

Türkiye, diplomatik girişimlerle mevcutta bulunan savaş ortamının yumuşatılması ve çözüme kavuşturulmasına yönelik çalışmalar yürütmüştür. Rusya ve Ukrayna Dışişleri Bakanları 10 Mart 2022 tarihinde Antalya Diplomasi Forumu’nda bir araya gelmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu önce her iki taraflı ikili, ardından da üçlü görüşmeler yapmıştır (Türkiye-Rusya-Ukrayna Üçlü, 2022). Rusya ve Ukrayna heyetlerinin savaşın sona erdirilmesi, diplomatik sürecin devam etmesi için gerçekleşen müzakere görüşmeleri için arabuluculuk çalışmalarına devam eden Türkiye, iki ülkenin heyetlerinin İstanbul’da gerçekleştirdikleri görüşmelere ev sahipliği yapmasıyla devam etmiştir (Rusya-Ukrayna heyetleri, 2022).

Türkiye iki ülke arasındaki gerilime yönelik çalışmalarla birlikte savaşın küresel etkilerinin azaltılmasına yönelik görüşmeler de yapmıştır. Tahıl sevkiyatında yaşanan sorunlar ve oluşması muhtemel olan gıda sorununa yönelik Rusya-Ukrayna-Türkiye arasında görüşmeler 16 Haziran 2022’de başlamıştır. 13 Temmuz- 22 Temmuz 2022 tarihleri arasında BM, Türkiye, Ukrayna ve Rusya arasında İstanbul’da görüşmeler yapılmıştır (Candan ve Halhallı, 2022, 374). Görüşmeler sonucu olarak 22 Temmuz 2022’de “Tahıl ve Yiyeceklerin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevki Antlaşması” veya kamuoyunda bilinen adıyla “Tahıl Koridoru Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma üç kere uzatılmış ve 17 Temmuz 2023 tarihinde tarafların mutabık kalamaması nedeniyle antlaşma sona ermiştir (Çakırca, 2024, 944).

Türkiye, Tahıl Koridoru Antlaşması ile esir takası üzerine de uzlaşi sağlanmasında aktif rol oynamıştır. 21 Eylül 2022 tarihinde gerçekleşen esir takasında 200’den fazla esirin taraflar arasında değişimi için görüşmeler yapılmış ve takasın gerçekleşmesi sağlanmıştır (İletişim Başkanlığı, 2023, 156). Türkiye, esir takası ve iadesi konusunda 2014 yılından sonra Rusya-Ukrayna arasında rol oynamıştır. Örneğin 25 Ekim

2017’de serbest bırakılan Ahtem Çiygöz ve İlmi Ümerov’un iadesinde rol oynadığı bilinmektedir (Rusya, hapisteki iki, 2017).

Türkiye arabuluculuk ve diplomatik girişimlerde bulunurken iki ülke ile ilişkilerini devam ettirmektedir. Bu doğrultuda Ukrayna ile yürütülen ilişkilerde insani yardım başta olmak üzere pek çok alanda iş birliği yapılmaktadır. Türkiye- Ukrayna arasında 3 Şubat 2022 tarihinde Türkiye- Ukrayna Serbest Ticaret Antlaşması, Kiev’de imzalanmıştır (Ukrayna, 2024). Türkiye Ukrayna arasında gelişen ilişkiler ticari ve kültürel boyutuyla birlikte askerî ilişkiler de gelişmiştir. Türkiye’nin son dönemde askerî bağlamda kullanılan ve dikkat çeken İnsansız Hava Araçları (İHA)’nın farklı coğrafyalarda kullanılmasına bir örnek olarak Rusya- Ukrayna savaş bölgesi olduğu görülmektedir. Savunma sanayisinin son dönemde önemini arttıran Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) olan Bayraktar TB2’nin 2019 yılından itibaren Ukrayna Silahlı Kuvvetleri envanterine katmıştır (Çınar, 2024, 26). Baykar firmasının Ukrayna ile yapmış olduğu ticaret sonucunda 3 adet SİHA da hibe etmiştir (Baykar, 3 adet, 2022). İki ülke arasındaki ilişkiler 2022 yılına kadar Kırım özelinde kalmış, 2022 tarihiyle birlikte devam eden ilişkiler insani yardım, göç ve savunma sanayisi alanına yoğunlaşmıştır.

Türkiye, 2022 Rusya- Ukrayna Savaşı’nda Ukrayna’ya sivil toplum kuruluşlarının da katkıda bulunduğu insani yardım malzemeleri göndermiştir. Savaşın ilk günlerinde Türkiye 43 tır yardım malzemesi ve mobil mutfak aracını Ukrayna’ya göndermiştir (Türkiye’den Ukrayna Halkına, 2022). İnsani yardımlar Türk Kızılay’ı ve AFAD aracılığıyla yapılmıştır. İnsani yardımlar, Ukrayna toprakları içinde olduğu gibi Moldova’ya göç edenler için de yardımlar gönderilmiştir. 2023 yılının verileri bağlamında Moldova’ya 6 tır yardım malzemesi gönderilmiştir. Ayrıca Romanya-Ukrayna sınırında sağlık hizmetleri de verilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2023, 131-137).

Türkiye’nin Ukrayna ile ilişkileri ele alınırken Rusya Federasyonu’na da değinilmesi gerektiği düşünülmektedir. Türkiye’nin 2014 ve sonrasında Rusya- Ukrayna arasında denge politikası yürüttüğü görülmektedir. Türkiye, Ukrayna’nın toprak bütünlüğü konusunda istikrarlı bir politika izlediği süreçte Rusya Federasyonu ile iş birliğine dayalı ilişki geliştirmiştir. Dışişleri Bakanlığı’nın ikili ilişkiler başlığı altında Rusya Federasyonu ile ilişkilerinin son dönemi hakkında şu açıklamaya yer vermiştir (Türkiye-Rusya İlişkileri , ty.):

“İkili planda işbirliği odaklı bir seyir izleyen Türkiye-Rusya ilişkileri, Suriye kriziyle alakalı askeri hareketlilikler neticesinde ciddi bir sınamaya maruz kalmış, mamafih Türk ve Rus halklarının ortak arzusu doğrultusunda ilişkilerde normalleşme süreci başlatılmıştır. Bu çerçevede, 2016 yılının ikinci yarısından itibaren yeniden yoğun bir ikili diyalog tesis edilmiş bulunmaktadır.”

2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrasında Türkiye, Rusya ile ikili ilişkilerini yeniden üst düzeyde tesis etmiştir (Topsakal, 2016, 49-50). Rusya Federasyonu’nun Dışişleri Bakanlığı’nın sitesinde yer alan Türkiye ile ikili ilişkiler kısmında iki ülke arasında ilişkilerin geliştirildiği ve Suriye konusunda iş birliği yapıldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte üst düzeyde devlet başkanları arasında telefon görüşmelerinin sürekli olarak yapıldığı belirtilmiş ve son olarak 23 Mart 2024 tarihinde gerçekleştiğini beyan edilmektedir (Российско-турецкие отношения, 2024). Türkiye- Rusya ilişkisi Suriye krizinin olumsuz etkisine karşılık ikili diyalogun inşa edilmesi ile birlikte enerji, turizm ve ekonomi alanında iş birliğinin sürdürüldüğü görülmektedir (Türkiye-Rusya İlişkileri, ty.).

Türkiye, Rusya’nın Ukrayna topraklarına yönelik başlatmış olduğu askerî harekât ve sonrasında savaşa dönen 24 Şubat 2022 tarihi ile ilişkiler Batı ve NATO’nun izlemiş olduğu politikalara karşılık dikkatli hareket etmesi ve arabuluculuk girişimleri ile nedeniyle ikili ilişkiler sekteye uğratılmamıştır (Yılmaz, 2023, 34). Şubat 2022’de başlayan savaşta arabuluculuk ve diplomatik girişimleri nedeniyle Türkiye- Rusya ilişkilerinin denge içinde olduğu söylenebilir.

İkili ilişkilerin geliştiriliyor olmasıyla birlikte Türkiye, Kırım bağlamında politikasını sürdürmektedir. Öyle ki Dışişleri Bakanlığı’nın Rusya Federasyonu’nun siyasi görünümü kısmında, *“Ülkemiz, Kırım ve Sivastopol’ün Rusya Federasyonu tarafından ilhakını tanımamaktadır.”* şeklinde yazının son kısmına ekleme yapmıştır (Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü, t.y.). Türkiye Rusya ilişkilerinde Rusya Dışişleri Bakanlığı’nın resmi sitesinde yer alan Türkiye başlığı altında yer alan kısımlarda Ukrayna ile yapılan savaş ve Kırım konusuna değinilmemiştir (Российско-турецкие отношения, 2024)

Türkiye, hukuk dışı ilhak ve savaşa karşı politikalarını belirlerken bir başka aktör olarak Kırım Tatarlarını görmektedir. Kırım Tatarları ve Türkiye arasında etnik ve kültürel bağlar vardır. BM genel kurulunda Türkiye delegesinin yapmış olduğu

konusmasında Türkiye’de 3 milyonu geçkin bir Kırım Tatarının ülkesinde ikamet ettiğini belirtmiştir (GA/12241, 2020). Türkiye ve Kırım Tatarları arasında hem tarihî hem de kültürel bağlarla birlikte Türkiye’de yaşayan Kırım Tatarlarının varlığı politika tercihinde etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye, Kırım Tatarlarının sürgün edilişinin yıldönümünde anma açıklaması yapmaktadır. Hukuk dışı ilhakın yaşandığı süreç ile 2015 yılı haricinde her yıl düzenli olarak yapılmıştır (No:150, 2014; SC-14, 2016; SC-25, 2017; SC-39, 2018; SC-37, 2019; SC-36, 2020; SC-21, 2021; SC-10, 2022; SC-7, 2023; No:87, 2024). Türkiye daha önce bahsedildiği gibi Kırım Tatarlarını “Kırım’ın asli unsuru olan” (No:86 2014) şeklinde tarif etmiştir. Kırım Tatarlarına yönelik söylem hukuk dışı ilhak sonrasında değişmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye hukuk dışı ilhak sürecinden sonra 25 binden fazla Kırım Tatarının, Kırım’dan göç ettiğini, Kırım Tatar Milli Meclisi’nin yasaklı olmasının devam etmesi, Kırım Tatar liderlerinin yasaklı olması, Kırım’da yaşayan Kırım Tatarlarının hedefe alındığını BM’de ifade edilmiştir. Türkiye’nin Kırım Tatarlarının haklarını desteklediğini ve siyasi olarak tutuklu olanların serbest bırakılması konusunda çağrıda bulunmuştur (GA/12241, 2020). Uluslararası örgütlerde Kırım Tatarlarına destek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 2014 sonrasında Kırım’da yaşanan bazı sorunlara karşılık açıklamalar yapılmıştır.

Kırım Tatarlarının lideri olan Mustafa Cemiloğlu’na Türkiye Cumhuriyeti’nin 11. Cumhurbaşkanı’nın katıldığı ve Çankaya köşkünde yapılan yüksek dereceli yetkililerin de bulunduğu bir törenle 15 Nisan 2014 tarihinde Cumhuriyet Nişanı verilmiştir (Kırımoglu’na Cumhuriyet Nişanı, 2014). Cemiloğlu, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile farklı tarihlerde görüşmeler yapmıştır (Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ukrayna’da, 2020). Bununla birlikte Türkiye ve Kırım Tatar temsilcileri ile devam eden görüşmeler yapılmaktadır. Özellikle Mustafa Cemiloğlu, Türkiye Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Yalçın Topçu ile süreklilik arz eden görüşmeler yapılmıştır (Kırım Tatarlarının millî, 2024). Türkiye’nin, Kırım Tatar temsilcisi ile görüşmeler yapıyor olması Kırım Tatarlarına yönelik hassas bir noktada olduğu çıkarımını sağlayabilir.

Kırım’ın yeniden Ukrayna’ya iadesi için oluşturulan Kırım Platformu’nun ilkinde Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu katılmış ve Türkiye’nin politikası olan Ukrayna toprak bütünlüğü konusunda aynı çizgide olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Kırım Tatarlarının haklarının iyileştirilmesi konusuna da değinmiştir (Bakan Çavuşoğlu:

Kırım'ın illegal, 2021). Ek olarak Kırım Platformu'nun 2., 3., ve 4. Liderler Zirvesine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan video mesaj aracılığıyla katılmıştır. 2. Liderler Zirvesine gönderdiği mesajda Kırım Tatarlarının güvenlik temininin Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikleri arasında olduğu belirtilmiştir (Cumhurbaşkanı Erdoğan Kırım Platformu, 2022). 3. Liderler zirvesinde aynı söylemi devam ederken Kırım Tatarları için "Kırım'ın yerli halklarından olan" ifadesi kullanılmıştır (Cumhurbaşkanı Erdoğan, 3. Kırım. 2023). 4. Liderler zirvesinde ise 2. ve 3. zirvede belirtmiş olduğu hususlar tekrar ederken *"Ukrayna hükümetinin Kırım, Tatar Türklerinin haklarının güçlendirilmesi için öncülük ettiği hukuki düzenlemelerden duyduğum memnuniyeti bir kez daha ifade etmek istiyorum. Önümüzdeki dönemde Kırım Tatar Türklerinin haklarının pekiştirilmesi yönünde ilave adımların atılmaya devam edeceğine inanıyorum."* İfadelerine yer vermiştir (Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dördüncü Kırım, 2024). Gönderilen mesajlara bakıldığında Türkiye hem ülkesi içinde bulunan Kırım Tatarlarını öne çıkarmakta iken hem de Kırım'da ve Ukrayna toprakları içinde yaşayan Kırım Tatarlarına yönelik söylemlerde bulunmaktadır. Türkiye Kırım ve Ukrayna konusunda belirlenen politikalarda Kırım Tatarlarının da rolü olduğu düşünülebilir

Türkiye farklı kurumları ile Kırım Tatarlarına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Öyle ki Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansının (TİKA) faaliyetleri burada öne çıkmaktadır. Kültürel faaliyetlerde YTB, yurtdışındaki Kırım Tatarlarına yönelik yapılan faaliyetlerde TİKA öne çıkmaktadır. Ayrıca savaş nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda olan Kırım Tatarları için uzun dönem ikamet izinleri verilmeye başlanmıştır (Kırım Tatar Türkleri, 2022).

3. 2014 SONRASI KIRIM TATARLARININ DURUMU

3.1. Kırım Yarımadasında Kırım Tatarları

Kırım, M.Ö. 7. Yüzyılda Kimmerler, M.Ö. 6. yüzyılda İskitler, M.S. 4. yüzyılda Hunlar tarafından idare edilmiştir (Tellioglu, 2016, 3-4). Hunların egemenliğinin sona ermesi ile birlikte farklı Türk kavimleri de bölgeye gelmişlerdir. 7. yüzyılda Hazarlar tarafından tayin edilen valilerle yönetilen bölge, 8. yüzyılda tamamen Hazarların kontrolü altına girmiştir (DİA, 2002, 448). Sonraki yüzyılda Peçenekler, *desti-kıpçak* olarak da anılan bölgeye hâkim oldu ve 11. Yüzyılın ortalarına kadar burada hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir (Kurat, 1937, 48-50). Kuman-Kıpçak akınları ile birlikte burası Kırım Kıpçak yurdu olmuştur (Gömeç, 2009, 70).

1227 yılına gelindiğinde Anadolu Selçuklu Devleti, Kırım'ın önemli bir liman kenti olan Suğdak'ı ticari amaçlar için fethetmiş böylelikle yarımada'nın Anadolu ile bağı kurulmuştur (Tellioglu, 2016, 6). Ancak yarımada, 1237 yılında Cengiz Han'ın soyundan gelen ve Altın Orda Hanlığının kurucusu olacak olan Batu Han tarafından ele geçirilmiştir (Özcan, 2005, 27).

Böylece Kırım, Moğol-Türk hakimiyetine girmiş ve kurulacak olan Altın Orda Devleti'nin bir parçası olmuştur. Altın Orda Hanlığı'nın kurulması ile birlikte Kırım'ında dahil olduğu bir hanlık olarak ortaya çıkmıştır (Kurat, 1972, 123). Fakat 14. Yüzyılda ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve çözümlerle birlikte söz konusu devlet dağılmış topraklarından Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı ve Astrahan Hanlığı ortaya çıkmıştır (Hülagü, 2004, 1). Kırım Hanlığı, Cengiz Han'ın soyundan gelen I. Hacı Giray tarafından 1441 yılında kurulmuştur (İnalcık, 2017, 43-44).

Kırım Hanlığının kurulmasıyla beraber Yarımada'da yaşayan Türk nüfusunu artmıştır. Yabancıların bu bölgede yaşayanlar için 'Tatar' adını kullanmaya başlamaları ise 'Kırım Tatarı' adı ortaya çıkmıştır (Kırımlı, 2017).

3.2. 2014 Öncesinde Kırım Tatarlarının Durumu

Kırım Hanlığı, Kırım Tatarlarının tarihteki önemli devletidir. Kırım Hanlığı'ndan "Kırım Tatarlarının otantik tarihi devleti" olarak bahsedilmesi, Kırım Tatarlarının hanlık ile tarihsel bağlarını ortaya koymaktadır (Kırımlı, 2010, 5). Kırım, Hazarlarla birlikte başlayan süreçte Türklerin yaşam alanlarından birisi olmuştur. Türkler Kırım'da varlık göstererek yarımadanın da dahil olduğu devletler kurmuşlardır. Böylelikle Kırım'da yaşayan Türk unsurları "Kırım Tatarları" olarak anılmıştır.

1475 yılına gelindiğinde Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne tabii olmuştur (İnalcık, 2017, 66). Osmanlı ve Rusya arasında 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti Kırım'ı kaybetmiştir. Antlaşma maddeleri gereği Kırım Hanlığı müstakil devlet haline dönüşmüştür. Bu ise Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinin önünü açmıştır (Maksudoğlu, 2009, 95-99). Öyle ki II. Katerina'nın görevlendirmiş olduğu Mareşal Potemkin çok geçmeden Kırım'ı işgal etmiş ve 1783 yılının Nisan ayında Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edildiği ilan edilmiştir (Yüksel, 2019, 224). 300 yıllık Osmanlı egemenliğinin sona ermesiyle beraber, Kırım Tatarları devlet statüsünü de kaybetmeye başlamıştır. Ne yazık ki 1783 yılında Rus Çarlığın ilhakı, Kırım Tatarlarının ilk seçilmiş travması olmuştur.

Öte yandan Kırım'ın ilhak edildiği dönemde Hanlık coğrafyasında yaşayan Kırım Tatarların nüfusu hakkında farklı tahminler bulunmaktadır. Buna göre nüfusun 200 bin ile 1,5 milyon arasında olduğu ifade edilmektedir. Ancak Kırım Tatar göçlerinden elde edilen veriler, burada var olan nüfusun 1,5 milyon civarında olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. (Çapraz, 2006, 59-60). Söz konusu göçler, 1783 yılına kadar kısmî olmakla birlikte bölgenin demografisini değiştirmemiştir. Demografik yapıdaki asıl değişim, 1783 yılından sonra gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte 1800 yılına kadar geçen sürede nüfusun üçte biri kadar olan 500 bin Kırım Tatar'ının göç ettiği ifade edilmektedir. (Arabacı, 2007, 234). Ayrıca 1803 ve 1853 yılları arasında en az 200 bin, 1853 ten 1860 yılına kadar en az 500 bin ve 1860-1877 yılları arasında ise en az 600 bin kişilik bir göç yaşandığından bahsedilmektedir (Er,

2021, 153-154). ⁶ 1922 yılına kadar süren bu göçlerin en az 1,8 milyon insanı kapsadığı düşünülmektedir. (Kırımlı, 2002, 458)⁷.

Esasen bu göçlerin perde arkasında Rusların uygulamış olduğu baskılar yer almaktaydı. Ekonomi, kültür, din vb. alanlarda gelişen Rus baskıları ve Osmanlı- Rus mücadelesinin olumsuz etkileri bu göçlerin başlıca sebepleri arasında gösterilebilir. Buna göre Ruslar, topraksızlaştırma politikası ile Kırım Tatarlarını ekonomik yönden kısıkaç altına alırken kültürel anlamda da değişime tabi tutmuştur. Misyonerlik propagandaları ile din değiştirmeye zorlama, mabetlere ve dini ritüellere karşı saldırılar da ilhakın getirdiği baskıcı tutumun en belirgin örnekleri arasında yer almıştır. (Saydam, 2010, 66-73; Kırımlı, 2011, 10-11). Söz konusu baskının altında yaşamını sürdüren halkın Hristiyan bir devlet altında yaşamak yerine Müslüman bir devletin tebaası olma arzusu da göçlerin sebepleri arasında ön plana çıkmıştır (Tepekaya, 2006, 464).

Rusya'nın 1783'te Kırım'ı ilhak etmesi yalnızca Kırım Tatarlarının anavatanlarından ayrılmaları ile sonuçlanmamış olup aynı zamanda yarımada üzerinde kültürel ürünlerin tahrip edilmesine ve nüfus yapısının heterojenleşmesine de neden olmuştur. Çarlık tarafından Kırım'a Kozaklar, Grekler, Ermeniler, Bulgarlar ve Yahudiler yerleştirilmiştir (Saydam, 2010, 66). Yarımada'daki kültürel değişim ya da bozulma yine bu yıllarda gerçekleşmiştir. Örneğin Kırım ismi Tavrida, Akıyar yerine Sivastopol, Or Kapısı yerine Perekop gibi isimlerle antik çağa atıfta bulunarak Türkçe isimleri değiştirildiği görülmüştür (Başer, 2010, 36). Bu dönemde Türk-İslam eserlerine yönelik tahribat gerçekleşirken Kırım, idari yönetim olarak Rus nüfusun yoğun olduğu başka bölgelere bağlanmış, gayri müslim ve Slav soylu halklar özellikle iskân ettirilmiştir (Kırımlı, 2002, 458). Kültürel ve demografik yıkımlar yarımada ve Kırım Tatarları için olumsuz sonuçlara neden olmuştur.

Kırım Tatarları 1917 yılına kadar Çarlık Rusya'sı altında yaşamışlardır. 9 Aralık 1917 yılında I. Kırım Tatar Milli Kurultayı toplanmış, kurultayın yapmış olduğu çalışmalar sonucunda 26 Aralık 1917 yılında Kırım Tatar anayasası kabul edilerek Kırım Ahali Cumhuriyeti kurulmuştur (Aykol, 2018, 80). Böylelikle Kırım'da Hanlık rejiminden

⁶Göç rakamları elde edilen verilerden yola çıkarak yapılmış olan tahminlerin yalnızca en alt seviyeleri belirtilmiştir.

⁷ Bu süreçte en az 1.800.000 kişinin yalnızca Osmanlı Devleti'ne göç ettiği ve diğer verilerin eksikliği nedeniyle Kırımdan göç eden Kırım Tatarlarının sayısının tespit edilmesini güçleştirmektedir.

sonra ilk defa Kırım Tatarlarının yeniden hakimiyeti sağlanmıştır. Fakat Bolşevik Devrimi sonrasında, Bolşevikler Kırım'a saldırmış, Kırım Tatar askerleri ve Bolşevikler arasında mücadele sonunda 27 Ocak 1918'de başkent Akmesit Bolşeviklerin eline geçmiştir (Kırımlı, 2002, 460). Bu dönemde iki taraf arasında çatışmalar devam ederken cumhuriyetin başbakanı olan Numan Çelebicihan'ın 23 Şubat 1918'de Bolşevikler tarafından idam edilmesi ve ardından cenazesinin Karadeniz'e atılması Kırım Ahali Cumhuriyeti'nin sona ermesine neden olan olay olmuştur (Kaçalın, 2007, 235; Aykol, 2018, 19). Bunun yanı sıra yarımada 700 bin Kırım Tatarı olduğu ve nüfusun yüzde 75'ine tekabül ettiğine dair iddialar bulunmaktadır (Dündar, 2006, 43). Kırım Tatarlarının yeniden kurmuş olduğu devletlerinin yıkılması toplumsal travma yaratmıştır. Bu travma Kırım Tatarlarının ikinci seçilmiş travmasıdır (Özçelik, 2018, 70). Kırım Tatarlarını etkileyen bu olay, 'öteki/düşman' konumunda, bir önceki travmada olduğu gibi aynı etnik kimliğe sahip, selefi olan devlet tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kırım Tatarlarını derinden etkileyen ve günümüzde hala etkisini sürdürmekte olan bir diğer travma ise 18 Mayıs 1944 tarihinde gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin toplu sürgünleri sırasında Kırım Tatarları da sürgün edilmiştir (Yalçınkaya, 2006, 104-105). Sürgün ardından meydana gelen toplumsal travma Kırım Tatarlarının üçüncü seçilmiş travması olmuştur (2018, 70). Sürgünden sonra 406.828 kişinin bölgeye iskân edilmesi günümüzde Rus nüfusunun burada yoğun olmasının en önemli sebebi olarak gösterilebilir. (Özcan, 2018, 99). Günümüzde Kırım Tatarları, her yıl, adeta yas tutarcasına, 18 Mayıs'ta yaşananları hafızalarında yeniden canlandırmaktadırlar. Ayrıca üçüncü seçilmiş travmanın öteki/düşman konumunda olan etnik grup ve devletin önceki travmaların öteki/düşmanla aynı olması önemlidir.

1944'ten sonra Kırım'da Kırım Tatar nüfusu yoktur. Fakat Kırım Tatarlarının vatana dönüş mücadelesi sonrasında gerçekleşen göçlerle Kırımdaki Kırım Tatar nüfusu 1987 yılında 2300, 1990 yılında 83.116, 1992 yılında 157.862, 1995 yılına gelindiğinde ise nüfusun yüzde onunu oluşturarak 260 bine kadar ulaşmıştır (Özcan, 2002, 215, 219).

3.2.1. Ukrayna Döneminde Kırım Tatarlarının Durumu

Kırım Tatarları, vatana dönmeleriyle birlikte bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu süreçte tabii olarak yerleşim, ekonomik ve eğitim gibi sorunlar yaşamışlardır. Yerleşim yerleri sorunun temelinde Kırım'a dönen Kırım Tatarlarının artan ev fiyatları

yüzünden ev satın alamamaları yer almaktadır (Tansoy, 2018, 40). Üstelik yerel makamlar geri dönenlere şehir dışında yer göstermiş ve dönüşün ilk yıllarında ekonomik sorunlar baş göstermiştir. Yaşanan ekonomik krizin yarattığı işsizlik bu süreçte Kırım Tatarlarının hayatlarını idame ettirmede zorluk yaşamalarına neden olmuştur (Aydingün ve Aydingün, 2004, 79-90). Kırım Tatarları eğitim konusunda da sorunlar yaşamıştır. Fakat Kırım Tatar Mili Mekteplerin açılması ile Kırım Tatarca dersler verilmeye başlanmıştır (Aydingün ve Aydingün, 2004, 116).

1989 yılında başlayan toplu dönüş hareketiyle birlikte Kırım Tatarları anavatanlarına kavuşma fırsatı yakalamış olsa da, dönüş süreci yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında vatandaşlık meselesi gelmektedir. Ukrayna bağımsızlığını kazandığında, ülke vatandaşlığına geçiş için gerekli hukuki ve bürokratik süreçler, Kırım Tatarları açısından belirsiz ve zorluydu. Birçok Tatar, yıllar boyunca vatandaşlık statüsü kazanamadan yaşamış, bu da onların sosyal haklara erişimini engellemiştir (Aydın ve Şahin, 2019, 43).

Kırım'da yerleşik etnik Rus çoğunluk, dönüş yapan Tatarlara yönelik olumsuz tutumlar geliştirmiş, Ukrayna merkezi hükümeti ise dönüşçülerin hukuki statüsünü netleştirme konusunda çekimser kalmıştır. Bu bağlamda, vatandaşlık eksikliği, eğitim, sağlık, sosyal yardım ve siyasal temsil gibi temel alanlara erişimi de sınırlamıştır (Erdem, 2013).

Vatandaşlık sorununun hemen ardından gelen en kritik meselelerden biri de toprak mülkiyeti ve yerleşim hakkıdır. Sürgün öncesi yaşadıkları köy ve kasabalara geri dönmek isteyen Kırım Tatarları, bu bölgelerde Sovyet döneminde iskan edilmiş yeni nüfusla karşılaşmışlardır. Devletin bu çakışmayı çözmeye yönelik etkili bir politikası olmamış; Tatarlar mülkiyet taleplerinde bulunamamış, dolayısıyla birçok aile gayriresmi yollarla toprak işgallerine yönelmiştir (Aydın ve Şahin, 2019, 44).

Bu durum, hem yerel Rus nüfusla çatışmalara hem de Kırım Tatarlarının “düzensiz yerleşimciler” olarak damgalanmasına neden olmuştur. Ukrayna devleti ise Tatarların iskân sorunlarını çözmek için yeterli finansal ve politik kaynak ayırmamış, dönemin ekonomik krizleri de bu süreci daha da zorlaştırmıştır (Emel Vakfı, t.y.). Dolayısıyla, yerleşim ve mülkiyet hakları bağlamında Kırım Tatarları yıllarca hukuki belirsizlik içinde yaşamışlardır.

Kırım Tatarları, geri dönüş sürecinde yalnızca sosyoekonomik değil, aynı zamanda siyasal dışlanmayla da karşılaşmışlardır. 1991 yılında kurulan Kırım Tatar Milli Meclisi, Kırım Tatarlarının temsil organı olarak yapılandırılmış olsa da, bu kurum uzun süre Ukrayna devleti tarafından tanınmamış, dolayısıyla Meclis'in karar alma süreçlerindeki etkisi oldukça sınırlı kalmıştır (Aydingün ve Aydingün, 2004, 118).

1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca Kırım'da görev yapan Rusya yanlısı bölgesel yönetimler, Kırım Tatarlarının siyasi temsil organlarına mesafeli yaklaşmış, Tatar liderlerin etkisizleştirilmesi için çeşitli idari yöntemlere başvurmuştur. Ukrayna merkezi hükümetinin ise KTMM'yi destekleme konusundaki isteksizliği, bu kurumsal dışlanmayı derinleştirmiştir (Aydın ve Şahin 2019, 43). Bu çerçevede, Kırım Tatarları yerel yönetimlerde temsil edilme, kaynaklardan adil yararlanma ve siyasal karar alma süreçlerine katılma hakkından büyük ölçüde yoksun bırakılmışlardır (Erdem, 2013).

Sürgün yıllarında Sovyet dil politikaları nedeniyle Kırım Tatarcası yalnızca özel alanda sözlü olarak yaşatılabilmiş, yazılı dil neredeyse tamamen kaybolmuştur. 1989 sonrası Kırım'a dönüşle birlikte, Kırım Tatarları ana dillerinde eğitim talebinde bulunmuşlardır; ancak bu talepler uzun yıllar boyunca karşılıksız kalmıştır. Özellikle ilk kuşak geri dönenler arasında, çocuklarını Kırım Tatarca eğitim veren bir okula gönderme imkânı neredeyse hiç bulunmamıştır (Aydingün ve Aydingün, 2004, 109).

2000'li yıllara kadar Tatarca eğitim veren okul sayısı oldukça sınırlı kalmış, müfredatlar da çoğunlukla Ukraynaca ve Rusça üzerine yapılandırılmıştır. Bu durum, genç kuşakların ana dillerini öğrenememelerine ve kültürel hafızanın zayıflamasına neden olmuştur. Aile içinde konuşulan Tatarca, özellikle büyük şehirlerde yerini Rusçaya bırakmış; dil yalnızca sembolik düzeyde varlığını sürdürebilmiştir (Aydingün ve Aydingün, 2004, 110). Eğitimin devlet tarafından desteklenmemesi, Kırım Tatarlarının kültürel canlanma sürecini sekteye uğratmıştır.

Kırım Tatarları, 1989 sonrası geri dönüşle birlikte yalnızca fiziki olarak değil, kültürel kimlikleriyle de yeniden Kırım'da var olma mücadelesi vermeye başlamışlardır. Ancak bu mücadele sırasında karşılarında hem bölgesel otoritelerin, hem de merkezi yönetimin çekimser ve çoğu zaman dışlayıcı yaklaşımıyla karşılaşmışlardır. Özellikle 1990'lı yıllarda, Kırım Tatarlarının kolektif hakları tanınmamış; tarihsel ve kültürel varlıkları görünmez kılınmıştır (Aydın ve Şahin, 2019, 41).

Kırım Tatarları uzun süre "yerli halk" olarak tanınmak için çabalamış, ancak bu talepleri Ukrayna devleti tarafından anayasal düzeyde kabul edilmemiştir. Bu nedenle, dil, tarih ve kültürel miras alanlarında somut koruma mekanizmaları geliştirilememiştir. Sovyet döneminin mirası olan “hain halk” algısı, kültürel ve sosyal alanlarda ayrımcılığı beslemiş, Kırım Tatarlarının kamusal temsilinde ciddi kırılmalar yaratmıştır (Emel Vakfı, t.y.).

Kırım Tatarlarının geri dönüş sürecinde karşılaştığı temel yapısal sorunlardan biri de ekonomik dışlanmadır. Dönüşçülerin büyük bölümü yerleşim bölgelerinde düşük gelirli tarım veya geçici işlerle hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Devletin sunduğu ekonomik kalkınma ve yeniden yerleştirme projeleri yetersiz kalmış, bunun sonucunda Tatar nüfus içerisinde işsizlik oranları uzun yıllar boyunca yüksek seyretmiştir (Erdem, 2013).

Ayrıca kamu sektöründeki istihdam olanaklarında da Kırım Tatarlarına yeterince yer verilmemiş, yerel yönetimler Tatar kökenli bireylerin işe alımında ayrımcı tutumlar sergilemiştir. Bu durum, Kırım Tatarlarını ekonomik olarak hem güvencesiz hem de bağımlı hale getirmiştir. İşsizliğin yanı sıra, küçük işletmelere verilen desteklerde de Tatarların dışlandığı görülmüştür (Aydın ve Şahin, 2019, 42). Bu bağlamda, ekonomik dışlanma sadece maddi bir mesele değil, aynı zamanda sosyal bütünleşmeyi engelleyen bir faktör olarak öne çıkmıştır.

Kırım Tatarlarının anavatana dönüş süreci, devlet tarafından organize edilmemiş, büyük oranda tabandan gelen bir hareket şeklinde gelişmiştir. 1991 sonrasında Ukrayna devleti, geri dönen Tatarların iskan, altyapı, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik birtakım programlar açıklamış olsa da, bu programlar genellikle hem yetersiz hem de düzensiz uygulanmıştır (Aydın ve Şahin, 2019, 42).

Özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle devletin sunduğu yardımlar çoğu zaman sembolik düzeyde kalmıştır. Dönüşçülerin yerleştirileceği bölgelerde altyapı eksiklikleri giderilememiş, toplu konut projeleri tamamlanamamış ve kırsal alanlara sıkışmış Tatar nüfus temel hizmetlerden mahrum bırakılmıştır (Emel Vakfı, t.y.). Öte yandan, bölgesel yönetimlerin Kırım Tatarlarına karşı mesafeli ve çoğu zaman olumsuz tutumu,

merkezi hükümetin politikalarını uygulama konusunda da direnç göstermelerine neden olmuştur (Aydingün ve Aydingün, 2004, 111).

Devlet desteğinin bu sınırlı yapısı, Tatar halkının kolektif taleplerine karşı da yansıma bulmuştur. Kırım Tatar Milli Meclisi gibi yapıların güçlenmesi için gereken yasal ve mali destek verilmemiş, kültürel canlanma ve eğitim programları için planlanan projeler ya gecikmiş ya da hiç uygulanmamıştır (Erdem, 2013).

1989 sonrası dönemde Kırım Tatarları yalnızca yapısal ve kurumsal değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de dışlanmayla karşı karşıya kalmışlardır. Sovyet döneminden miras kalan "hain halk" algısı, hem halk arasında hem de medya söylemlerinde varlığını sürdürmüş, Tatar kimliği çoğu zaman negatif biçimde temsil edilmiştir (Aydingün ve Aydingün, 2004, 114).

Kırım Tatarlarının illegal toprak işgaliyle ilişkilendirilmesi, özellikle 1990'lı yıllarda Kırım'daki basın organlarında yaygın biçimde kullanılmış; bu durum kamuoyunda güvensizlik ve önyargıyı beslemiştir. Bölgesel basın, Tatarları "istikrarsızlık kaynağı" ve "ayrılıkçı tehdit" gibi tanımlarla anmış, bu da etnik gruplar arası ilişkileri daha da gerginleştirmiştir (Erdem, 2013). Aynı şekilde, televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarında Tatarların olumlu temsiline nadiren yer verilmiş, kültürel başarılar veya topluma katkılar göz ardı edilmiştir.

Ayrımcılık yalnızca medya ile sınırlı kalmamış; sosyal yaşamda da dışlanma örneklerine sıkça rastlanmıştır. Okullarda, iş yerlerinde ve kamu kurumlarında Kırım Tatarlarına karşı ön yargılı tutumlar yaygındı. Bu durum, özellikle genç Tatarların toplumla entegrasyonunu zorlaştırmış, kültürel kimlikleri ile vatandaşlık aidiyeti arasında çatışmalar doğurmuştur (Ayдын ve Şahin, 2019, 45).

3.3. 2014 Sonrası Kırım Tatarlarının Durumu

2014 yılında Rusya, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde, Kırım'ı ilhak etmiştir. Önceki dönemlerde de görüldüğü üzere bu ilhak girişimi ardından Kırım Tatarlarına baskı yapılmıştır. Söz konusu baskılar, Kırım Tatarlarının 2014 sürecinde Ukrayna yanlısı olması, Ukrayna toprak bütünlüğünü desteklemeleri nedeniyle gerçekleşmektedir.

Rusya devlet başkanı Putin başta olmak üzere Kırım Tatarlarına vaatlerde bulunulmuş (Gürseler, 2015, 69) ancak 2014'ten günümüze kadar baskıların devam ettiği

görülmüştür. Bu durum 1783 yılında Çariçe II Katerina'nın Kırım'da bulunan Müslüman halka vermiş olduğu vaatleri yerine getirmeyerek Kırım Tatarlarına yönelik baskıcı bir politika izlemesi ile benzerlik göstermektedir (Saydam, 2010, 64).

Kırım Tatarlarına yönelik siyasi, ekonomik, dini gibi konularda baskılar yapılmaktadır. Söz konusu baskılar genellikle Kırım'da bulunan fiili yönetimin devlet aygıtları aracılığıyla yapılmaktadır. Ukrayna yanlısı ve Rusya'yı işgalci görenlere karşı da etnik Ruslar baskı uyguladığı görülmüştür.

3.3.1. Kırım Tatar Temsil Organlarına ve Üyelerine Yönelik Baskılar

Kırımda siyasi anlamda baskılar Kırım Tatarlarının temsil organı olan Kırım Tatar Milli Meclisi'ni (KTMM), üyelerini ve liderlerini hedef almaktadır. KTMM' ne ve isimlere yönelik suçlamalarda bulunularak yargı yolu kullanılarak yasaklar ve baskılar yapılmaktadır. Meclisin ve Kırım Tatar liderlerinin 16 Mart'ta yapılan referanduma karşı çıkmış olmaları ve Kırım'da gerçekleşen insan hakları ihlallerini eleştirmesi, hedef haline gelmelerine neden olmuştur. Fiili yönetimin otoritesini sağlamlaştırması ve muhalif olanları sindirmesi meclisin ve liderlerinin etkisini azaltmak amacıyla yapılmıştır.

İlk olarak değinilmesi gereken baskı ve yasak Kırım Tatarlarının lideri konumunda bulunan Mustafa Cemiloğlu'na karşı yürütülen faaliyetlerdir. 19 Nisan 2014'te Kırım'da faaliyet gösteren 'öz savunma güçleri' tarafından Cemiloğlu ve KTMM başkanı Refat Çubar'ın bulunduğu araç durdurulmuş ve muhalif olmaları nedeniyle sözlü tacize uğramışlardır (A/HRC/27/75, 2014, par. 148). Tatar liderine yönelik gerçekleştirilen bu hareket, hukuki statüsü olmayan bir grup tarafından gerçekleştirilmiştir.

Cemiloğlu'nun Rusya karşıtlığı ve 16 Mart sürecinde Kırım Tatarları üzerindeki etkisi fiili yönetim tarafından bir tehdit olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki 22 Nisan 2014'te Kırım'a girmesine izin verilmemiş ve bununla birlikte 2019 yılına kadar Kırım'a giriş yasağının olduğunu belirten bir bildiri 'öz savunma güçleri' tarafından tebliğ edilmiştir. Ardından resmi makamlar bu grubun resmi olmadığını belirtmiş ve Cemiloğlu'ndan özür dilenmiştir ("Kırım'ın Kırım'a Giriş", 2014). Fakat aynı gün içinde Rusya Federasyon Konseyi tarafından Cemiloğlu'na yönelik bu yasağın uygulanmasını kabul etmiştir (A/HRC/27/75, 2014, par. 151). Giriş yasağı ile birlikte

27 Nisan 2014'te Kırım'da kalması istenmeyen 344 kişilik listeye Cemiloğlu'da eklenmiştir (OHCHR, 2014a, par. 133).

Söz konusu yasağın uygulanması yarımada bulunan Kırım Tatarları ve liderleri arasında zorunlu bir ayrılığın yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum liderlerin Kırım Tatarları üzerindeki etkisini azaltmasında yahut Kırım'da olduğu şekilde etkili olamayacağına dair fikir söz konusu yasağın uygulanmasında etkili olabilir. Cemiloğlu 2 Mayıs'ta Kırım'a tekrar girmeye çalışmış fakat engellemelere maruz kalmıştır (A/HRC/27/75, 2014, par. 152). Daha sonra 3 Mayıs 2014'te Cemiloğlu kara yoluyla Kırım'a yeniden girmeye çalışmış olsa da tekrar engellenmiştir. Cemiloğlu'nun bu girişimine destek vermek amacıyla bir grup Kırım Tatarı sınıra gelmiştir (OHCHR, 2014a, par. 152). Cemiloğlu'nun girişine izin verilmemesi nedeniyle durumu protesto etmek amacıyla grup gösteri düzenlemiştir. Bu gösteri üzerine fiili yönetim gösteriye katılmış olanlar arasında bazılarına para cezası verilmiştir (A/HRC/27/75, 2014, par. 152).

Cemiloğlu'nun 2019 yılında Kırım'a giriş yasağı sona ermeden FSB (Federal Güvenlik Servisi) tarafından 5 Mart 2019 tarihinde 15 yıl daha uzatılmıştır ("İşgalciler Kırım'ın 'Kırım'a", 2021). Böylece Kırım Tatarları Yarımada'da liderlerinden ayrı kalmışlardır. Cemiloğlu'nun giriş yasağının devam ettiğine dair bilgilendirme yapılmadığı ise ancak 2021 yılında öğrenilebilmiştir. Söz konusu yasak sonrasında Cemiloğlu, yapmış olduğu açıklamada cenazesinin Kırım'a dahi sokulmak istenilmediğini belirtmiştir ("Rusya, Kırım'ın 'Kırım'a", 2021). Bu durumda Ukrayna taraftarı olan, Rusya'yı işgalci olarak gören ve doğrudan Rusya'nın Kırım'da olması istemeyen gruplara karşı Rusya'nın, devlet aygıtlarını kullanarak (yargı ve güvenlik güçleri) Kırım Tatarlarına baskı yaptığı ve sindirme politikası uyguladığı söylenebilir.

Cemiloğlu'na yalnızca Kırım'a giriş yasağı getirilmeyip aynı zamanda evinde aramalar yapılarak farklı suçlamalar yöneltilmiştir. Kırım'daki kolluk kuvvetleri Cemiloğlu'nu yasadışı silah bulundurma ile ilgili sorguya çağırdıklarına yönelik bir celp göndermiştir (OHCHR, 2014a, 289). Ayrıca 2015 yılının ocak ayı içerisinde Akmesit'teki (Simferopol) mahkeme, üç ayrı suçlama üzerine tutuklama emri çıkarmış ve Cemiloğlu arananlar listesine dahil edilmiştir (OHCHR, 2016a, 190).

Kırım Tatarları için önemli bir başka isim, Kırım Tatar Mili Meclisi'nin başkanı ve Dünya Kırım Tatar Kongresi başkanı olan Refat Çubar'dır. Manevi lider konumunda olan Cemiloğlu'ndan sonra Kırım Tatarlarını temsil etmede toplum üzerindeki etkisi nedeniyle Çubar tehdit olarak görülmüştür. 5 Temmuz 2014 tarihinde beş yıllık Kırım'a giriş yasağı getirilmiştir. Getirilen yasak için aşırılık yanlısı olduğu ve etnik gruplar arasında nefreti kışkırtması gibi sebepler gösterilmiştir (OSCE, 2015, par. 152; HRMMU, 2017, par. 128). Ayrıca 2021 yılı haziran ayında 26 Şubat davası çerçevesinde altı hapis cezası verilmiştir ("İşgalcilerden KTMM Başkanı", 2021). Şu an için yasağın kalkmış olduğu söylenebilir. Fakat yeni bir yasağın çıkarıldığına dair bilgiler olmamasına karşın mahkeme tarafından alınan 5 yıla kadar hapis cezası nedeniyle Kırım'da Çubar'ın bulunması tehlikeli olacaktır.

Kırım Tatarlarının temsil ve yönetim organı olan Kırım Tatar Milli Meclisi ve üyeleri Rusya'yı tanımamaları nedeniyle baskıcı politikalara maruz kalmıştır. Meclis'e yönelik ilk müdahale resmi bir güç olmayan öz savunma güçleri tarafından 21 Nisan 2014'te meclis binasına baskın yapılarak, meclisin kadın çalışanlarına sözlü ve fiziksel tacizde bulunmuşlardır (OHCHR, 2014a, par. 149). Meclise yönelik baskı 4 Mayıs'ta meclis başkanı Çubar'ın başsavcılığa çağırılması ile devam etmiştir. Cemiloğlu'nun 3 Mayıs 2014'te sınırdan geçirilmemesi üzerine Kırım Tatarlarının yapmış olduğu gösterileri tertip eden makamın ve koordinasyonu sağlayanın meclis olduğu ve bu durumdan dolayı uyarı yapılmıştır. Uyarıların dikkate alınmaması durumunda meclisin yasadışı ilan edilerek feshedilebileceği Çubar'a bildirilmiştir (A/HRC/27/75, 2014, par. 153). Meclisin buradan anlaşılacağı üzere Rusya'ya karşı görüş bildirmemesi ve durumu kabul etmesi üzerine baskı uygulanmıştır.

Devlet aygıtları ile baskılar, 22 Temmuz 2014 tarihinde Bahçesaray belediyesi KTMM binasını konu alan kira sözleşmesinin feshedilmesi için çalışmalar yapılmasıyla başlamıştır (OHCHR, 2014c, par. 160). 16 Eylül 2014'te KTMM'nin ofislerinde aramalar yapılmıştır. Ayrıca KTMM'ye idari anlamda destek sağlayan Kırım Fonu'nun malları ile meclisin taşınmaz mallarına da el konulmuştur (OSCE, 2015, par. 232). 19 Eylül 2014 tarihinde mahkeme kararı nedeniyle Kırım Fonuna ait binalar meclis üyeleri tarafından boşaltılmak zorunda kalmıştır (OHCHR, 2014d, par. 218). 18 Kasım 2014'te Kırım Fonuna 4.5 milyon ruble ve fonun yöneticisine 350 bin ruble para cezası verilmiştir (OHCHR, 2014e, par. 82).

Rusya Federasyonu'nun atamış olduğu Kırım savcısı tarafından 15 Şubat 2016 tarihinde Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünü bozmayı amaçlayan eylemleri kışkırtmak suçuyla meclisin kapatılması için mahkemeye başvurmuştur (OHCHR, 2016b, par. 186). Dava sonuçlanmadan önce Kırım savcısı, 13 Şubat 2016'ta meclisin faaliyetlerini durdurmuş, aynı zamanda söz konusu savcının, 18 Nisan 2016'da aşırı faaliyet gösterme nedeniyle Rusya Federasyonu tarafından faaliyetleri askıya alınmıştır ("KTMM' nin Yasaklanması 5." 2021). Kırım Yüksek Mahkemesi, 26 Nisan 2016 tarihinde meclisin aşırılıkçı bir örgüt olması gerekçesiyle Kırım'daki faaliyetlerini yasaklamıştır ("Kırım Tatar Milli", 2016). Mahkemenin bu kararı meclisin kamu faaliyetini, banka hesaplarına el konulması ve 2.500' e yakın meclis görevlisi/üyesinin 'aşırılıkçı' olarak suçlanmasına ve hatta sekiz yıla kadar hapis cezası almaları anlamına gelmektedir (OHCHR, 2016b, par. 186). Meclis 25 Mayıs'ta Rusya Yüksek Mahkemesi'ne söz konusu karara karşı temyiz başvurusunda bulunmuştur (OHCHR, 2016c, par. 177). Ayrıca bu dönemde meclis üyelerine yönelik baskının arttığı görülmektedir. Fiili yönetim, yerel yönetimlerin meclis üyesi ya da aktivistlerin yapacağı ihlalleri savcılığa bildirmesi emrini vermiştir. 29 Eylül 2016 tarihinde ise Rusya Yüksek Mahkemesi, meclisin temyiz başvurusunu reddetmiş ve meclisin yasağı bu şekilde mahkeme tarafından onaylanmıştır (HRMMU, 2017, par. 188-189).

Öte yandan Kırım Tatarlarının toplumdan izole edilmesi ve yabancılaştırılması sorunu ise meclisin yasaklanması ile ortaya çıkmıştır. Rusya'nın ve fiili yönetimin Kırım Tatarlarına yönelik gerçekleştireceği olumlu politikalar ve uygulamaların yanında meclisin yasaklanması birbiriyle çelişmektedir. Kırım Tatarlarının önemli ve geleneksel bir organizasyonu olan meclisin günümüzde hala Kırım'da faaliyet göstermesi fiili yönetim ve Rusya tarafından yasaklı olmaya devam etmektedir.

Meclis'in yalnızca yasaklanması ile birlikte, meclisin üyelerine ve yöneticilerine yönelik baskı ve sindirme politikaları görülmüştür. KTMM üyelerinin bazılarında davalar açılmış ve bazı isimler tutuklanmıştır. Daha önce Kırım Tatar liderlerine yönelik baskı, sindirme ve toplumdan uzaklaştırma çalışmaları Kırım'da bulunan meclis üyelerine karşı da devam etmiştir. Fiili yönetimin hedefinde KTMM başkan yardımcıları olan İlmi Ümerov ve Ahtem Çiygöz yer almıştır. Şöyle ki Çiygöz ve Ümerov'un mecliste başkan yardımcılığı olmaları ve yarımada Kırım Tatarlarını temsil konusunda önemli bir konumda olmaları onları bir hedef haline gelmesine

neden olmuştur. Ahtem Çiygöz 26 Şubat 2014’ te Kırım Parlamentosu önünde gerçekleştirilen mitingde işlendiği iddia edilen bazı suçlardan dolayı 29 Ocak 2015’te tutuklanmıştır (OSCE, 2015, par. 146). 11 Eylül 2017’de kitlesel olarak karışıklık çıkarma suçundan 8 yıl hapis cezası verilmiştir (OHCHR, 2017a, par. 134).

Diğer başkan yardımcısı İlmi Ümerov ise 2016 yılının Mayıs ayında basın açıklamaları nedeniyle aşırılıkçı olarak suçlanmıştır. Ümerov’un davası devam ederken tutuklanmasına fakat 11 Ağustos 2016 tarihinde psikolojik tedavi görmesi gerekçesiyle psikiyatri kliniğine yatırılmasına karar verilmiştir (OHCHR, 2016c, par. 178). Eylül başında klinikten çıkan Ümerov’a, 27 Eylül 2017 tarihinde Rusya toprak bütünlüğüne aykırılık için kamuoyuna açık çağrı yaptığı suçlamasıyla 2 yıl hapis cezası verilmiştir (OHCHR, 2017a, par. 134).

Esasen Çiygöz’ün davası fiili yönetiminin otoritesinin kurulmasından önce gerçekleştiği için IV. Cenevre Sözleşmesinin 70. maddesi gereği yargılanmaması gerekmektedir. Dolayısıyla Çiygöz’ün davası bu sözleşmeye aykırı olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Ümerov’un psikiyatri kliniğine yatırılması da dava sürecinde tutuklu olmaması nedeniyle toplumdan uzaklaştırma amacını taşıma ihtimali barındırmaktadır. Bununla birlikte Kırım Tatarlarını temsil etme konumunda olması ve klinikte yatması konumu gereği prestijinin sarsılmasına sebep olmuştur. Bu sayede Ümerov’un toplum nazarında etkisinin azaltılması amaçlanmış olabilir. İlmi Ümerov ve Ahtem Çiygöz, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin aracılığıyla 25 Ekim 2017’de serbest bırakılmıştır (“Çiygöz ve Ümerov”, 2017).

Kırım Tatarlarının ise bu süreçte fiili yönetime olan tepkilerini seçim esnasında gösterdikleri görülmüştür. Şöyle ki, bir önceki dönemde 1290 kişi seçerlerken Eylül 2014’te ki seçimlerde yalnızca 138 kişiyi seçmişlerdir (Stoudmann, 2016, par. 33). Bu sonuçlara göre, Kırım Tatarlarının büyük bir çoğunluğunun seçimleri boykot ettiği ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Kırım Tatarları fiili yönetimi tanımadıklarını göstermişlerdir.

Rusya, Kırım’da yapılan seçimlere katılımı artırarak fiili yönetimin meşrulaştırılmasını hedeflemektedir. Fakat Kırım Tatarları ve Ukrayınlar başta olmak üzere fiili yönetimi işgalci olarak gören etnik grupların seçime katılmaması meşruluk sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur. 2018 yılında gerçekleşen Rusya devlet başkanlığı seçiminde Kırım Tatarlarının tekrar boykot etme ihtimaline karşı fiili

yönetim bir dizi çalışmalar yapmıştır. Seçim öncesinde KTMM üyelerine ve Kırım Tatar aktivistlerine yönelik baskı yapılmış ve ev aramaları yapılarak boykot yapılmaması için gözdağı verilmiştir (OHCHR, 2016d, par. 178). Seçim öncesinde boykot mitingi planlayan bir gruba yönelik cezalar verme yoluna gidildiği görülmüştür. Planlanan miting öncesinde grup içerisinde bir kişi “sosyal medyada yapmış olduğu bir paylaşımın aşırıcı olduğu” iddiası ile 11 gün tutuklu kalmıştır (OHCHR, 2018, par. 59). Grubun diğer üyelerinin ise evlerinde FSB ve yerel kolluk kuvvetleri tarafından arama yapılmıştır. Söz konusu grup, fiili yönetim tarafından gerçekleştirilen girişimlere karşı kendilerini savunma gereği duymuşlardır. Bu yönde, anayasal olarak oy kullanmama haklarının olduğu gerekçesiyle, seçimi boykot etme adına sosyal medyada paylaşım yaparak bu haklarını diğer insanlara duyurmuşlardır (OHCHR, 2018a, par. 96).

Bununla beraber seçim öncesinde kamu sektöründe çalışanlara ise oy kullanmaları yönünde baskılar yapılmış, aksi takdirde işten atılacaklarına yönelik tehditlerde bulunulmuştur (OHCHR, 2018, par. 58). Kırım’da seçimi boykot eden ve etme ihtimali olanlara yönelik gözdağı verme ve sindirmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Anlaşılacağı üzere KTMM üyelerinin ve Kırım Tatarlarının bu ihtimal içinde değerlendirilerek hedef haline geldikleri görülmektedir.

Kırım Platformu’nu destekleyen ve toplantıya katılan isimlere karşı ise Rusya Federasyonu tarafından çeşitli yaptırımlarda bulunulduğu görülmektedir. Örneğin, KTMM başkan yardımcısı Nariman Celal 4 Eylül 2021 tarihinde tutuklanmıştır (Yavuz, 2021). Bu doğrultuda Nariman Celal’in tutuklanması Kırım Tatar temsilcilerine yönelik bir baskı olarak kabul edilebilir. Aynı gün Asan Ahmetov ve Aziz Ahmetov gibi halk içinden bazı kişiler de aynı yaptırıma tabi tutulmuştur. Ukrayna Savunma Bakanlığı İstihbarat Baş Müdürlüğü ve KTMM’nin birlikte organize ettiği iddia edilen sabotaj girişimi, davaya gerekçe olarak gösterilmiştir. Üç isme de on yıldan fazla hapis cezası verilmiştir (Kırım Tatarları Nariman, 2023). Nariman Celal Rusya-Ukrayna savaşı sürecindeki esir takası kapsamında 29 Haziran 2024 tarihinde serbest kalmıştır. Fakat Asan ve Aziz Ahmetov’un tutukluluğu hala devam etmektedir (Neriman Celal’in serbest, 2024). Bu durum gösteriyor ki Rusya Federasyonu yalnızca Kırım Tatar temsil organlarına yönelik değil aynı zamanda halk içinden olan insanlara da baskı uygulamıştır.

3.3.2. Kırım Tatarlarına Yönelik Tutuklama, Gözaltı, Sorgulama ve Aramalar

Kırım Tatarlarına karşı gerçekleşen baskıların toplu ve sistematik bir şekilde uygulanmadığı görülmüştür. Genellikle fiili yönetime karşı muhalif olma kapasitesini taşıyanlara ve onlara yakın olanlara yönelik çeşitli yaptırımlarda bulunulmuştur. (Stoudmann, 2016, par. 28). Dolayısıyla Meclis üyelerinin tutuklanması, Kırım Tatarlarının liderlerinin toplumdan izole edilmesi gibi uygulamalarla birlikte halk içinden insanlara da yaptırımlarda bulunulması söz konusu baskının daha çok bireysel olduğunu göstermektedir.

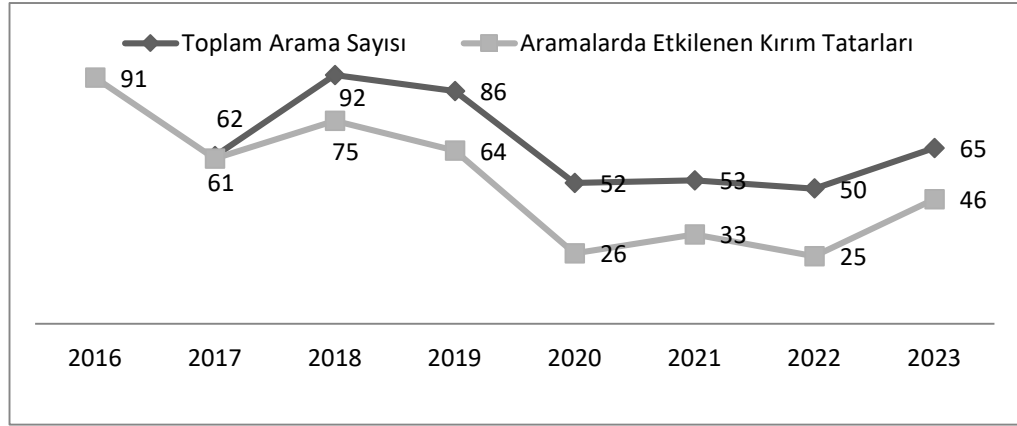
Bu yönde gerçekleştirilen ev aramaları, gözaltına alma ve hapis cezaları ile Kırım Tatarları sindirilmeye çalışılmıştır. Yerel kolluk kuvvetleri ve FSB tarafından usulsüz şekilde yapılan aramalar, uyarılar ve gözaltına alma işlemleri Kırım Tatarlarının fikirlerini ifade etmeleri nedeniyle uygulanmaktadır (OHCHR, 2017b, par. 168). Yapılan aramalarda siyasi ve dini gruplarla birlikte örgütlerle de bağlantılı olabilecek kişilerin el yazısı notları ve dijital veri depolama araçlarına el konulmuştur (OHCHR, 2020b, par. 30). Ancak KTMM, Kırım’da yasaklı iken Ukrayna’da serbesttir. Bu ve benzeri durumlar Kırım Tatarları için olumsuz gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur.

Rusya Federasyonu’nun aşırılıkla mücadeleyle içeren yasası FSB ve kolluk kuvvetlerine geniş yetkiler vermekte, aramalarda aşırı güç kullanımına ve arama şartlarının ötesinde müdahalede bulunmaları insan haklarının ihlal edilmesine neden olmaktadır (No: 114-FZ, 2002)⁸. Bu duruma örnek olarak 23 Kasım 2017’de yapılan bir arama/baskın sırasında 83 yaşında olan ve Kırım Tatar Milli Hareketi’nin emektarı Veciye Kaşka rahatsızlanmış ve vefat etmiştir (“Kırım Tatar Milli”, 2019). Aramalar sırasında yasaklı olan, Rusya yasaları ile belirlenen eşyaların, aramaya gelen görevliler tarafından yerleştirildiği ve ardından bu malzemelerin varlığını kabul eden sahte ifadelerin zorla imzalatıldığına dair iddialar vardır (HRMMU, 2017, par. 107).

Kırım Tatarlarına yönelik yalpan arama sayıları aşağıdaki grafikte gibidir.

⁸ Söz konusu yasa ile ilgili geniş bilgi için bkz.; Federal Law No.114 FZ on Counteraction of Extremist Activities, 25 July 2002.

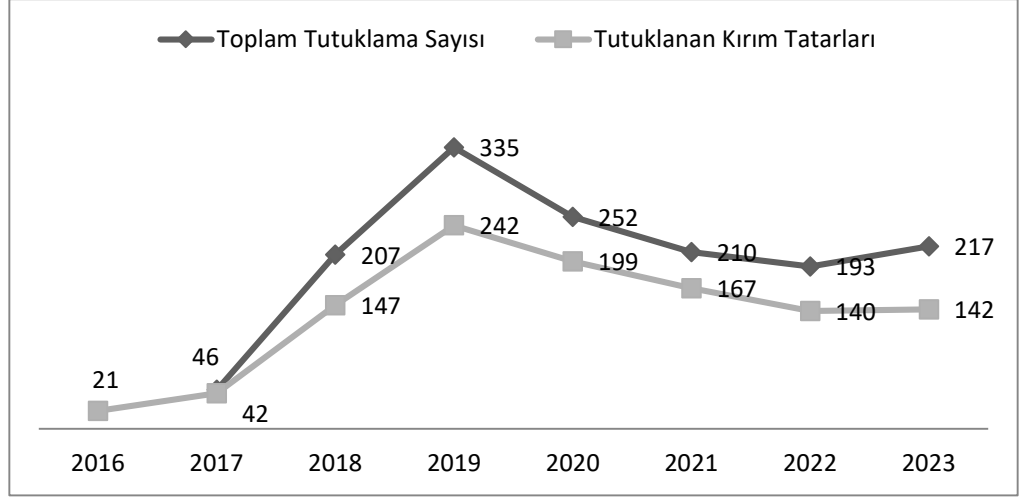
Grafik 1. Kırım’da Yapılan Aramalar

Kaynak: Crimean Tatar Resource Center, 2016; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022; 2023a; 2023b

2014 ve 2015 yılında yapılan arama verilerinin bütünlük göstermemiş olması ve 2016 yılında toplam arama sayılarının kayda geçirilmemesi nedeniyle ilgili yıllara grafikte yer verilmemiştir. Kırım Tatarlarına yönelik gerçekleştirilen aramalar, toplam arama sayılarına yakındır. Grafiğe göre Meclisin yasaklanmasıyla birlikte yapılan aramalar azalma eğilimindedir. Fakat 2018 yılında arama sayıları artmıştır. Bununla birlikte 2020 yılında ise Kırım Tatarlarına yönelik gerçekleştirilen aramaların azaldığı anlaşılmaktadır. 2020 yılı itibari ile Covid-19 pandemisinin arama sayılarına etkisi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte 2022 yılının şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, 2022 yılında da gerçekleşen aramalardaki düşüşlerin sebebi olarak gösterilebilir. Ancak savaşın devam etmesiyle birlikte arama sayılarında bir artış yaşandığı ve Covid-19 dönemi öncesine yaklaştığı görülmektedir.

Grafik 2. Kırım’da Yapılan Tutuklamalar

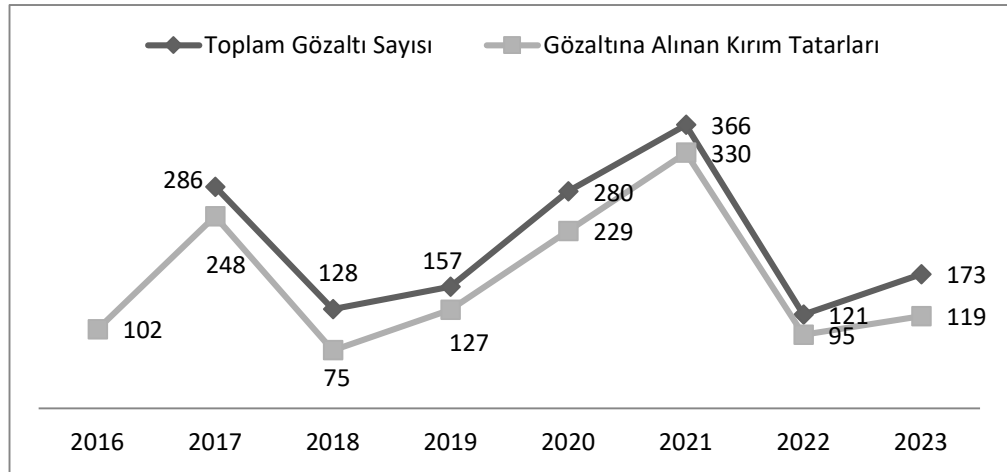
Kaynak: Crimean Tatar Resource Center, 2016; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022; 2023a; 2023b

Kırım Tatarlarına yönelik tutuklamalar ve tutuklu sayısı ise 2016 yılından itibaren artış göstermiştir. Gerçekleşen tutuklamaların büyük çoğunluğunun Kırım Tatarlarından oluştuğu görülmektedir. Covid-19 pandemisi ile 2020 yılında bir düşüş yaşansa da 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte 2022 yılında yaşanan düşüş durduğu ve 2023 yılı itibari ile bir yükselişe geçtiği gözlemlenmektedir.

Öte yandan tutuklamalarla birlikte gözaltına alınma işlemleri de uygulanmıştır. Bu süreçte aşırılıkçı olduğundan şüphelenilerek gözaltına alınanlara işkence ve kötü muamele uygulandığı ifade edilmiştir. Bununla beraber gözaltına alınanların fotoğrafları çekilmekte, parmak izleri alınmakta ve genellikle DNA örnekleri alındıktan sonra serbest bırakılmışlardır. Gözaltına alınanları çoğuna suçlama yöneltilmemiş ve yargı süreci başlatılmamıştır (HRMMU, 2017, par. 96). Ancak serbest bırakma hususunun da belirli bir şarta göre yapıldığı görülmektedir. Örneğin 1 Nisan 2016 tarihinde bir köyde arama yapılmış 35 Kırım Tatarı aşırılıkla mücadele merkezine götürülmüş ve ardından parmak izleri ve DNA örnekleri alınmıştır. Bu kişilerin görevlilerden şikâyetçi olmadıklarına dair bir belgeyi zorla imzalamaları koşuluyla salıverildikleri anlaşılmaktadır (OHCHR, 2016b, par. 183).

2016-2020 yılları arasında gözaltına alınan Kırım Tatar sayısı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 3. Kırım’da Yapılan Gözaltılar

Kaynak: Crimean Tatar Resource Center, 2016; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022; 2023a; 2023b

2014 ve 2015 yılında gözaltına alınma verilerinin bütünlük göstermemiş olması ve 2016 yılında toplam gözaltı sayılarının kayda geçirilmemesi nedeniyle ilgili yıllara grafikte yer verilememiştir. Bunun yanı sıra ev ve işyeri gibi mekanlarda arama sayıları düşerken gözaltına alma sayılarında yükseliş yaşandığı görülmektedir. 2018 yılında bir düşüş ardından 2019 yılından 2021 yılına değin yoğun bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde arama ve tutuklama sayıları Covid-19 pandemisi ile düşerken gözaltı sayılarında ise yükseliş gerçekleşmiştir. 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı bu oranda büyük bir düşüşü tetiklemesine karşın savaşın ikinci yılında bu düşüş yerini artışa bırakmıştır. Tutuklama oranlarında olduğu gibi gözaltına alınanlarda da büyük çoğunluğun Kırım Tatarlarından meydana geldiği göze çarpmaktadır.

Gözaltına alınan Kırım Tatarlarına işkence yapıldığı ve zorla ifade almaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Buna göre Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 16 Kasım 2016 – 15 Şubat 2017 döneminde yayınladığı rapor ile, işkence ve kötü muameleyle ifade alındığı ve keyfi olarak psikiyatri gözetimine başvurulduğu gibi işlemler belgelemiştir (OHCHR, 2017b, par. 130). Örneğin 13 Eylül 2017’de evine yapılan arama sonrasında gözaltına alınan bir Kırım Tatar’ı, FSB tesislerine götürülmüştür. Bir gün boyunca tesiste tutulan kişi, elektrik şoku da dahil fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalarak işkence görmüştür. Başkalarını suçlayıcı ifade vermeye zorlanması ardından 14 Eylül 2017’de bir otobüs durağına bırakılmıştır. İşkence gören kişiye resmi olarak kayıt yapılmamış ve herhangi bir suçlama yöneltilmemiştir

(OHCHR, 2018, par. 23). Bir başka işkence olayı ise 28 Ocak 2018 tarihinde gerçekleşmiştir. FSB görevlileri tarafından toplu taşımada seyahat eden bir Kırım Tatarı göz altına alınarak aşırılıkçı olma iddiasıyla işkenceye maruz kalmıştır. Bu durum adli tıp uzmanları ve doktorlar tarafından belgelenmiş olmasına rağmen işkence yapan memurlara yönelik araştırma yapılmamıştır (OHCHR, 2018, par. 24).

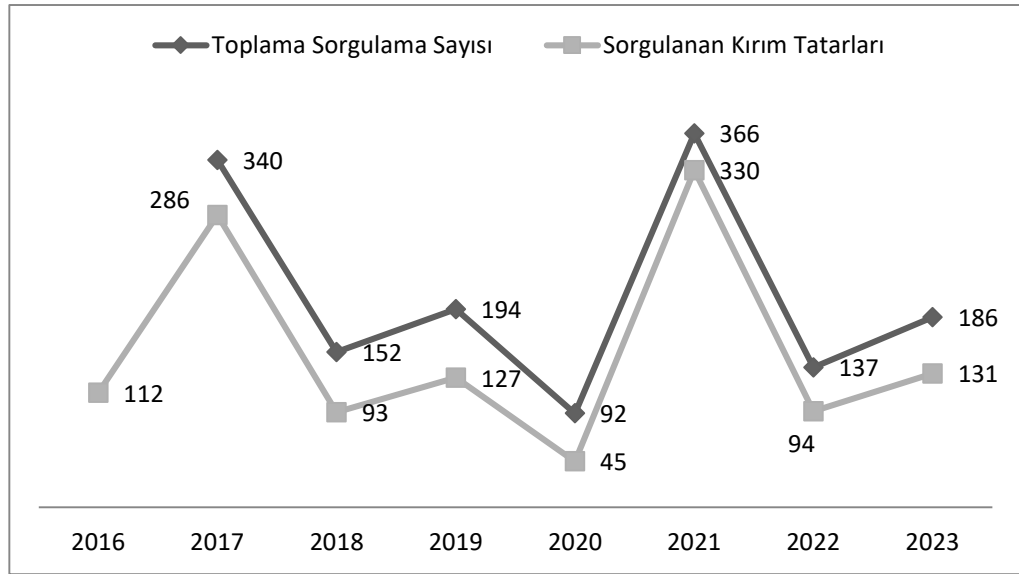
İfadesinin işkence ve fiziksel şiddete başvurulardan alındığı belirlenen bir başka vaka ise 8 Mart 2018'de gerçekleşmiştir. FSB tarafından alınan sanık, 12 saat boyunca gözaltında tutulmuş ve sanık, kendi tanıdıkları arasında radikal İslamcı olduğundan şüphelenildiği kişiler aleyhinde de ifade vermeye zorlanmıştır (OHCHR, 2018, par. 38). 2019 yılında görülen bir davada ise Kırım Tatarı bir sanık, ifadesini kötü muamelede bulundukları için verdiğini belirterek söz konusu ifadesini geri çekmiştir. Sanığın iddialarını destekleyen nitelikte kanıtlar olmasına karşın işkence için soruşturma açılmamış ve önceki ifadesinin geçerli olduğu mahkeme tarafından kabul edilerek yargılanmıştır (OHCHR, 2020a, par. 109).

İşkence vakaları delilleri ile tespit ediliyor olmasına karşın mahkemeler ve fiili yönetim araştırma yapılmasına izin vermediği görülmektedir. Örneğin bir işkence vakasında sahte ifade vermeyi reddeden ve işkence gördüğünü ifşa eden sanığa dava açılmış ve işkence konusunda araştırılma yapılmasına izin verilmemiştir (HRMMU, 2017, par. 96).

Gözaltı süreçlerinde ve ifade alma sırasında işkence ve kötü muamele yapıldığına dair pek çok iddia ve kanıtlar mevcuttur. Bu durumun açıkça araştırılmasına izin verilmiyor olması iddiaların doğruluğunu destekler niteliktedir.

Sorgulamaların gözaltına alma işlemi ile birlikte bir başka baskı ve yıldırma yöntemi olduğu görülmektedir. Kırım Tatarlarının sorgulanmasına dair elde edilen veriler doğrultusunda aşağıdaki grafik ortaya çıkmaktadır.

Grafik 4. Kırım’da Yapılan Sorgulamalar

il 4

Kaynak: Crimean Tatar Resource Center, 2016; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022; 2023a; 2023b

Kırım Tatarları, aramalar ve gözaltı sırasında genellikle sorgulanmaktadır. Grafiğe göre 2017 ve 2021 yıllarında sorgulama sayısı en yüksek noktaya ulaşmıştır. Sorgulamaya alınanlar arasında Kırım Tatarları çoğunluğu oluşturmaktadır. 2017 yılında meclisin yasaklanması ile sorgulama sayılarında düşüşe geçildiği gözlemlenmektedir. Aynı şekilde Covid-19 pandemisinin yaşandığı yıllarda da sorgulamaların azaldığı görülmektedir. Sorgulamaların doğrudan azaldığı bir diğer tarih ise Rusya’nın Ukrayna’yı işgal girişimi ile başlayan Rusya-Ukrayna savaşının başladığı 2022 yılıdır. Savaşın ikinci yılında ise yeniden yükselişe geçildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak gözaltına alınanların sayısı arttıkça sorgulananların sayısı azalmaktadır. Gözaltı esnasında işkence gibi yöntemlere başvurularak kötü muamelede bulunan sanıklardan zorla ifade alındığına dair iddiaların doğru olduğu kabul edildiğinde, sorgulama sayılarındaki düşüşün sebebi daha anlaşılabilir görülmektedir.

3.3.3. Kırım Tatarlarına Yönelik Yargı Yoluyla Baskı

Fiili yönetim, Kırım Tatarlarına 2014 referandumu öncesinde ve sonrasında yaşanan olaylara dayanarak davalar açmış ve bu suretle yargı yolunu kullanarak söz konusu unsurları kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Açılan davalar ve cezaevine gönderilen Kırım Tatarlarına genellikle aşırı, Rusya toprak bütünlüğüne yönelik ihlallerde

bulundukları ve toplumsal kargaşa çıkardıkları gibi suçlamalar yöneltilerek yargılandıkları görülmüştür.

Kırım Tatarlarına açılan davalar ve yargılamalar Rusya'nın aşırılık yasası çerçevesinde gerçekleşmiştir. Gerçekleşen dava ve operasyonlara söz konusu yasanın dayanak gösterildiği anlaşılmaktadır. (Stoudmann, 2016, 4). Yasanın Rus işgalini eleştirenlere ve Ukrayna yanlısı aktivistlere karşı sindirme ve baskı aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

2014 yılından itibaren Kırım Tatarlarını hedef alan 3 Mayıs, Sudak, 26 Şubat, Çiygöz, Hizb-ut Tahrir, Mustafa Yahyayev, Muetdin Alvapov, İlmi Umerov, Süleyman Kadirov, Ukrayın Sabotajcılar adıyla anılan davalar açılmış ve yargılamalar yapılmıştır (Şamilkızı, 2017, 149-163). Mart 2014-Mayıs 2021 yılları arasında siyasi nedenlerle hapis cezasına çaptırılan 374 kişiden 229'u Kırım Tatarıdır ("Victims of the", t.y.).

26 Şubat 2014 tarihinde Kırım Parlamentosu önünde Rusya ve Ukrayna yanlısı olan iki grup gösteri düzenlemiştir. Gösteri sırasında iki kişi ölmüş ve 79 kişi yaralanmıştır (OHCHR, 2016a, par. 187). Ölen kişilerin Rus olmaları sebebiyle bu olayı araştırmak için fiili yönetim, bir yargılama sürecini başlatmıştır. *26 Şubat davası* olarak anılan bu soruşturmalar kapsamında Ukrayna yanlısı grup hedeflerin odağı haline gelmeleri yanında özellikle davalarda yargılananların neredeyse tamamı Kırım Tatarlarından oluştuğu görülmüştür (HRMMU, 2017, par. 83). 26 Şubat davasında Rusya yanlısı olan göstericilerin yargılanmaması fiili yönetiminin mahkemeleri ve kolluk kuvvetlerini muhalif grupları sindirmek için kullandıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kırım Tatarlarına yönelik 26 Şubat davasında yöneltilen suçlama için resmi gerekçe olarak söz konusu unsurların kitlesel ayaklanmalara katılmaları gösterilmiştir (OHCHR, 2015a, 151). 26 Şubat davası içinde yargılanan ve daha sonra yargılaması ayrı yapılan *Çiygöz davası* olarak anılan davada Ahtem Çiygöz'e de aynı suçlamalar yöneltilmiştir (OSCE, 2015, par. 236). 26 Şubat davasının genel karakteristik özelliği taraflı bir yargılama sürecinin olması, sanıklarının Kırım Tatarlarından oluşması ve aynı toplumun siyasi temsilcilerini hedef alma gibi hususları barındırmaktadır. Dolayısıyla 26 Şubat davası, Kırım Tatarlarının yargı yoluyla sindirilmeye ve baskı altına alınmaya çalışıldığına dair bir görüntüye sahiptir.

26 Şubat davasında olayların Rusya'nın fiili otoritesini kurmasından önce gerçekleştirmiş olması nedeniyle cezai işlemlerin uygulanması Cenevre sözleşmesine aykırıdır (OHCHR, 2018, par. 19). IV. Cenevre Sözleşmesinin 70. Maddesi⁹ gereği işgal öncesinde gerçekleştirilen eylemler ve ifadelerinden dolayı kişilerin tutuklanması, kovuşturulması ve mahkûm edilmesi yasaktır. Rusya bazı olay ve davalarda bu maddeye aykırı bir biçimde hareket etmektedir.

Nitekim 2017 yılında görülen bir davada bir Kırım Tatarına, 2013 yılında sosyal medya üzerinden Rusya'da yasaklı kabul edilen bir kuruluşla ilgili paylaşımı nedeniyle 11 gün hapis cezası verilmiştir. Benzer bir davada ise bir başka Kırım Tatarı 12 gün hapis cezasına çarptırılmıştır (OHCHR, 2020c, par. 143). Bir başka olayda yine 2013 yılında yapılan bir mitingın sosyal medya üzerinden yayınlanması sonucu bir ailenin tamamı terörist ve aşırılıkçı olma suçlamasıyla yargılanmış, 10 gün hapis cezası, anne ve kızına para cezası uygulanmıştır (OHCHR, 2018c, par. 98). 2019 yılında görülen bir davada da sanık, 2013 yılında sosyal medya üzerinden yayınlamış olduğu bir video nedeniyle suçlu bulunmuştur (OHCHR, 2020b, par. 32). Bahsi geçen davalar sadece birer örnektir. Ve bu örnekler fiili yönetimin ve mahkemelerin Cenevre sözleşmesine aykırı soruşturma ve davaları yürüttüğünü göstermektedir.

Diğer yandan 3 Mayıs 2014 tarihinde Cemiloğlu'nun Kırım'a girişinin engellemesi üzerine Kırım Tatarları bu durumu eleştirmek amacıyla gösteri düzenlemişlerdir. 4 Ekim 2014'te fiili yönetimin Kırım savcısı, 3 Mayıs gösterilerini konu alan ve 3 Mayıs adıyla anılan davalar açmıştır (OSCE, 2015, par. 234). 3 Mayıs davalarına gerekçe olarak sanıkların polise karşı gelme suçunu işlemeleri gösterilmiştir. Halbuki görgü tanıklarının ifadelerine göre gösteriler barışçıl bir şekilde gerçekleşmiştir (OHCHR, 2015b, par. 6). Ayrıca söz konusu davalarda, kamu düzenini bozma ve yasadışı sınır geçişi nedenleriyle de cezalar verildiği görülmektedir (OSCE, 2015, par. 235).

Sudak davası olarak adlandırılan başka bir davada dört Kırım Tatarı, Sudak'ta 18 Mayıs Sürgünü'nün 72. yıldönümünde "kalbinde bir mum yak" etkinliğine katılmak

⁹.Söz konusu madde: Harb kanunlarına ve örf ve adetlerine mugayir hareketler müstesna olmak üzere, himâye gören şahıslar işgalden evvel veya işgalin muvakkaten inkıtaa uğraması sırasında yaptıkları hareketlerden veya izhar ettikleri fikirlerden dolayı şamil devlet tarafından tevkif, takip ve mahkûm edilemezler. işgal edilen toprağa muhasamat başlamadan evvel iltica etmiş olan şamil devlet tebaaları evvel işlenilmiş olup toprağı işgal edilen devletin hukuki mevzuatı sulh zamanında iadeyi muhik kılan adi cürümlerden dolayı, tevkif ve takip ve mahkûm edilebilirler veya işgal altındaki topraktan götürülebilirler. Detaylı bilgi için bkz: 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 143.

için araçlarını park ettikleri sırada kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alınmışlardır (CHRG, 2016a, 16). 27 Ekim 2016 tarihinde ise dört Kırım Tatarının (Ablakim Ablakimov, Alim Müsleddinov, Enver Çavuş ve Seytmamut Seytumerov) davası görülmüş ve 20 bin ruble para cezası verilmiştir (CHRG, 2016b, 11).

Hizb-ut Tahrir davaları çerçevesinde ise Kırım Tatarlarına yönelik aramalar, ev baskınları, gözaltına alma ve en sonunda yargılama yapılmaktadır. Davalar Rusya Federasyonu tarafından yasaklı olan Hizb-ut Tahrir'e üye olma suçlamaları üzerine yürütülmektedir (OHCHR, 2014a, par.144). Kırım'da 2014 yılı itibariyle Hizb-ut Tahrir'e üye yaklaşık bin kişi olduğu ve büyük çoğunluğunun askerî müdahale sonrasında yarımadayı terk ettiği ifade edilmiştir (Şamilkızı, 2017, 156).

Hizb-ut Tahrir davalarıyla bağlantılı olarak yapılan ev aramalarında pencere ve kapılar kırılmış ve 'terörizm' suçlamasıyla tutuklamalar gerçekleşmiştir (OHCHR, 2016a, par. 189). Dava çerçevesinde yöneltilen bir başka suçlama ise yasadışı bir örgütün faaliyetini planlama ve bu faaliyete katılma sebebiyle gerçekleşmiştir (OHCHR, 2016d, par. 164). Hizb-ut Tahrir'e üye suçlamalarıyla yapılan bazı operasyonların ve tutuklamaların davada tutuklu olan Kırım Tatarlarının akrabaları tarafından kurulan Kırım Dayanışması adında bir sivil harekete üye olanlara yönelik yapıldığı görülmüştür (A/HRC/40/59/Add.3, 2019, par. 97).

Bir başka dava ise Tebliğ Cemaati üyesi olma suçlamaları ile yürütülmüştür. Bu davada tutuklu olanlar, fiili yetkililerin istekleri üzerine, avukatlarının savunmalarını yapmalarını istememişlerdir (OHCHR, 2017a, par. 136). Söz konusu dava ile terörizm üzerinden yürütülen davalarda sanıklara yöneltilen suçlamaları destekleyen deliller olmamasına rağmen çoğu sanık suçlu bulunmuştur (OHCHR, 2019a, par. 108). Suçlamaların çoğunda somut eylemlerin planlanması, gerçekleştirilmesi ve topluma tehdit oluşturduğuna dair kanıtların olmadığı görülmüştür (OHCHR, 2018, par. 31).

Sosyal medya paylaşımları üzerine açılan davalar ve yürütülen soruşturmalarda insanlar aşırılıkçı olarak nitelendirilerek fiili yönetimin denetimindeki mahkemeler tarafından cezalandırılmışlardır. (OHCHR, 2020b, par. 32). Cezalandırmaların altında yatan sebepler arasında, Kırım Tatarlarının aşırılıkçı olarak nitelendirilmesi ve cezalandırılması; Rusya tarafından yasaklı olan kuruluşların açıklamalarını, sloganlarını ve sembollerini sosyal medyada paylaşımları gibi nedenler gösterilmektedir (OHCHR, 2018, par. 20). Dijital bir platformda paylaşım yapan

insanlar, kolluk kuvvetleri tarafından uyarılarak sindirilmeye çalışılmıştır (Stoudmann, 2016, par. 48).

Bu süreçte fiili yönetime muhalif olanlara değil onları savunan avukatlara da yönelik suçlamalar ve yargılamalar gerçekleşmiştir. Örneğin, bir Kırım Tatarının davasında söz konusu kişinin avukatı, savcı tarafından tehdit edilerek avukatlık ruhsatının elinden alınabileceğini ve kendisinin de yargılanabileceğini söylemiştir (OHCHR, 2018, par. 21). Bahsi geçen avukatın tehdit edilmesinin altında yatan neden bir Kırım Tatarını temsil etmiş olmasıdır. Avukat Emil Kurbedinov 26 Ocak 2017 tarihinde gözaltına alınmış ve aşırılıkçı olarak suçlanmış ardından 10 gün hapis cezasına çaptırılmıştır. Söz konusu avukat, Kurbedinov Hizb-ut Tahrir ve 26 Şubat gibi siyasi davalarda sanıkların avukatlığını yapmaktaydı (CHRG, 2017, 4). Aynı gerekçe ve suçlamalarla 6 Aralık 2018’de de gözaltına alınmış ve 5 günlük hapis cezası verilmiştir (CHRG, 2018, 8). Emil Kurbedinov davası, Kırım’da aşırılıkçı ve terörizm gibi suçlamaların görüldüğü hassas davalarda görevli olan diğer avukatların da aynı suçlamalarla yargılanma riskini ortaya çıkarmıştır (OHCHR, 2019a, par. 106).

3.3.4. Kırım Tatarlarının Kaybolmaları ve Şüpheli Ölüm

Yarımadada referandumu tanımayan, fiili yönetimi işgalci gören ve doğrudan muhalif olan gruplar baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Bu yönde kolluk kuvvetler, FSB ve yargı aracılığıyla insanlar rahatsız edilmiş, tacize uğramış veya hapis cezalarına çaptırılmışlardır. Bununla birlikte kolluk kuvvetlerinin, FSB ve resmi olmayan öz savunma güçlerinin muhalifleri kaçırdığı ve bazı vakalarda ölümlere sebep olduğu görülmüştür.

Nitekim Reşat Ametov 2014’te, Rusya’nın müdahalesinden hemen sonra, fiili yönetimin ilk kurbanı olmuştur. 3 Mart 2014 tarihinde Akmescit’te Lenin Meydanında tek kişilik bir gösteri düzenledikten sonra ortadan kaybolmuştur. Ardından ailesi Ametov’un kayıp olduğuna dair resmi makamlara başvurmuş olmasına rağmen yöneticiler, tutuklanmadığını ve gözaltına alınmadığını bildirmişlerdir (HRMMU, 2016, par. 119-120). 15 Mart 2014 tarihinde ise Karasubazar’da (Bilohirsk) bir köyde cesedi bulunmuştur. Ametov’un işkence gördüğü ve ardından idam edildiği tespit edilmiştir (HRMMU, 2017, par. 81).

Bu olayda öz savunma güçlerinin Ametov’u zorla araca bindirerek götürmesi, resmi makamların bu işlemi kabul etmemesi ve ardından işkence edilmiş bir halde cesedinin

bulunması muhalifleri sindirmek için kullanılan en ağır yöntemlerden biri olmuştur. Benzer şekilde yaşanan bir başka olay, 6 Ekim 2014'te asılı halde bulunan Eden Asanov vakasıdır. Asanov'un cesedinde de işkence gördüğüne dair izler tespit edilmiştir ("The unlikely suicide", t.y.).

2014 yılından itibaren 2024 yılına kadar Kırım'da 60 kişi şüpheli bir şekilde ölmüş veya öldürülmüş olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu 60 kişinin 28'i Kırım Tatarıdır. Kırım Tatar Kaynak Merkezinin verilerine göre siyasi baskılar ile 3 kişi, ayrımcılık mağduru 11 kişi, terör kurbanı 8 kişi ve polis baskını/tacizi sırasında 6 kişi olmak üzere 28 Kırım Tatarı şüpheli bir şekilde ölmüş ya da öldürülmüştür ("Victims of the", t.y.). Şüpheli ölümler hakkında fiili yöneticiler tarafından yargılama ve soruşturma yapılmamıştır.

Şüpheli ölümler dışında bir başka sorun zorla kaçırılma olaylarıdır. 2021 yılı itibarıyla Kırımda 18 Kırım Tatarı hala kayıp ve bulunamamıştır ("Victims of the", t.y.). Her kayıp vakası kendi içinde önemli olmasıyla birlikte Dünya Kırım Tatar Kongresi yönetim kurulu üyesi Ervin İbragimov'un kaçırılması ve hala bulunmaması ayrı bir önem taşımaktadır. Ervin İbragimov 25 Mayıs 2016 tarihinde kaybolmuş/kaçırılmıştır ((OHCHR, 2016c, par. 154). Kaçırılma vakaları Kırım Tatarlarına yönelik bir gözdağı olarak yorumlanabilir. Ayrıca kongrenin bir yönetim kurulu üyesinin kaybolması veya kaçırılması, Yarımada'da olan diğer kongre görevlilerine ve Kırım Tatar toplumunun siyasi temsilcilerine karşı baskı ve korku oluşturmak amacıyla kullanılıyor olma ihtimalini barındırmaktadır. 2016'dan beri kayıp olan İbragimov'a hala ulaşamamıştır.

3.3.5. Kırım Tatarlarına Yönelik Dini Baskılar

Kırım Tatarlarına yönelik dini baskılar, ibadet etme ve mabetlere yönelik baskınlar, aramalar ve soruşturmalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Rusya Federasyonu'nda yasaklı olan dini gruplara üye olan veya bu gruplara sempati duyulduğuna dair iddialar üzerinden baskı oluşturulmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen iddialar üzerine Kırım Tatarlarına aşırılıkçı oldukları gerekçesiyle davalar açılmakta, hapis cezaları verilmiştir. Genellikle dini gruplar arasında olan Hizb-ut Tahrir'e üye olma iddiaları ile suçlanmışlardır (OHCHR, 2019a, par. 108). Bu suçlamalar, Kırım'da dini ritüellerini yerine getiren Müslüman gruplar ve bireyler arasında korkuya neden olmuş ve bazı Kırım Tatarları terörizm gibi

suçlamalara maruz kalmamak için Kırım'dan göç etmek zorunda kalmıştır (OHCHR, 2014a, par. 144). Halbuki Kırım Tatarları kendi müftülüklerine bağlıdır. Hizb-ut Tahrir gibi dini gruplar Kırım Tatarları üzerinde etkin değildir (OHCHR, 2018, par. 42).

Hukuk dışı ilhakın ilk dönemlerinde elde edilen verilere göre, camilere ve dini eğitim veren okullar başta olmak üzere Kırım Tatarlarının mülklerine baskınlar yapılmış ve dini eşyalar, aşırılıkçı olduğu nitelendirilen kitaplara el konulmuştur (OHCHR, 2014d, par. 221). Kırım'ın fiili yönetimi, dini toplulukların ve kurumların 1 Mart 2015 tarihine kadar Rusya yasalarına göre yeniden kaydedilmelerini zorunlu hale getirmiştir. Hatta bu zorunluluk nedeniyle Yarımada'da olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 23 din görevlisi de Kırım'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (OHCHR, 2015b, par. 103). Din görevlilerinin sözleşme yapmış olduğu kurumların yeniden kayıt yaptıramaması durumunda Yarımada'da aşırılıkçı suçlamalarla karşı karşıya kalma durumu doğacaktı. 15 Mayıs 2015 itibarıyla Rusya yasalarına uygun olarak kayıt edilen 51 dini cemaat ve yapının olduğu belirlenirken, 2014 öncesinde Ukrayna'ya kayıtlı 1400'ün üzerinde dini kurum ve kuruluş vardı (OHCHR, 2015C, par. 19). Rusya'ya göre, Kırım'daki dini yapıların yüzde 96'sı kaydolmadığı için yasaklı hale gelmiş ve üyelerinin 'aşırılıkçı' olarak suçlanmalarının önünü açmıştır. Ayrıca buradan anlaşılacağı üzere dini yapılarda fiili yönetimi eleştiren grup ve yapıların yasaklı olarak baskıya maruz kalmalarına neden olmuştur.

Dini olarak Kırım'da oluşan hava, iki farklı müftülüğün oluşmasına sebep olmuştur. 2015 yılının mart ayında Kırım Müslüman Dini İdaresi altında Rusya yasalarına göre tescil edilen bir müftülük vardır (OSCE, 2015, par. 245). Yeni kurulan dini idarenin müftüsü Emirali Ablaev ılımlı politikalar izlemiş, Kırım'da bulunan fiili yöneticileri eleştirmemiş ve aynı yetkililerin düzenlemiş olduğu toplantılara katılması, bu müftülüğe bağlı Kırım Tatarlarına yönelik baskı azalmıştır (OSCE, 2015, par. 2146). Fakat Kırım Tatarlarının liderleri ve Meclis, bu tutumun yanlış olduğunu, işgalcilerle iş birliği içerisinde bulunduğunu ve bu yüzden 'satkın (hain)' olarak adlandırıldığını belirtmişlerdir. Bunun üzerine 19 Kasım 2016 tarihinde Ukrayna Müslümanları Kongresi'nin toplanması ile ikinci müftülük ortaya çıkmıştır. Söz konusu toplantı sonrasında Ayder Rüstemov Ukrayna Kırım Tatar Müslümanları müftüsü olarak seçilmiştir ("Kırım Tatarlarının müftüsü", 2016). Kırım Milli Hareketi, Ukrayna merkezli müftülüğü kabul etmiştir. Yarımada'da Rusya merkezli olan müftülük şu

anda varlığını sürdürmektedir. Bu durum Kırım Tatarlarının dini bakımdan bağlı olabilecekleri iki ayrı dini otorite olarak görülse de önümüzdeki yıllarda büyük bir sorun olarak ortaya çıkma riskini barındırmaktadır.

Öte yandan fiili yönetim tarafından olumlu anlamda da gelişmeler yaşandığı söylenebilir. Örneğin, Ramazan ve Kurban bayramları resmî tatil ilan edilmiş, Akmescit'te (Simferopol) merkez camii inşası başlanmıştır (günümüzde hala inşa aşamasında). Ayrıca Rusya merkezli müftülük dini yetkililere Rusya'da yasaklı olmayan dini kitapların kullanılması yönünde talimatlar vermiştir (Stoudmann, 2016, par. 43-44).

Bunun yanı sıra Kırım'da gerçekleşen ve insan hakları raporlarında yer alan bazı spesifik dini baskılar da vardır. 2014 yılının Haziran-Eylül ayları arasında Kırım'da bulunan camii ve dini eğitim veren okullara FSB tarafından baskınlar ve aramalar gerçekleşmiştir (OSCE, 2015, par 242-243). Bu yönde ilk olarak 24 Haziran 2014'te dini eğitim yapan, 13 Ağustos 2014'te ise biri kadınlara yönelik olmak üzere toplamda eğitim veren 5 kuruma Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB) tarafından baskın ve aramalar yapılmıştır.

Bir başka olay 6 Mayıs 2016 tarihinde Cuma namazı çıkışında Akmescit'te (Simferopol) bulunan bir camiye yapılan saldırıdır. Silahlı ve kimlikleri belli olmayan 50 kişi, baskın yaparak sayıları 100'ü geçen Kırım Tatar erkeğini bilinmeyen bir yere götürmüş ardından serbest bırakmışlardır. Daha sonra polise ifade vermeleri için Kırım Tatarlarına celpler gönderilmiştir (OHCHR, 2016c, par. 184).

Raporlara yansıyan bir başka olay, 16 Ağustos – 15 Kasım 2017 döneminde Birleşmiş Milletler'in yayınladığı raporda da göze çarpmaktadır. Hizb-ut Tahrir ve diğer cemaatlere üye olma suçlamasıyla evler aranmış, üç kişi suçlu oldukları iddiası ile tutuklanmıştır. Söz konusu kişilerin tutukluluk süreçleri hala devam etmektedir. Bununla birlikte gözaltına alınanların FSB tarafından daha hoşgörülü davranılması vaadiyle avukat tarafından temsil edilme haklarından vazgeçtikleri görülmüştür (OHCHR, 2017a, par. 136).

Bir başka spesifik olay Haziran 2020'de Aluşta'da gerçekleşmiştir. Aluşta'da bulunan bir din görevlisinin Cuma hutbesinde vermiş olduğu vaaz 'yasadışı misyonerlik faaliyeti' olarak değerlendirilmiş ve idari para cezasına çaptırılmıştır (OHCHR, 2020a, par. 112). Verilen ceza cemaate karşı bir gözdağı olarak değerlendirilebilir.

Diğer yandan 2014 yılı sonrasında Rusya tarafından onaylanmış müftülük ve kitapların serbest olduğu görülmektedir. Kırım Tatar liderleri söz konusu müftüyü “satkın” olarak adlandırmışlardır. Bununla birlikte Rusya Federasyonu Kırım Tatarlarına dini bakımdan kendi yasalarıyla tescillenen dini kurumlar dışındakileri karşı yasadışı misyonerlik, aşırılık ve ayrılıkçılık gerekçeleriyle hukuk sistemini kullanarak kontrol altına almaya çalışmıştır. Bugüne değin yayınlanan raporlar, Ukrayna taraftarı olan Kırım Tatarlarına yöneltilen terörizm suçları ile söz konusu unsurlara yönelik uygulanan baskıyı ortaya koymaktadır.

3.3.6. Kırım Tatarlarına Ekonomik Baskılar

2014 sonrasında Kırım’da Kırım Tatarları başta olmak üzere Rusya’ya muhalif olan etnik gruplara karşı gerçekleştirilen ekonomik baskılar, şahıslara ve işletmelere yönelik yapılmaktadır. Söz konusu baskılar, bürokratik süreçlerin uzatılması veya bürokratik engellemeler yoluyla uygulanmaktadır. Ayrıca mülkiyet haklarına yönelik yaptırımlar ve uygulamaların olduğu tespit edilmiştir.

Öncelikli olarak bu yöndeki baskıların odağında özel işletmelerde çalışan personel ve kamuda görevli memurların bulunduğu görülmektedir. Bu kişilere karşı uygulanan baskı ile söz konusu görevlilerin seçimlere katılmaya zorlanmaları amaçlanmaktadır. Örneğin, 2018 yılında gerçekleşen Rusya Devlet Başkanlığı seçimine katılım konusunda zorlamalar gerçekleşmiştir. Kamu çalışanı olan öğretmenlere, sağlık çalışanlarına ve yerel yönetimlerde çalışanlarına bu yönde baskı yapılmıştır. Seçime katılmadıkları durumlarda işlerine son verileceğine dair tehdit edilmişlerdir. Örneğin, bir öğretmene, oy vermeyi reddetmesi üzerine, okul yöneticisi tarafından kınama verilmiş ve görevine son verileceği söylenmiştir. Bu durum özel sektör için de geçerlidir. Çalışanlarını oy vermeye zorlayan işverenler, sandık başında oy kullandıklarını gösteren fotoğraflar çekmelerini istemiştir (OHCHR, 2018a, par. 96). Bireylerin seçime katılmaya zorlanması aynı zamanda onların Rus vatandaşlığını kabul etmeye de zorlanması anlamına gelebilir.

Diğer yandan çalışanlara yönelik idarecilerin ve işverenlerin baskıları dışında fiili yönetimin ve yeni yürürlüğe sokulan yasaların neden olduğu bazı sorunlar da mevcuttur. Rus vatandaşlığını reddedenler Kırım’da yabancı olarak kabul edilmişlerdir. Dolayısıyla çalıştıkları işyerlerinin yabancı çalıştırma izni olması durumunda işine devam etmeleri gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu sorunun aşılması

için işletmelerin yabancı çalıştırma izinlerini 1 Temmuz 2014 tarihine kadar almaları şart koşulmuştur (OHCHR, 2014f, par. 192). Bu durum işverenleri ve çalışanları etkileyen bir sorun olmuştur.

Ayrıca 2014 yılının mart ayından sonra yapılan düzenlemeler ise farklı sorunları ortaya çıkarmıştır. Kırım'da bulunan işletmelerin yeniden kayıt yaptırması, işyeri açma ve işletme izinlerini almaları zorunlu kılınmıştır. Bu zorunluluk özellikle küçük işletmeye sahip işletmelere ayrımcılık yapılmasına neden olmuştur (Stoudmann, 2016, par. 29). Kayıt sürecinde başvuruların reddedilmemiş fakat bazı hatalar bulunarak sürecin uzaması sağlanmış ve bu şekilde işletmeciyi başvurudan vazgeçirmeye yönelik bürokratik problemler çıkarılmıştır (OSCE, 2015, par. 56).

Kırım Tatarları ve Ukrayınlara, Kırım'da bulunan kamu görevlileri tarafından, Rus yasaları tarafından tescil edilmiş olan işletmelerini kapatmaya zorlanmışlardır. Denetleme ve teftiş aracılığıyla söz konusu etnik gruplara ait işletmeler denetlenme amacıyla baskınlar yapılmıştır (OSCE, 2015, par. 55). Bazı baskınlara yasadışı olarak çalışan işletmeleri tespit etme amacı gerekçe gösterilmiştir. Söz konusu uygulamalarla, 16 Mart 2014 referandumuna karşı olanlara yönelik sindirme amaçlanmıştır. Baskın yapılan işletmeler, KTMM üyelerine ait yahut onların toplantı yaptıkları Kırım Tatar işletmelerini kapsamaktadır (OHCHR, 2014c, par. 160).

Bir diğer ekonomik baskı aracı olarak kamulaştırma faaliyeti kullanılmaktadır. Kamu ve özel mülklere kamulaştırma aracılığıyla el konulmuş veya yıkılmıştır (HRMMU, 2017, par. 16). Kamulaştırma esnasında Kırım Tatarlarının özel mülkleri etkilenmiştir. Yarımada'da sürgün yerlerinden dönen Kırım Tatarlarının yerleşim yerleri konusunda sorunlar yaşanmıştır. Ukrayna hükümetinin Kırım Tatarlarının yerleşim yerleri konusunda yetersiz politikaları yeni bir sorunun doğmasına sebep olmuştur. Kırım'a gelenlere yerleşecekleri yerlerin gösterilmemesi üzerine dönenler, boş arazilere yerleşmişlerdir. Bu sorun, Ağustos 2013 verilerine göre tahmini olarak sekiz bin hektar ve 8-15 bin kişiyi etkileyen yerleşim yerini kapsamaktadır (OHCHR, 2018b, par. 115).

Kamulaştırma ile el konulan mülkler konusunda ilk aşamada tazminat ödemesi yapılmamış 21 Aralık 2016 sonrasında tazminat ödenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Fakat tazminat ödenmesi konusunda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. İlk olarak tazminata konu olan mülkün 2014 Şubat ayı öncesi değerine göre fiyat biçilerek ödemeler yapılması planlanırken, bu ödemeler 10 yıla kadar ertelenmiştir. Daha sonra

kamulaştırılan mülkün sahiplerine Rusya tarafından ‘aşırılıkçı’ ya da ‘ayrılıkçı’ olduğu gerekçesiyle tazminat ödemesi yapılmaması kararlaştırılmıştır (OHCHR, 2017c, par. 158). Tazminatların 10 süre ile ertelenebiliyor olması ve mülkün değerinin altında bir tazminat bedelinin belirleniyor olması ekonomik bakımdan dezavantaj oluşturmaktadır. Bununla birlikte yarımadada Ukrayna taraftarı olan Rusya’yı işgalci olarak görenlerin (Ukrayınlar ve Kırım Tatarları) aşırılıkçı olarak tanımlandığı için mal varlıklarının tazminatsız bir şekilde kaybetmelerine yol açmıştır.

Ekonomik baskıların, kamu görevlileri tarafından mevcut bulunan yasalar ve düzeni kullanarak, ellerinde bulunan yaptırım gücüne başvurma yoluyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda ekonomik bakımdan da Kırım Tatarlarına baskı yapılarak sindirilmelerinin amaçlandığını göstermektedir. 2020 yılı sonu itibarıyla kamuda çalışan Kırım Tatarları ve Ukrayınlar işten çıkarılmış ve kamuda çalışan söz konusu etnik grupların oranı gittikçe azalmıştır. Bununla birlikte etnik ayrımcılığa uğramış olan bu gruplar özel işletmelerde aynı durumla karşılaşmış ve işten çıkarılmışlardır (Kırım Derneği , 2020).

3.3.7. Kırım Tatar Basınına Baskılar

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin raporu doğrultusunda, Kırım’da görev yapan gazetecilere, polis teşkilatı ve yerel yöneticiler tarafından gazetecilik faaliyetlerine yönelik müdahalede bulunmaktadırlar. Müdahaleler ve yaptırımlar, telefon dinleme, fiziki zarar tehdidi, cezai soruşturma, tutuklama ve Kırım’a giriş yasağı gibi yöntemleri içermektedir. Olası risklere karşı gazeteciler ve basın mensupları yayınlara oto sansür yaptıklarını belirtmişlerdir (OHCHR, 2020b, par. 33).

Kırım’da bulunan medya, siyasi bir konu olsun ya da olmasın hassas olarak görülen konuları araştırmada tereddüt etmekte ve yayın yapmamayı tercih etmektedir (Stoudmann, 2016, par. 50). Kırım’da bulunan fiili yöneticiler 10 Ocak 2015 tarihinden itibaren Rusya Federasyonu İletişim Bilgi Teknolojisi ve İletişim Alanında Denetim Hizmeti kurallarını uygulamaya başlamıştır. Bununla birlikte medya fiili yöneticilerin deyimiyle ‘kışkırtıcı politika’ uygulayamayacağı belirtilmiştir (OHCHR, 2014d, par. 228).

Kırım’da bulunan medya organlarının Rusya denetimine tabi olması amacıyla 1 Nisan 2015 öncesinde Kırım’da olan 3 bin medya kuruluşundan yalnızca 232’si yeniden

kayıt edilmiştir (HRMMU, 2017, par. 157). Medya organlarının yeniden tescil edilmesi, fiili yönetime karşı olan yayın organlarını dolaylı olarak yasaklamanın yolu olmuştur.

Kırım Tatar medyasına yönelik baskılar arasında ATR televizyon kanalı ve *Avdet* gazetesine yönelik olanlar önem taşımaktadır. ATR kanalı ilk olarak 16 Mayıs 2014'te fiili yönetimin resmi uyarısını almıştır. Bu uyarı 3 Mayıs 2014 tarihinde Ukrayna-Kırım sınırında Kırım Tatarlarının Cemiloğlu'nun sınırdan geçirilmemesi üzerine yapmış olduğu mitingleri yayınlaması nedeniyle verilmiştir. Daha sonra ATR kanalı oto sansür uygulamış, fiili yöneticilerin izinsiz olarak gördüğü toplantıları yayınlamamış ve 'işgal' ve 'İlhak' kelimelerine yer vermemeye çalışmıştır (OSCE, 2015, par. 115). 24 Eylül 2014'te Aşırılıkla Mücadele Merkezi tarafından bir mektup gönderilmiş ve ATR'nin Rus karşıtı kamuoyu oluşturduğunu, fiili yöneticilerde güvensizlik yarattığı ve Kırım Tatarları arasındaki eylemleri ateşleyebileceği belirtilmiştir (OSCE, 2015, par 12). Yapılan bu uyarılar sonrasında 26 Ocak 2015 tarihinde FSB tarafından ATR'ye baskın yapılmış ve Kırım Parlamentosu'nun önünde 26 Şubat 2014'te yapılan gösterinin kayıtları başta olmak üzere kanalın ekipmanlarına el konulmuştur (OHCHR, 2015b, par. 94).

Kırım Tatarları için önemli bir başka yayın organı Kırım Tatar Milli Meclisi'nin gazetesi olan *Avdet* gazetesidir. 2014 yılının haziran ve temmuz aylarında yapmış oldukları yayınlardan dolayı yazılı ve sözlü uyarılar almış, 16 Eylül 2014'te Akmescit'te (Simferepol) bulunan ofisleri FSB tarafından aranmış, 17 Eylül 2014'te "aşırılık yanlısı faaliyetleri kışkırtabilecek eylemler" gerekçesiyle uyarı almış ve 18 Eylül'de gazete binasının boşaltılması için zorlanmıştır (OHCHR, 2014d, par 226).

Kırım Tatar yayın yapan tek çocuk kanalı olma özelliği taşıyan ATR, çocuk kanalı Lale, Meydan ve Lider radyo istasyonları, Kırım Haber Ajansı (QHA) ve internet üzerinden faaliyet gösteren 15Minut sitesi gibi Kırım Tatarlarına ait ve Kırım Tatarca yayın yapan medya kuruluşları 1 Nisan 2015'ten itibaren kapatılmıştır (Shapovalova, 2016, s 18). Kapatılma işlemi dolaylı olarak gerçekleştirilmiştir. 1 Nisan'a kadar medya kuruluşlarının yeniden kayıt olması sırasında sorunlar çıkarılmış, işlemler yapılmaması ve usul ihlalleri gerekçesiyle başvurular reddedilmiştir (OHCHR, 2015c, par. 19). *Avdet* gazetesi yeniden kayıt yaptıramamış olmasına karşı hala yayın hayatına devam etmektedir. Ancak gazetenin tirajı 999 olarak sınırlandırılmış, bu sebeple yeniden kaydolma zorunluluğu sorununu ortadan kaldırmıştır ("Avdet

gazetesi yayına”, 2015). ATR televizyon kanalı ve Lale çocuk kanalı Kiev’den yayın yapmaya 18 Haziran 2015’te uydu üzerinden başlamıştır (“ATR televizyonu Kiev’den”, 2015).

Rusya Federasyonu’nun Ukrayna yanlısı olduğu anlaşılan medya organlarına karşı izlemiş olduğu politikalar sadece bilgiye erişme ve basın özgürlüğüne yönelik kısıtlama olarak değerlendirilmemelidir. Bu aynı zamanda Kırım Tatarlarının kimliklerini korumasının dolaylı yollarla yasaklandığı anlamına da gelmektedir.

Kapatılan Kırım Tatar kanallarının yerini 1 Nisan 2016 tarihinde yayın hayatına başlayan Millet TV almıştır. Kanalın kuruluş amacının Rus karşıtı propagandaya karşı koymak olduğu açıklanmıştır (OHCHR, 2016b, par 194). Yeni kurulan kanal Ermenice, Bulgarca, Almanca, Yunanca, Kırım Tatarca ve Ukrayn dillerinde yayın yapmaktadır (HRMMU, 2017, par 158). Millet Tv, ATR kanalının bazı personellerini işe almış ve azınlıklara hitap etmeye çalışmıştır (Stoudmann, 2016, par. 40). Fakat 30 Haziran 2020 tarihinden itibaren aynı kanala çalışan ve büyük çoğunluğunu Kırım Tatarlarından oluşan 19 kişi işten çıkarılmıştır. Ayrıca yayın dillerinde Rusça ağırlık kazanmıştır (“Occupants are preparing”, 2020). Kanal fiili yönetimi destekleyen ve diğer azınlık dillerinde kısıtlı olsa da yayın yapmasına karşın Kırım Tatarlarına hitap eden ve temsil eden yayın organı olarak görülememektedir.

Kırım’da medya organlarını doğrudan ilgilendiren baskılar ile birlikte bazı özel olayların ele alınması Kırım’daki durumun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Örneğin, 22 Nisan 2014’te Devlet TV (State Tv) ve radyo ‘KRYM’ de Mustafa Cemiloğlu ve Refat Çubar hakkında yayın yapılmasına izin verilmemiştir (OHCHR, 2014a, par. 138). Kırım Tatarlarının lideri ve temsilcisine dair yapılan sansür politik bir tutumdur. Bahsi geçen televizyon kanalı ve radyoda Kırım Tatarlarına yönelik programlardan sorumlu 6 Kırım Tatarı krizin ilk döneminde işte çıkarılmıştır (OHCHR, 2014d, par. 229).

Kırım Tatarlarının da olduğu basın mensuplarına yönelik yaşanan şiddet ve saldırıların ilki, öz savunma güçleri tarafından 15 Mayıs 2014 tarihinde bir gazetenin muhabirinin gözaltına alınması ve kötü muameleye tabi tutulmasıdır. Ayrıca ‘FM’ televizyon kanalının kameramanı saldırıya uğramış, kişisel eşyalarına el konulmuş ve ekipmanları kırılmıştır (OHCHR, 2014b, par. 299). 18 Mayıs 2014’te öz savunma güçleri tarafından ‘Open Crimean Channel’ (Açık kırım Kanalı) internet projesinin

Çalışanları ve yöneticisi gözaltına alınmışlardır. Gözaltı sebebi açıklanmamış, psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmışlardır. Ayrıca gözaltına alınanlar serbest bırakıldıklarında kişisel eşyaları ve paraları iade edilmemiştir (A/HRC/27/75, 2014, par. 300). Kırım Tatarlarının davalarını adliyede takip eden bir gazeteci ise bu davaları takip etmemesi gerektiği ve bu faaliyete devam ettiği takdirde sonuçlarının ağır olacağına dair yetkililer tarafından tehdit edilmiştir (OHCHR, 2018, par. 47).

Raporlar doğrultusunda Kırım’da Ukrayna taraftarı olan ve fiili yönetimi eleştiren, kabul etmeyen medya kuruluşları engellenmiş ve basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Kırım’da faaliyet gösteren basın mensupları ve yayın organları oto sansür uygulamak zorunda kalmış, aksi takdirde ‘aşırılıki’ ve ‘ayrılıki olarak değerlendirilerek tutuklama, kötü muamele ve cezaevine girme gibi riskler ile karşı karşıya kalmışlardır.

3.3.8. Kırım’da Eğitim ve Dil Konusunda Kırım Tatarlarına Baskılar

Kırım yarımadasında dil ve eğitim olarak iki ayrı sorun mevcuttu. Dil sosyal yaşamda “tekilerin” Kırım Tatarca konuşanlar taciz, baskı ve hakaretler gibi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Eğitim çatısı altında anadilde eğitim sorunu okul idarecilerinin yaratmış olduğu sorunlar ve Rus yasaları üzerinden sorunlar yaşanmıştır.

2014 yılının mayıs ayı sonunda fiili yönetim tarafından, anadilde eğitimde, Bulgarca, Yunanca, Almanca ve Kırım Tatarca gibi 14 adet azınlık dilinin öğrenilmesi konusunda düzenleme yapılmıştır (A/HRC/27/75, 2014, par. 127). 17 Haziran 2015 tarihinde de fiili yönetim tarafından eğitim konusunda düzenleme yapılmıştır (No: 131-3PK/2015). Yapılan düzenlemenin 11. maddesinin 1. paragrafında eğitimin federal devletin dilinde yapılacağı belirtilmiştir. Aynı maddenin 2. paragrafında ise federal devletin eğitiminin Ukrayınca ve Kırım Tatarca yapılmaması kararlaştırılmıştır. Mevcut olan yasa çerçevesinde 19 Haziran 2018 tarihinde Rus eğitim sisteminde yapılan değişikliklerle beraber anadil eğitimi haftada 2 saate düşmüştür (Akhiyadov, 2018, 3). 2015 yılında kabul edilen yasa Rusça eğitimin baskın olduğunu gösterirken fiili yönetimin 11 Nisan 2014’te uygulamaya koyduğu anayasaya aykırı olduğu söylenebilir. Anayasanın 10 maddesinin 1. Fıkrasında Rusça, Ukrayınca ve Kırım Tatarca’sının Kırım Cumhuriyeti’nin resmi dili olduğu belirtilmiştir. Fakat 2015’te kabul edilen yeni yasa açıkça anayasaya aykırılık teşkil etmektedir.

Kırım’da bulunan fiili yönetiminin bildirmiş olduğu veriler doğrultusunda bir seçmeli ders ya da ders dışı etkinliklerde Kırım Tatarca eğitimi alan öğrenci sayısı, 2016-2017 eğitim yılında 19.254 öğrenci, 2017 – 2018 eğitim yılında 21.600 öğrenci (OHCHR, 2017d, par. 127), 2018-2019 eğitim yılında 17.700 öğrencidir (OHCHR, 2019c, par. 51). Bununla birlikte yalnızca Kırım Tatar dilinde ders gören öğrenci sayısı aynı yetkililer tarafından veriler doğrultusunda, 2016-2017 eğitim yılında 5320 öğrenci (OHCHR, 2017c, par. 62), 2017-2018 eğitim yılında 5600-5835 öğrenci (OHCHR, 2018, par. 65), 2018-2019 eğitim yılında 6100 öğrenci olduğu bildirilmiştir (OHCHR, 2016d, par. 105). Raportörler tarafından verilen rakamlarla birlikte okulun resmi dil eğitimi ile uygulamadaki eğitim dilinin farklı olduğuna dair tutarsızlıklar göze çarpmaktadır (OHCHR, 2018, par. 70; OHCHR, 2019c, par. 52, Stoudmann, 2016, par. 54).

Anadilde eğitimin 2014 sonrasında 1 ders saati, seçmeli olarak bir ders ya da ders dışı etkinlikler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Raportörlerin belirttiği rakamlarla uygulamadaki tutarsızlıkların bazı kayıt edilen bilgilerle uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Okul idareleri, ailelerin Kırım Tatarca ders saatlerinin artırılmasına yönelik taleplerini reddetmiştir (OHCHR, 2019b, par. 105). Bu ve benzeri olaylar ve okul idarecilerinin bu tarz talepleri daima reddettiği raporlarda yer almıştır. Okul yöneticileri öğrencilerin Kırım Tatarca eğitim dili tercihlerini dikkate almayarak Rusça eğitim verilen sınıflara yerleştirmiş ve bu tutumla öğrencilerin anadil eğitimi konusunda dolaylı baskı yapmışlardır. Bununla birlikte fiili yönetimin eğitimden sorumlu olan yöneticisi en az yedi velinin başvurması durumunda anadilde eğitim yapan sınıfın açılabileceğini belirtmiştir (OHCHR, 2018a, par. 158). Fakat anadilde eğitim konusunda yasal bir düzenleme bulunmamakta ve yöneticinin belirttiği üzere sınıfın açılması için bir alt sınır belirsizliği vardır (HRMMU, 2017, par. 196). Yasal prosedürün olmaması okul idarecilerinin keyfi olarak anadilde eğitim konusunda karar aldıklarını düşündürmektedir. Okul idarelerinin veliler tarafından yapılan başvuruları dikkate almayarak sorunlar çıkardığından bahsedilmektedir (Stoudmann, 2016, par. 55).

Hukuk dışı ilhakin ilk yıllarında, eğitim konusunda farklı sıkıntılar da yaşanmıştır. Örneğin, eğitim için gerekli olan kitaplar Ukrayna sistemine ait oldukları için yasaklandığı ve Rusya sistemine uygun olan kitapların tedarik edilmediği tespit edilmiştir (“Rusya Federasyonu’nun Kırım’ı”, 2016). Kitap temini konusunda 2016 yılı sonrasında raporlara yansıyan bir vaka görülmemiştir. Bu durum Kırım Tatarca

eğitimlerin azalmış olması ihtimali ile ilişkili olabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere Kırım Tatarca derslerinin, ders dışı etkinliklerle ya da seçmeli ders olarak yapılıyor olması, kitap konusunun 2016 sonrasında sorun olarak kayıt edilmemiş olduğunu gösterebilir.

Eğitim konusunda yaşanan bir başka sorun Rus vatandaşlığı bağlamındadır. Kırım'da bulunan öğrencilerin okullara kayıt yaptırmaları için 2014 yılı eğitim yılında Rus vatandaşlığına geçmeleri ya da sürekli ikamet haklarının olma zorunluluğu getirilmiştir (OSCE, 2015, par. 185).

Sosyal yaşam içerisinde Kırım Tatarca konuşanlara karşı da baskı uygulandığı görülmüştür. Bu yönde Kırım Tatarca konuşan insanlar uyarılmışlar ve “doğru dil” kullanmaları yönünde eleştirilmişlerdir. Örneğin okulda Kırım Tatarca konuşan bir çocuk okulun diğer öğrencileri tarafından dövülmüştür (Şahin, 2018, 153). Bir başka olayda ise Akmesit'te (Simferopol) kuaför salonunda çalışan bir Kırım Tatarının kendi dilini kullanması işvereni tarafından yasaklanmıştır (CHRG, 2015, 13).

3.3.9. Kırım Tatarların Anma Toplantılarına Getirilen Kısıtlamalar

18 Mayıs sürgününü anma etkinlikleri ve 26 Haziran Kırım Tatar Bayrak Günü Kırım Tatarlarının başat etkinlikleri arasında yer almaktadır. Bu etkinlikler hem Kırım'da yaşayan Kırım tatarları arasında hem de diasporadaki Kırım Tatarları arasında gerçekleştirilmektedir. Şöyle ki, Kırım Tatarları, 1944 yılında sürgün edilen atalarını anmak için her yıl 18 Mayıs'ta ve haftasında çeşitli anma etkinlikleri yapmaktadır. 18 Mayıs Kırım Tatarları için seçilmiş bir travmadır ve her yıl etkinlikler düzenleyerek yaslarını tutmaya çalışmaktadırlar. Bir diğer önemli etkinlik olan 26 Haziran Kırım Tatar Bayrak günü ise 2010 yılında V. Kırım Tatar Milli Kurultayı'nda kabul edilmiş ve kutlanması kararı alınmıştır.¹⁰ Her iki tarih de Kırım Tatar milli kimliği ve toplumsal hafızası için önemli bir yer edinmektedir.

2014 yılına kadar Kırım Tatarları kendileri için önemli olan bu iki tarihi farklı etkinliklerle anmışlardır. Fakat 2014 yılıyla beraber Rusya'nın fiili otoritesini sağlaması, 18 Mayıs ve 26 Haziran tarihlerinde etkinliklerin iptaline ya da kısıtlı bir düzeyde kalmasına sebep olmuştur.

¹⁰ Kurultayın 26 Haziran Bayrak Günü kararı için bak: <http://qtm.org/информационный-обзор-5-й-курултай-3-сессия>

Fiili yönetimin birinci yılında 18 Mayıs anmalarını engellemek amacıyla 16 Mayıs 2014'te kitlesel toplantıları 6 Haziran'a kadar yasaklayan bir karar yayınlanmıştır. 17 Mayıs'ta ise toplantıların Akmescit dışında kalan bölgelerde yapılabileceği bildirilmiştir. 2014 yılında, 18 Mayıs anma etkinlikleri polis yoğunluklu gözetim altında olaysız bir şekilde gerçekleşmiştir (OHCHR, 2014b, par. 324). Aynı şekilde 26 Haziran bayrak gününün de şehir merkezlerinde yapılmasına izin verilmemiş, farklı bölgelerde, yoğun polis gözetiminde küçük toplantılar şeklinde yapılabilmektedir (OHCHR, 2014f, par. 145).

Kırım Tatar sivil toplum kuruluşu olan "Kardaşlık" tarafından 23 Ağustos 2014'te organize edilecek olan etkinliğe fiili yönetim tarafından izin verilmemiştir. İzin verilmemesinin sebebi ise Aşırı sıcakların etkinliğe katılacakların sağlığını olumsuz bir şekilde etkileyebilecek olması şeklinde açıklanmıştır (HRMMU, 2017, par. 150). 2014 yılında Kırım Tatarları ile ilgili bir başka sivil toplum kuruluşu 10 Aralık İnsan Hakları Günü için etkinlik yapma başvurusunda bulunmuştur. Fakat fiili yönetim etkinlik izni vermemiştir. Sivil toplum kuruluşunun bu olay üzerine basın açıklaması yaptığı sırada bir grup genç açıklama yapan kişileri yeşil boyalarla saldırmıştır. Ancak olay soruşturulmamıştır (OHCHR, 2015b, par. 101). Saldırıda kullanılan boyanın renginin yeşil olması ile askerî müdahalede bulunan askerî unsurların yeşil adamlar olarak anılması arasında bir bağ kurulabilir. Öyle ki olayın soruşturmaya tabi tutulmaması kurulan bağ doğru niteliktedir.

2014 sonrasında ise yarımada da olan etnik grupların, kendileri için önemli olan tarihlerde yapacakları etkinliklere izin verilmesi konusunda, Kırım meselesinde Rusya'yı desteklemiş olup olmadıkları hususu gözetilmiştir (HRMMU, 2017, par. 183). 2015 yılında, 18 Mayıs ve 26 Haziran etkinliklerin yalnızca fiili yönetim tarafından yapıldığı görülmüştür. KTMM'nin ve bağlantılı olanlar tarafından yapılacak olan bütün etkinlikler ise yasaklanmıştır. Fiili yönetim ile bağlantılı olan kuruluşların gerçekleştirdiği etkinliklere ise müsaade edilmiştir (OHCHR, 2015d, par. 175).

2016 yılında KTMM'nin yasaklanması nedeniyle meclis ile bağlantılı olanların 18 Mayıs ve 26 Haziran etkinlikleri düzenlemelerine izin verilmemiştir. Fiili yönetim yanında yalnızca 2015 yılında izin verilen gruplara etkinlik yapma hakkı tanınmıştır (OHCHR, 2016c, par. 164). 2017 yılındaki etkinlikler de bir önceki yılda olduğu gibi aynı yasaklar ve izinler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Fakat sokakta Kırım Tatar

bayrağı ile gezen sekiz kişi ve arabasında bayrak olan 5 araç sahibi gözaltına alınmıştır. Kırım Tatarlarının Kefe’de (Feodosya) bulunan 18 Mayıs Sürgünü için yapılan anıta çiçek bırakmaları engellenmiştir (OHCHR, 2017d, par. 142). 2017 sonrasında devam eden yıllarda aynı durum devam etmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının toplantı yapmalarının önüne geçilmiştir (OHCHR, 2020b, par. 34).

3.3.10. Kırım’da Zorunlu Göç Sorunu

Kırım Tatarları başta olmak üzere Rusya’yı tanımayarak fiili yönetimi kabul etmeyen gruplara karşı yapılan baskılar, onları sindirmeyi amaçlamış ve Kırım’dan göç etmeye zorlanmışlardır. Kırım’da yaşanan anakaraya yönelik göçler yarımada’nın demografik yapısını olumsuz şekilde etkilemiştir.

Kırım Tatarları ve Ukrayınların göç etmelerinin sebepleri arasında Rus yönetimi altında yaşamak istememeleri oldukça önemlidir (HRMMU, 2017, par. 50). Bu sebeple bağlantılı olarak Ukrayna pasaportlarını kaybetmek istemeyişleri ve bu doğrultuda yapmış oldukları tercihleri nedeniyle ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel haklar bakımından sınırlandırılmaktan ve yasaklanmaktan korkmaları nedeniyle Ukrayna ana karasına göç etmek zorunda kalmışlardır (İzsak, 2015, par. 47).

Kırım Tatarlarının zorunlu olarak göç etme sebepleri arasında yer alan Rus vatandaşı olmama istekleri, dini ve kültürel bakımdan yasaklanma korkusu da oldukça önemlidir (A/HRC/27/75, 2014, par. 140). Bu korkular, yayınlanan çeşitli raporlarda yer almaktadır. Yaşanan bu korku, fiili yönetimin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerle doğrudan bağlantılıdır. 30 Ekim 2015 ile birlikte Kırım’da çifte vatandaşlığın kaldırılmış olması neticesinde yarımada sakinleri, Rus vatandaşlığını seçmeleri ya da Ukrayna vatandaşı olarak kalmaları konusunda tercihe zorlanmışlar aksi durumda yarımada’da yabancı muamelesi görmüşlerdir (OHCHR, 2015a, par. 147). Rus vatandaşlığını kabul etmelerinde 18 Mayıs 1944’te yaşanan sürgünün önemli bir etkisi vardır. Sürgün travması toplumsal hafızada seçilmiş bir travma olması ve bu travmayı yaşatan devlet ile şu an ki devletin halef-selef ilişkisinin varlığı Kırım Tatarlarının Rus vatandaşlığını kabul etmemelerini açıklamaktadır.

Göç etmek zorunda olanların arasında yer alan iş adamlarının Kırım’ın fiili yöneticileri tarafından yapılan baskılara maruz kalması, öğretim görevlileri ve öğretmenlerin görevden alınma korkuları ve askerlik çağında çocukları olan ailelerin Rus ordusuna göndermek istememeleri gibi özel nedenleri olan gruplar vardır (OHCHR, 2014f, par.

185). Yarımada’da zorla askere alma işlemleri yapılmaktadır. 2015 ve 2016 yılları ile birlikte askere alma işlemlerinde Kırım Tatarlarını askere çağıran mektuplar gönderilmiş ve askere alma merkezinde işlemlerini yapmayanlara cezai yaptırımların uygulandığı görülmüştür (OHCHR, 2016b, par. 201). Örneğin, 2017 yılında bir Kırım Tatarının askere gitmeyi reddetmesi üzerine kendisine dava açılmıştır (HRMMU, 2017, par. 121). Bu yaptırım neticesinde bazı Kırım Tatarları göç ederken bazı Kırım Tatarları cezai yaptırımlara maruz kalmamak için zorunlu olarak çocuklarını Rus ordusuna göndermişlerdir (OHCHR, 2018d, par. 13).

2014 yılı ile birlikte Rusya’dan Kırım’a göçler görülmüştür. 2014 yılında 20.323, 2015 yılında 28.616, 2016 yılında 29.803, 2017 yılında 29.500, 2018 yılında 31.974 ve 2019 yılında 32.206 olmak üzere toplam 172.422 kişi göç etmiştir (“Since the occupation”, 2020). Buna karşılık Kırım’dan Ukrayna anakarasına ise 2014-2020 yılları arasında 30 bin Kırım Tatarının göç ettiği tahmin edilmektedir (Kırım Derneği, 2020a, 6). Rusya’dan Yarımada’ya gerçekleşen göçlerin sürekli artan bir oranda seyretmesi buradaki demografik yapıyı olumsuz etkileyecektir.

Kırım Tatarlarının vatana dönüşlerinden sonra ilk defa göç ters yönlü gerçekleşmiştir. Kırım Tatarlarının baskılar nedeniyle göç ettiği görülmektedir. 2014 yılında Rusya’nın müdahalesi ve sonrasında gelişen süreç Kırım Tatarlarında yeni bir travma yaratmıştır. Göçlerin sürgünü, baskıların Sovyetleri anımsatması nedeniyle Rusya’nın Kırım’ı hukuk dışı olarak ilhak etmesi Kırım Tatarlarının gelecekteki dördüncü seçilmiş travmasını oluşturabilir.

4. KIRIM TATARLARININ İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR

4.1. 2014 Öncesi Kırım Tatar Siyaseti

Kırım Tatar Millî Hareketi oluşumu ve gelişiminin, özellikle çıkarılan kararnamelere bakılarak, Sovyetler Birliği Hükümeti'nin uyguladığı politikalar ile doğru orantılı bir süreç takip etmektedir. Bu doğrultuda ilk faaliyetlerin, Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev'in nispeten ılımlı bir yaklaşım gösterdiği 1956 yılında başladığı görülmektedir (Kırımlı, 2002, 462). Nitekim, bu yılda çıkan 28.4.1956 tarihli kararname ile Kırım Tatarları üzerindeki sürgün kısıtlamaları kalkmış ve o dönemdeki Sovyet iş ve pasaport rejimlerine tabi olabilecekleri ifade edilmiştir (Öraz, 2006, 418). Ancak, bu kararnamenin hemen akabinde İçişleri Bakanlığı'nca bir genelge ilan edilmiş ve pasaportların Kırım Tatarlarına, Kırım'a dönmeyeceklerini ve Kırım'da herhangi bir mal ve mülk iddiasında bulunmayacaklarını taahhüt eden imzalı senetler karşılığında verileceği belirtilmiştir (Alexeyeva, 1998, 209; Gündüz, 2019, 78). Bu açıdan kararnamenin uygulanmasında Kırım Tatarlarına hem Kırım'a dönüş izni sağlanmamış hem de sürgün sırasında Kırım'da bıraktıkları mal ve mülklerinin iadesine izin verilmemiştir (Özcan, 2018a). Bu bakımdan söz konusu kararnamenin yalnızca, Kırım Tatarları üzerindeki sürgünün getirdiği koşulları kaldırmaktan ibaret olduğu anlaşılmıştır (Avşar ve Tunçalp, 1995, 29-30).

Bu durum üzerine Kırım Tatarları, tepkilerini göstermek ve haklarını talep etmek noktasında Komünist Parti ve Sovyetler Birliği'nin makamlarına bireysel ve toplu dilekçeler göndermek şeklinde olmak üzere ilk girişimlerine başlamışlardır (Kireççi ve Tezcan, 2015, 52; Özcan, 2018b, 146). Fisher (2009, 251)'in ifade ettiği üzere 6.000 Kırım Tatarının imzasını taşıyan ilk dilekçe 1957'de Yüksek Sovyet'e gönderilmiştir ve 1961 yılına gelindiğinde aralıksız gönderilen dilekçelerdeki imza sayısı 25.000'i aşmıştır. Dilekçelerin gönderiliş amacının, yetkililerin dikkatini Kırım Tatarlarının durumuna çekmek olduğu düşünülmüştür (Abdulganiyev, 2002). Nitekim, dilekçelerin bu amaca hizmet etmek için çok sayıda Kırım Tatarının imzasını taşıması, halkın topyekûn olarak "hak" talep ettiğini Sovyet Hükümeti'ne karşı göstermiş ve Reddaway (1998, 228) de 1957-1968 aralığında gönderilen dilekçelerdeki toplam

imzanın üç milyona ulaştığını belirterek her bir Kırım Tatarının ortalama olarak “on beş” dilekçe imzaladığını ifade etmiştir.

Kırım Tatarları bu dönemde sürgünün bir yanlışlık olduğu ve kendilerine karşı haksızlık yapıldığını düşünerek bu yanlışın ve haksızlığın giderileceğine inanmışlardır (Uehling, 2004, 138). Kırım Tatarları arasında bu düşüncenin yer etmesinde, ülkede sağlanan nispeten ılımlı ortamın etkisiyle ilk dilekçe girişimlerinde yer alan Kırım Tatarlarının genellikle sürgünden sonra lağvedilen Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin (Kırım ÖSSC) eski yetkilileri ve idari personelleri ile birlikte İkinci Dünya Savaşı’nda Kızıl Ordu ve partizan hareketlerinde görev almış eski askerlerden oluşmasının etkili olduğu ifade edilmiştir (Gündüz, 2019, 81). Bu durumun bir sonucu olarak yazılan dilekçelerde yapılan genel vurgu Kırım Tatarlarının, İkinci Dünya Savaşı’nda sadakat gösterdiği ve haksızlığın giderilmesinin rica edildiği şeklinde “itaatkâr ve komünist” bir şekilde olmaktadır (Özcan, 2018b, 148). Dilekçelerin yazımında Lenin’e atıflara yer verilmiş ve Kırım ÖSSC vurgusu yapılmıştır (Abdulganiyev, 2002).

Kırım Tatarları bu girişimlerine karşılık bekledikleri sonuca ulaşamamanın yanı sıra bu eyleme devam etmeleri halinde yaptırıma maruz kalacakları uyarısı ile karşılaşmışlardır (Alexeyeva, 1998, 210). Nitekim, çok geçmeden Sovyet Hükümeti dilekçelerin yazımında aktif rol alan Kırım Tatarlarına yönelik karşı adımları atarak 1961’de iki Kırım Tatarı’nı toplam 12 yıl hapis cezasına çarptırırken 1962’de ise yine iki Kırım Tatarı toplam yedi yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir (Fisher, 2009, 251-252).

Kırım Tatarları bu durum karşısında Mustafa Cemiloğlu, Ayşe Seytmuratova ve Zampira Asanova gibi sürgün bölgelerinde yetişen genç neslin katılımı ile bir dönüşüm süreci geçirmiş ve “teşebbüs grupları” şeklinde yapılanarak Kırım Tatarları’nın yaşadığı bölgelerde Millî Hareketi sistematik bir şekilde örgütlü hale getirmiştir (Bekirova, 2020, 146; Kırımlı, 2002, 462-463). Genç neslinin aktif rol almasının ve özellikle 1960’ların ortalarında Sovyetler Birliği’ndeki diğer insan hakları savunucuları ile tanışmalarının Kırım Tatar Millî Hareketi’nin “seyrini değiştirdiği” ifade edilmiştir (Karatay, 2012, 5).

Bekirova (2020, 146)’ya göre bu değişimdeki en büyük etken Millî Hareket’e dahil olan genç neslin sürgün koşullarında büyüyüp yetişmesidir. Bu bakımdan

çocukluğundan itibaren doğrudan sürgün koşullarına maruz kalan bu genç nesil, Sürgün’ü bir yanlışlık veya hata olarak değil bir zulüm ve cinayet olarak değerlendirmiştir (Bekirova, 2020, 146). Nitekim, bu durumun bir tezahürü olarak Ayşe Seytmuratova kendisinin de içinde yer aldığı bu genç nesli, “devlet destekli terör koşulları altında büyüyen 1940’ların Kırım Tatar Çocukları” olarak nitelendirmiştir (Seytmuratova, 1998, 155). Aynı durum Mustafa Cemiloğlu’nun yaşamında da görülmektedir. 1966 yılında askere çağrılan Cemiloğlu “Benim milletimi yok sayan, tanımayan bir devlete askerlik yapmam” tavrını ortaya koyması üzerine hapse mahkûm edilmiştir (Karatay, 2018). 1970’te tekrar yargılanan Cemiloğlu, mahkemesinde daha önce ceza alıp almadığını soran hâkime karşı “İlki, yedi aylıkken “anavatana ihanet”ten vatanımdan sürgüne mâhkum edildiğim 18 Mayıs 1944’tü. Mâhkumiyet, yargılanmadan hükümet tarafından uygulandı.” yanıtını vererek yine Sürgün’ün genç nesil üzerindeki etkisine işaret etmiştir (Allworth, 1998, 238).

Genç neslin yol açtığı değişiklikler ilk olarak yazılan dilekçelerin yapısında görülmektedir. Dilekçelere hâkim olan itaatkâr tavır bırakılarak eleştirel ve sert ifadelere yer verilmiştir. Bu bakımdan Kırım Tatarları artık 18 Mayıs’ı bir yanlışlık olarak değil, açık bir şekilde “soykırım” olarak dilekçelerinde değerlendirmiştir (Özcan, 2018b, 160). Dilekçelerdeki toplu imza sayısının da bu dönemde büyük ölçüde arttığı görülmüştür. 1966’daki Komünist Parti’nin 23. Kongresi’ne 14.000’ni aşkın mektup ile 130.000’den fazla Kırım Tatarı’nın imzaladığı bir dilekçe gönderilmiştir (Fisher, 2009, 253; Seytmuratova, 1998, 163). Bu bakımdan Kırım Tatar Millî Hareketi’nin tamamen kitlesel bir şekilde hareket etmiştir.

Ayrıca, Kırım Tatarlarının 1964’te Moskova’da kalıcı olmak üzere bir “temsilcilik” yapılanmasına gitmiştir. Temsilcilerin dönüşümlü olması esasına dayanan ve bu bakımdan sürekliliğin sağlandığı bu yapılanmada Kırım Tatarlarının temel olarak lobi faaliyetleri yürütmüştür (Reddaway, 1998, 227). Asanova ve Çubarov (t.y.)’un belirttiğine göre temsilcilerin yürüttüğü lobi faaliyetleri temel olarak şu faaliyetlerden oluşmaktadır:

- 1.Hükümet yetkilileri ile resmi düzeyde görüşmeler yapmak ve dilekçeleri iletmek,
- 2.Sürgün ve Kırım ÖSSC’nin kuruluş yıl dönümleri gibi özel tarihlerde anma ve gösteriler düzenlemek ve

3.Basın ve yayın organları, STK'lar, bilim insanları ve çeşitli cemaat temsilcileri ile temaslarda bulunarak dikkatlerini çekmek.

Bununla birlikte Kırım Tatarları, Kızıl Meydan'daki Lenin Mozolesi'ne çelenk koyarak hem Lenin'i hem de Kırım ÖSSC'yi anma gibi çeşitli gösteriler de düzenlemeye başlamış ve Sovyetler Birliği'ndeki insan hakları savunucuları ile temaslar kurmuştur (Karatay, 2017, 42; Uehling, 2004, 138). 1957-1967 döneminde Kırım Tatarları'nın Moskova'ya yüz binlerce mektup ve dilekçe ile 4.000'e yakın delege gönderdiği ancak Sovyet Hükümeti'nin şiddetsiz bu baskılara karşılık özellikle 1966'da artan dilekçeler üzerine, Moskova'da bulunan Kırım Tatar temsilcilerini tutuklayarak gözaltında şiddete kadar varan sert müdahalelerde bulunmuştur (Kowalewski, 1974, 6). Bu duruma karşılık olarak Kırım Tatarlarının Moskova'ya temsilci akını gerçekleştirdiği görülmüştür. İçerisinde öğrenci ve hamile kadınların dahi olduğu yaklaşık 400 Kırım Tatar Temsilcisi, Moskova'da toplanmış ve nihayet 21 Temmuz 1967'de KGB Başkanı Andropov, SSCB Başsavcısı Rudenko, SSCB Yüksek Sovyeti Sekreteri Georgadze ve SSCB Kamu Düzeni Bakanı Shchelokov'dan oluşan üst düzey heyet Kırım Tatar temsilcilerini kabul etmek zorunda kalmıştır (Seytmuratova, 1998, 164).

Nitekim, bu görüşmenin akabinde 5 Eylül 1967'de Sovyet Hükümeti, Kırım Tatarlarına yönelik bir kararname daha yayınlamıştır (Özcan, 2018a). Bu kararname ile Sovyet Hükümeti, Sürgün'e yol açan suçlamaların ve dolayısıyla da sürgünün hükümsüz olduğunu kabul ve Kırım Tatarlarının diğer tüm Sovyet vatandaşları ile eşit vatandaşlık haklarına sahip olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca Kırım Tatarlarının, Sovyetler Birliği'nin her bölgesinde yerleşme ve çalışma hakkı bulunduğunu belirtmiştir (Ülküsal, 1980, 314-315).

Kararname'nin Kırım Tatarlarının durumunu iyileştirme yolunda bir adım olarak gözükmese de rağmen aldatıcı nitelikte ifadelerle yer verildiği belirtilmektedir. İlk olarak Kırım Tatarları, "Kırım'da Yaşamış Tatar Milletinden Vatandaşlar" olarak nitelendirilmiştir. Bu bakımdan Kırım Tatarları millet olarak yok sayılmıştır ve "Kırım'da Yaşamış" ifadesiyle de Kırım Tatarlarının bir süre Kırım'da yaşadığı ve artık sürgün bölgelerine yerleşerek bu bölgelerde "kök saldıkları" vurgusu yapılmıştır. Son olarak kararnamede Kırım Tatarlarının her bölgede yerleşme ve çalışma hakkı olduğu belirtilmesine rağmen gizli bir kararname ile Kırım'a yerleşme yasağı devam ettirilmeye çalışılmıştır (Kırımlı, 2017).

Kırım Tatarlarının, 1967 Kararnamesi'ndeki bu duruma karşılık olarak kararnamenin halka ve anayasaya aykırı olduğunu, Kırım Tatarlarının millet olarak yok edilmesini hedeflediğini hükümete bildirdikleri görülmüştür (Seytmuratova, 1998, 165). Reddaway (1998, 227) toplamda sayıları 100.000'e varan Kırım Tatarlarının kararnamenin hemen akabinde Kırım'a yerleşmek amacıyla sürgün bölgelerinden ayrıldıklarını belirtmiştir. Bu çizgide Kırım Tatarları artık kitlesel olarak Kırım'a yerleşme çabalarına girişmiştir/yerleşmeye başlamıştır. Sovyet Hükümeti ise Kırım Tatarlarının bu çabalarına karşılık olarak tutuklama, işkence, baskı kurma, ev alım-satım işlemlerini reddetme, Kırım Tatarlarının yerleşmeye çalıştıkları ev, çadır vb. bölgelere baskınlar gerçekleştirme ve nihayetinde Kırım'dan tekrar çıkarma stratejilerini uygulamaya koymuştur (Gündüz, 2019, 87-98).

Kırımlı (2002, 463)'nin belirttiği üzere, Kararname'den sonraki dört aylık dönem içerisinde Kırım'a geri dönen 6.000 Kırım Tatarından yalnızca iki aileye yerleşme izni verilmiş ve 1968 yılında 10.000 Kırım Tatarı, Kırım'dan tekrar çıkarılmıştır. Kırım Tatarlarının geri dönüş çabalarının giderek yoğunlaşması üzerine Sovyet Hükümeti, geri dönüşleri kontrolü altına almak amacıyla dilekçe imzalamamak ve toplantılara katılmamak gibi esasen Millî Hareket ile bir ilişkisi olmamak şartlarını aradığı bazı Kırım Tatarlarının seçilerek Kırım'a yerleştirilmesi uygulamasını yürürlüğe koymuştur. Ancak, bu uygulamanın da bir aldatmaca niteliği taşıdığı görülmüş, yerleştirilen Kırım Tatarları ile kıyaslanamayacak derecede fazla sayıda Rus ve Ukrayın nüfusun Kırım'a yerleştirilmiştir (Özcan, 2018b, 177-182).

Bu doğrultuda Kırım Tatar Millî Hareketi'nin artık Kırım'a geri dönüş çabasında olduğu ve Sovyet Hükümeti'nin ise bunu engelleme çabası şeklindeki bir noktaya gelmiştir. Nitekim, Kırımlı (2017) bu durumu “yeni bir eza ve zulüm süreci” olarak nitelendirerek Kırım Tatarlarının, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye çalıştığını belirtmiştir. Kırım Tatarları, o dönemde demokratik Batı dünyasının yanı sıra diğer Romanya gibi diğer komünist yönetimlere de durumlarını aktaran belgeler göndermiştir (Kowalewski, 1974, 10).

Bu süreçte Kırım Tatarları ve Sovyetler Birliği'ndeki insan hakları savunucuları arasındaki iş birliği oldukça önemlidir. 1969'da Mustafa Cemiloğlu'nun da kurucularından olduğu “Sovyetler Birliği'nde İnsan Haklarını Savunma Teşebbüs Grubu”nun kurulmasıyla (Erdal ve Aydın, 2017, 555) örgütlü ve sistematik bir hale gelen bu iş birliğinde Karatay (2012, 3-10)'ın belirttiği üzere Aleksey Kosterin, Pyotr

Grigorenko, Andrey Saharov ve Pavel Litvinov gibi önemli insan hakları savunucuları özellikle “samizdat” yayınları olmak üzere Millî Harekete dair yayınlar yaparak uluslararası kamuoyunun dikkatini Kırım Tatarlarının durumuna çekmekte önemli paya sahip olmuştur. Bu bakımdan insan hakları savunucularının önemli tepkilerde bulundukları görülmüştür. Örneğin Aleksey Kosterin, Çırçık’ta Kırım Tatarlarına karşı yapılan sert müdahale karşısında Komünist Parti’den istifa ederek protestosunu ortaya koymuştur (Fisher, 2009, 278). Yine Millî Hareket’te bir ilk olarak Pyotr Grigorenko’nun girişimleri sonucunda Çırçık’ta tutuklanan Kırım Tatarlarını duruşmalarında Moskova’dan gelen avukatlar savunmuşlardır (Bekirova, 2020, 149).

Bu noktalar ile birlikte 21 Nisan 1968’de yaşanan Çırçık olayı Kırım Tatarlarının ilk kitlesel protesto gösterisi olarak da ön plana çıkmaktadır (Özcan, 2018a). Ayrıca Çırçık olayının Batı dünyasına sızdırılmasıyla Kırım Tatarlarına yönelik bu gelişmeler uluslararası dikkati çekmiştir (Williams, 1998, 306-307). Esasında, Kırım Tatarlarının Lenin’in doğumunun 98. yıl dönümü -Dilekçelerde olduğu gibi Lenin’in politikalarını ve Kırım ÖSSC’yi hatırlatmak amacını taşımaktadır.- ile geleneksel “Derviza” şenliğini kutlama isteğiyle Taşkent’e çok yakın olan Çırçık’ta barışçıl başlayan gösteriler polis ve milislerin müdahalesiyle protesto gösterilerine dönüşmüştür (Bekirova, 2015a; Vardys, 1971, 106-107). Neredeyse bütün gün süren olayların sonucunda 300 kişi tutuklanmış ve tutuklananlardan on Kırım Tatarına yaklaşık yirmi üç yıl hapis cezası verilmiştir (Bekirova, 2015a).

Yukarıda ifade edildiği üzere 1967 kararnamesinden sonra Kırım Tatar Millî Hareketi ve Sovyet Hükümeti arasındaki mücadele Kırım Tatarlarının, Kırım’a geri dönüş mücadeleleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu mücadelede Kırım Tatarları için derin izler bırakan oldukça trajik ve acı olaylar yaşandığı ifade edilmiştir (Asanova ve Çubarov, t.y.). Bu trajik olayların yegâne sebebinin Sovyet Hükümetinin baskı ve yıldırma politikası olduğu belirtilmiştir. Nitekim, Millî Hareket katılımcılarından olan Femi Aliyev, Fevzi Seydaliyev ve Mustafa Rasulov’un Sovyet Hükümeti’nce öldürülmesi ile Musa Mahmut ve İzzet Memedullayev’in intihar eylemleri bu duruma örnek gösterilmiştir (Alexeyeva, 1998, 221; Cemilev, 1990, 2). 1978’de kendini yakarak hayatına son veren Musa Mahmut’un intiharının Kırım Tatar Millî Hareketi’nde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bakımdan Musa Mahmut, “Ebedî Meşale” olarak kabul edilmiştir (Bekirova, 2015b).

Ayşe Seytmuratova, Musa Mahmut'un intihar eylemini Kırım Tatarlarının mücadelesinin bir delili olarak ifade etmiştir. Buna göre 13 yaşında sürgün edilen Musa Mahmut ilk olarak sürgün şartlarında hayatta kalmaya çalışmış, daha sonra eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. 1967 Kararnamesi'nden sonra Kırım'a yerleşmek için mücadele etmiş ancak ailesine yönelik baskılarla karşılaşarak eşiyle birlikte hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapis cezası bittikten sonra tekrar Kırım'a yerleşmeye çalışan Musa Mahmut, yine baskı ve tehditlerle karşılaşınca tepkisi ortaya koyarak intihar eylemini gerçekleştirmiştir (Seytmuratova, 1980, 27-29; 1998, 167-169). Bu bakımdan birey olarak Musa Mahmut'un hayatı, Kırım Tatarlarının Sürgün ve sürgünden sonra verdikleri mücadele ile özdeşleştirilmiştir. Nitekim, Ayşe Seytmuratova'nın "... 18 Mayıs 1944 kurbanlarının abidesini de ebedî bir nur gibi aydınlatacaktır." ifadeleri bu durumu ortaya koymuştur (Seytmuratova, 1980, 28). Uehling (2000, 317-328)'de benzer noktaya işaret ederek Musa Mahmut'un "şehit" kabul edilerek Kırım Tatarlarının çekmiş olduğu acıların sembolü olduğunu ifade etmiştir. Özcan (2018b, 223) ise Musa Mahmut'un eylemini gerçekleştirmeden önce "cezalandırıcıların eline sağ geçmeyeceği" şeklinde bir ifade kullandığını belirtmiştir.

Sonuç olarak Kırım Tatarlarının bir trajediyle sonuçlanan bu eylemleri ve lobi faaliyetleri sonucunda Sovyet Hükümeti, baskılarını bir noktada durdurmuştur (Reddaway, 1998, 229). Bu gelişmenin en bariz belirtisi Ayşe Seytmuratova'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılma çabasında görülmüştür. Musa Mahmut'un kendisini yakmasından birkaç gün önce izin talebinde bulunurken "18 Mayıs 1944'ten beri KGB tarafından sürekli zulüm görüyorum; Sovyetler ülkesindeki her türlü zulümden beni ancak ölüm kurtarabilir." ifadesinde bulunan Seytmuratova'ya Musa Mahmut'un intiharının hemen ardından gerekli izinlerin verildiği görülmüştür (Seytmuratova, 1998, 167). Bu açıdan bakıldığında Sovyet Hükümeti'nin bu tür eylemlerin kitlesel boyuta taşınmasından da çekindiği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu gelişmeler üzerine Sovyet Hükümeti, Kırım Tatarlarının geri dönüşlerini durduramamasıyla farklı bir stratejiyi uygulamaya koymuştur. Bu doğrultuda 1980'lerde Kırım Tatarlarına, Özbekistan Kaşkaderya Oblastı içindeki "Mübarek ve Baharistan" olarak adlandırılan bölgelerde özerklik vaat edilerek Kırım yerine buraya yerleşmelerinin teşvik edilmeye çalışılmıştır (Kırımlı, 2002, 463). Ancak Uehling (2004, 161)'in ifade ettiği üzere Kırım Tatarlarının ulusal kimliğine dair imgelerden yoksun olan bu bölge Kırım Tatarlarının Kırım'da yaşama mücadelesinde Sovyet

Hükümeti'nin planını boşa çıkarmıştır. Nitekim, Abdulganiyev (2002) de benzer bir yaklaşım göstererek Kırım Tatarlarının Sovyet Hükümeti'yle mücadelesini içselleştirdiğini belirtmiştir ve Kırım, Kırım Tatarları için artık bir “kutsal” olmuştur.

1987 yılına gelindiğinde Kırım Tatarları mücadelelerinde Sovyetler Birliği şartları altında nispeten önemli bir kazanım elde etmiştir. 23-27 Temmuz 1987'de Kırım Tatarlarının Moskova Kızıl Meydan'da yaklaşık 1.000 katılımcı ile gerçekleştirdiği protesto gösterileri sonucunda Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Gromiko başkanlığında bir devlet komisyonu kurulmuştur. Ancak bu komisyonun Kırım Tatarlarına karşı baskıyı devam ettirmesi üzerine 28 Temmuz'da İzmailovskiy Parkı'nda devam eden gösteriler 5 Ağustos'a kadar sürmüş ve uluslararası kamuoyunun ilgisi artık tamamen Kırım Tatarlarına yönelmiştir (Karatay, 2017, 98-99; Özcan, 2018b, 237-243). Kırım Tatarları, 29 Nisan 1989'da Özbekistan'da Mustafa Cemiloğlu'nun başkanlığında artık resmî olarak ilan ettikleri “Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı” ile teşkilatlı ve sistematik olarak Kırım'a geri dönmeye başlamış ve Kırım'da çadır kurma vb. yollarla boş arazileri işgal ederek yerleşim bölgeleri oluşturmaya başlamıştır. Hatta Kırım'ın idari başkenti olan Akmescit'te gösteriler düzenlemişlerdir (Bekirova, 2020, 154-156). Bu süreçle birlikte Kırım Tatarları artık önlenemez bir şekilde Kırım'a geri dönmeye başlamışlardır.

Buna karşın, Kırım'daki Rus nüfusun faaliyetleri sonucunda 20 Ocak 1991'de Kırım Tatarlarının boykot ettiği bir referandum gerçekleştirilmiş ve bunun sonucunda Kırım, çoğunluğu oluşturan Rus nüfusa dayalı bir özerk bir cumhuriyete dönüştürülmüştür. Kırım Tatarları ise 26 Haziran 1991'de II. Kırım Tatar Millî Kurultayı'nı toplayarak bir egemenlik bildirisi yayınlamış ve Kırım Tatar Millî Meclisi oluşturulmuştur (Kırımlı, 2017). Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991'den sonra Kırım'a geri dönebilen Kırım Tatarlarının sayısının 1999-2000 yılı itibariyle yaklaşık 260 bin ila 300 bin arasında olduğu belirtilmiştir (Abdulganiyev, 2002; Kırımlı, 2002, 465). Ayrıca, Uehling (2004, 212)'in ifade ettiği üzere 2004 itibariyle Kırım'daki 290 Kırım Tatar yerleşim biriminin %25'inin elektriksiz, yüzde 70'inin susuz ve neredeyse tamamına yakının da yol ve ısınma gibi temel altyapı konularında sorunlar yaşadığı görülmüştür. Wilson (1998, 296)'a göre bu sorunların ortaya çıkmasında, Ukrayna Hükümeti'nin Kırım Tatarlarına sürgünde bıraktıkları mal ve mülkleri iade etmede bir noktada isteksiz davranması ön plandadır. Bu bakımdan geri dönmeyi başarabilen Kırım Tatarları, yerleşim problemleri ile beraber dinî idarenin kurulması ve alfabe değişikliği

yapılması gibi millî ve kültürel mekanizmaları yeniden tesis etme yolunda da mücadele göstermişlerdir (Kırımlı, 2002, 464-465).

Kırım Tatarlarının 1991'den sonra Ukrayna ile ilk süreçte yaşadığı meselelerin başında vatandaşlık sorunları gelmiştir (Wilson, 1998, 295). Ancak ilerleyen zaman içerisinde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlar ile Ukrayna Hükümeti'nin ortak girişimleri sonucunda vatandaşlık sorunun nispeten çözüme ulaşmaya başlamıştır. Böylece 1998-2004 aralığında 100.000 Kırım Tatarının vatandaşlık aldığı ifade edilmektedir (Uehling, 2004, 227).

4.2. İşgal Sürecinde Kırım Tatar Siyaseti

EuroMeydan olaylarının başlaması ile birlikte Kırım Tatarları EuroMeydan mitinglerine destek vermeye başlamıştır ("Kırım Tatarları örgütlenerek", 2013). Kırım Tatar Millî Meclisi (KTMM) ise bu gösterileri desteklemelerindeki sebebin insan haklarının savunulması ile ilgili olduğunu açıklamıştır ("KTMM, eylemleri neden", 2013). Kırım Tatarları 1944-1991 yılları arasında vatana dönüş mücadelesinde izlemiş oldukları politikaların sonucunda demokratik yollarla sonuca ulaşmayı öğrenmişlerdir. Bu doğrultuda Avrupa'ya entegre olan Ukrayna'da sosyal kültürel ve siyasi haklarını demokratik yollarla elde edebileceklerdir. Bu nedenle Kırım Tatarlarının EuroMeydan'a destek verdikleri görülmüştür. Öyle ki Kırım Tatar Millî Meclisi Başkanı Refat Çubar göstericilerin oluşturduğu Meydan Halk Birliği Şurasına dahil olmuştur ("Çubarov resmen Meydan", 2013).

EuroMeydan olayları Ukrayna anakarasında devam ederken 16 Ocak'ta alınan karara tepki olarak Kırım Tatar Millî Meclisi (KTMM), 21 Ocak 2014'te yürürlüğe giren yasaların insan hak ve özgürlüklerini kısıtladığını belirterek Verkhovna Rada'nın toplantıya davet etmiştir ("Prezidium Medjlisa trebuet", 2014). Kırım Tatar Millî Meclisi yaşanan gelişmeler neticesinde 28 Ocak 2014'te Kırım'da bulunan Ukrayna Cumhurbaşkanlığı temsilciliği önünde yaklaşık 3 bin kişilik bir gösteri düzenlemiştir. ("V Simferopole proşel", 2014). Miting sonunda katılımcılar tarafından bazı kararlar alınmıştır. Bu kararda Kırım Tatarlarının haklarının iyileştirilmesi, 16 Ocak yasalarının kaldırılması ve Avrupa'ya entegre olacak bir Ukrayna ile ilgili talepler yer almıştır. EuroMeydan karşıtları tarafından aynı gün ve aynı şehirde bir gösteri düzenlenmiştir ("V Simferopole deputatı", 2014).

20 Şubat 2014 tarihinde Kırım Meclis Başkanı Konstantinov'un Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılması hakkında yapmış olduğu açıklamaları sonrasında Kırım Tatarları, 21 Şubat'ta Kırım Tatar Millî Meclisi binasının önünde toplanmışlardır. Bu tepki kendiliğinden meydana gelmiş ve organize olmayan bireyleri bir araya getirmiştir. KTTM Başkanı Refat Çubar olaylar hakkında bilgi aktarırken Kırım Tatarlarının 23 Şubat'ta düzenlenecek olan Numan Çelebicihan'ı anma toplantısına katılmalarını ve çevrelerinde bulunan insanları da bu etkinliğe getirmelerini istemiştir ("Vozle ofisa Medjlisa", 2014). Bu toplantı EuroMeydan olayları sona erdikten hemen sonra Kırım'da düzenlenmiştir (Şahin, 2018, 151). Yapılan bu toplantıya 15 binden fazla kişi katılmış ve farklı etnik ve dini grupları barındırmıştır. Yapılan toplantıda KTTM Başkanı Refat Çubar yaptığı açıklamasında Ukrayna'da yaşanan gelişmeler ile birlikte Kırım'daki bazı isimler tarafından dile getirilen ayrılıkçı fikirler ile ilgili bazı taleplerde bulunmuştur. Söz konusu taleplerin yerine getirilmemesi durumunda ise 10 gün sonra tekrar 50-70 bin kişilik bir toplantının yapılacağını beyan etmiştir ("Refat Çubarov: Krımskie", 2014). Bununla birlikte katılımcılar tarafından kabul edilen sonuç metninde Ukrayna Vekhovna Rada'sına hitaben Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın yenilenmesi ve bu anayasanın Kırım Tatarlarının tarihi topraklarında kendi kaderlerini tayin hakkına dayalı olması talep edilmiştir. Ayrıca Kırım Tatar Millî Meclisi'nin üyelerini barındıracak özel bir komisyonun acilen kurulması talep edilmiştir. ("Uçastniki Vsekrımskogo mitinga", 2014).

Kırım Parlamentosu, 26 Şubat 2014 tarihinde olağanüstü bir toplantı ile yarımada'nın özerkliğini ve geleceğinin görüşülmesi kararı almıştır. 25 Şubat akşamı KTTM toplantı günü Kırım Parlamentosu binasının önünde miting düzenleme kararı almıştır. Yarımada'nın Rusya'ya bağlanması konusunda yapılacak olan faaliyetlerin önlenmesi için alınan bu kararda, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü korumak, Kırım Parlamentosu'nun olası Rusya'ya bağlanma kararı için yapılacak görüşmeleri engellemeye amaçlamıştır. Alınan kararlar birlikte Kırım Parlamentosu'na giden KTTM Başkanı Refat Çubar toplantıyı iptal ettirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte KTTM basın servisi Kırım Tatar halkını miting alanına giderken ve miting sırasında olası provokasyonlara karşı uyarmıştır ("26 fevralya 2014", 2014).

26 Şubat'ta Kırım Tatarları ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunanlar ile birlikte Rusya'ya bağlanmayı isteyen gruplar meclisin önünde karşı karşıya gelmiştir. Her iki grubun liderleri arbede çıkmaması için halkı sakin olmaya çağırmıştır. Bu sırada Kırım

Parlamentosu toplantı yeter sayısı olmadığı için ilk olarak toplantıyı bir saat ertelemiş ardından toplantı iptal edilmiştir (“Net separatizmu! Ne”, 2014). Miting sırasında gerilimler yaşanmış, liderlerin sakin olunması yönünde çağrılar etkisiz kalmış, 79 kişi yaralanmış ve etnik kimliği Rus olan iki Ukrayna vatandaşı ölmüştür (OHCHR, 2016a, par. 187). Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü savunan Kırım Tatarları, miting esnasında Kırım Tatar bayrağı ile birlikte Ukrayna bayrağını meydanda bulundurmuşlar ve “Ukrayna” şeklinde slogan atmışlardır. Şahin, bu durumu ‘Rusya’nın bölge siyasetine karşı şekillenmiş olan milli kimliklerinin’ etkisi olduğunu belirtmiştir (2018, 151-152). Rusya’nın siyaseti ile ilgili olduğu kadar Kırım Tatarlarının kolektif travmalarının onları Ukrayna toprak bütünlüğünü desteklemeye sevk etmesi olasıdır. Öyle ki toplantının yapılması ve Rusya’ya bağlanma kararının alınması durumunda Kırım Tatarlarının kolektif travmalarının öteki/düşman formunda olan devletin vatandaşı olmasına sebep olacaktı. Kırım Tatarlarının işgale karşı durmasının altında yatan nedenlerin tarihsel olaylar ilgili olması nedeniyle Rusya’ya karşı bir pozisyon aldıkları söylenebilir. Nitekim Ahtem Çiygöz ile yapılan görüşmede Kırım Tatarlarının yüzde doksanda fazlasının geleceklerini Ukrayna ile birlikte olacağını düşündüklerini belirtmiştir (Kişisel Görüşme, 09.01.2025).

1783, 1917 ve 1944 tarihleri Kırım Tatarları için önem arz eden tarihlerdir. Bu tarihlerde Kırım Tatarları Çarlık Rusya ve Sovyet Rusya tarafından olumsuz etkilenmiş ve hatta soykırım olarak adlandırdıkları bir süreç yaşamışlardır. Refat Çubar ile yapılan görüşmede Kırım Tatarlarının tarihsel hafızalarının iyi olduğunu ve kendileri için gelen tehditlerin Moskova’dan geldiğini belirtmiştir (Kişisel Görüşme, 10.01.2025). Ahtem Çiygöz ile yapılan görüşmede ise Kırım Tatarlarına yönelik Rusya tarafından yaşatılan acıların ve trajedilerin unutulmadığı ve genç nesillere bunu aktardıklarını belirtmiştir (Kişisel Görüşme, 09.01.2025).

27 Şubat 2014 tarihinde Kırım’da kimliği belirsiz askerlerin Kırım Parlamentosu’nu ele geçirmesi üzerine KTMM Başkanı Refat Çubar Kırım halkının sakin kalmasını ve sokağa çıkmamasını istemiştir (“Glava Medjlisa Refat”, 2014). KTMM acil toplanmış ve bazı kararlar almıştır. Bu kararların neticesinde anlaşıldığına göre KTMM olası bir çatışma durumuna karşı Kırım Tatarlarının kolluk kuvvetleri, devlet idareleri ve yöneticileri ile hareket etmelerini onlarla hareket imkanının olmadığı durumlarda Kırım Tatar Millî Meclisinin bir uzantısı olan Bölge Meclis Başkanının direktiflerine göre hareket edilmesi kararı almıştır (“27 fevralya 2014 goda”, 2014).

Kırım Tatar temsilcileri, Kırım’da yaşanan olaylarda hukuka ve Ukrayna anayasasına uygun olarak hareket ettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca Rusya’nın Müslüman halklara karşı sömürgeci bir yaklaşımda olduğunu ve Tataristan’a, Başkurtistan’a, Yakutistan’a, Çuvaşistan’a, Dağıstan’a, İnguşetya’ya ve Çeçenistan’a neler getirdiklerini ve ne durumda olduklarının ortada olduğunu belirtmişlerdir (Refat Çubar ile Kişisel Görüşme, 10.01.2025). Bu bakımdan Kırım Tatarlarının işgal sürecinde izlemiş olduğu politikanın, anlık bir refleks ile yapılmadığı ve tarihsel olayların bu politikaya yönelmelerinde etken olduğu söylenebilir.

4.3. Kırım Tatarlarının Temsil Araçları

Kırım Tatarları, vatana dönüş için vermiş oldukları mücadele sırasında teşkilatlanma ve örgütlenme gibi konularda kazandıkları tecrübeler ve ortaya çıkardıkları teşkilatları Kırım yarımadasında da varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde vatana dönüşle birlikte 26 Haziran 1991 yılında Kırım Tatar Millî Kurultayı’nı toplamışlar ve Millî Kurultay sonucunda yürütme görevini yerine getirecek olan Kırım Tatar Millî Meclisi’ni oluşturmuşlardır (Chubarov, ty.) Kırım Tatarlarının temsil araçları ise 1991 yılında toplanan Millî Kurultay ve Kırım Tatar Millî Meclisi olarak kabul görmektedir. Kırım Tatarlarını temsil eden bir başka organizasyon ise Dünya Kırım Tatar Kongresi’dir.

Kırım Tatarlarını temsil eden kuruluşlar arasında uluslararası toplum tarafından kabul gören temsil aracı ise Kırım Tatar Millî Meclisi’dir (Namık Kemal Bayar ile Kişisel Görüşme, 07.01.2025). Dünya Kırım Tatar Kongresi’nin kurulması ve faaliyete geçmesi ile bireyler nezdinde Kongre’nin Meclisin üstünde bir organ olduğuna dair düşünceler ortaya atılmış fakat bu görüş kabul edilmemiştir (Zafer Karatay ile Kişisel Görüşme, 05.01.2025). Bu bağlamda bakıldığında Kırım Tatar Millî Meclisi, Kırım Tatarlarını temsil eden ve kabul görmüş üst kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kasım 2013 – Mart 2014 tarihleri arasında yaşanan sürecin sonunda ortaya çıkan mevcut durumun neticesinde Kırım Tatarlarını temsil eden kuruluşlar ve temsilciler durumu tanımlamak amacıyla 2014 yılında Kırım’ın Rusya tarafından işgal edildiğini beyan etmişlerdir (Refat Çubar ile Kişisel Görüşme, 10.01.2025; Zafer Karatay Kişisel Görüşme, 05.01.2025; Namık Kemal Bayar Kişisel Görüşme, 07.01.2025; Ahtem Çiygöz ile Kişisel Görüşme, 09.01.2025; Mükremin Şahin Kişisel Görüşme 09.01.2025; Celal İçten Kişisel Görüşme, 11.01.2025). Kırım Tatarlarının temsilcileri olarak görülecek olan yöneticiler 2014 yılında gerçekleşen eylemi işgal olarak

tanımlamışlardır. Bu duruma karşı Mükremin Şahin, işgal kavramının kullanılmasının Kırım’da yaşayanların rızası ile Ukrayna’dan Rusya’ya bağlandığına dair bir algının yaratılması için Rusya’nın bu kavramı kullanmak istemediğini belirtmiştir (Kişisel Görüşme, 09.01.2025). Kırım Tatarları 2014 sonrasında Kırım’ın Rusya tarafından işgal edildiğini belirtmelerinden yola çıkarak politikalarını Rusya’nın işgaline karşı geliştirdikleri söylenebilir.

Kırım Tatar temsilcileri ve halk arasında kurulan iletişim ağı dönemsel olarak farklılık göstermiştir. Bunun sebebi 2014 yılında işgalin gerçekleşmesi, Covid-19 pandemisi ve 2022 Ukrayna Savaşıdır. 2014 yılından itibaren diasporada faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve organizasyonları Kırım’da yaşayan Kırım Tatarlarıyla sosyal medya, klasik iletişim kanalları ile Kırım’da halen işlemeye çalışan yerel ağları vasıtasıyla Kırım’da bulunan Tatarlarla iletişimi sürdürmüş ve politikalarını kendilerine aktarmışlardır (Namık Kemal Bayar ile Kişisel Görüşme, 07.01.2025). Covid-19 pandemisi öncesinde ise Ukrayna’da yaşayan Kırım Tatar temsilcileri ile Kırım’dan gelenler arasında doğrudan temas kurulmuştur. Kırım’dan haftada bir veya ayda iki kere olmak üzere Ukrayna’ya gelen Kırım Tatarları kamusal alanlarda ve uluslararası medyada Kırım hakkında bilgilendirme yapmışlardır. Ayrıca Rusya yönetimi tarafından yapılmış hukuksuzlukları video kaydı alarak Youtube ve Facebook’a yüklemeleriyle birlikte Kırım Tatar temsilcilerine de göndermişlerdir (Ahtem Çiygöz ile Kişisel Görüşme, 09.01.2025). Kırım’da yaşayan Kırım Tatarları ile işgal öncesinde telefon yolu ile görüşmeler yapılırken 2014’ten sonra ise çevrimiçi mesajlaşma uygulamaları ile iletişim kurulmuştur (Celal İçten ile Kişisel Görüşme, 11.01.2025). Kırım Tatarlarını temsil eden araçlar ve temsilciler ile yarımadada yaşayan Kırım Tatarları ile iletişimin farklı kanallar üzerinden gerçekleştirildiği görülmüştür.

4.3.1. Dünya Kırım Tatar Kongresi

Kırım Tatar Kurultayı 9 Aralık 2007 tarihinde aldığı bir kararla Kırım Tatar Millî Meclisi’ne diasporada bulunan derneklerle birlikte 2008 yılında kongre hazırlanması ve düzenlenmesi konusunda talimat vermiştir (“Vsemirnıy kongress krımskih”, t.y.). Dünya Kırım Tatar Kongresi, Kırım Tatar sivil toplum kuruluşlarının bir araya geldiği uluslararası sivil toplum kuruluşlar birliği olma özelliği taşımaktadır (“Dünya Kırım Tatar”, 2018).

Kongre Kırım'ın Akmescit şehrinde 19-22 Mayıs 2009 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Dönemin KTMM başkan yardımcısı Refat Çubar kongre başkanı olarak seçilmiştir. Kongrenin yönetimine Kırım, Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Almanya, Kırgızistan, Rusya, ABD, Özbekistan ve Fransa'dan temsilciler seçilmiştir. Kongrenin ilk büyük toplantısına 12 ülkeden 866 temsilci toplantıya katılmıştır ("Vsemirnyy kongress krımskih", t.y.).

Kırım Tatar temsilcilerinin işgal sonrasında izledikleri politikalar arasında Dünya Kırım Tatar Kongresi'nin yeniden toplanması konusunda girişimler gösterilebilir. 1-2 Ağustos 2015 tarihleri arasında II. Dünya Kırım Tatar Kongresi Ankara'da toplanmıştır. Toplantıya 12 ülkeden 148 Kırım Tatar sivil toplum kuruluşu ve 480 delege katılmıştır (Yılmaz, 2015, 9).

Kongrenin yeniden toplanması ve faaliyete geçmesi ile birlikte Kırım'ın durumu hususunda uluslararası toplumu bilgilendirmek, kamu diplomasisini oluşturma ve geliştirmeye öncelik verilmiştir. Bununla birlikte çeşitli ülkelere yayılan diasporanın iletişim sağlamak, birlikteliği oluşturmak ve sivil toplu kuruluşlarının arasında irtibatı sağlayarak birlikte çalışma konusunda faaliyet yürütmüştür (Namık Kemal Bayar ile Kişisel Görüşme, 07.01.2025).

Kongre'nin açılışında yapılan protokol konuşmaları arasında dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko'nun mektubunda 'Kırım Tatar halkının tarihi memleketi olan Kırım'a Ukrayna Devleti'nin yapısı içinde millî ve toprak özerklik statüsünün verilmesini öngören «yol haritasının» hazırlanması, planlarımız arasındadır.' şeklinde bir ifade yer almıştır ("Ukrayna Devlet Başkanı", 2015). Bu açıklama dönemin şartları çerçevesinde ele alındığında Kırım Tatarlarını Ukrayna tarafında tutma amacıyla olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte bu açıklamaya binaen kongrenin sonuç bildirgesinde yer alan 11. madde de Ukrayna Devleti'nden anayasaya Kırım Tatarlarının Kırım'daki özyönetim, millî muhtariyet ve kendi kaderini tayin hakkı veren kanunların eklenmesini talep etmişlerdir (Dünya Kırım Tatar Kongresi, 2015). Bu talep, kongrenin 3 Ekim 2020 tarihinde yapmış olduğu yönetim kurulu toplantısının netice beyannamesinde yeniden ele alınmıştır. Bu doğrultuda Kongre Kırım Tatarlarına özerklik ve devlet sözünün hayata geçirilmesini talep etmiştir ("Dünya Kırım Tatar Kongresi", 2020). Kongrenin bu talebi ile Kırım Tatarlarının 1991 sonrasında yaşanan sorunların aşılmasına ve Kırım Tatarlarının tarihi vatanlarında dezavantajlı halk olmasından kurtulmasını amaçladıkları görülmektedir.

Ayrıca Ukrayna yöneticileri tarafından dile getirilen özerklik ve devlet açıklamaları söz konusu talebin dile getirilmesinde önemli bir rolü vardır.

Dünya Kırım Tatar Kongresi Rusya-Ukrayna savaşının 24 Şubat 2022 tarihinde bir açıklama yayınlanmıştır. Bu açıklamada Rusya'nın 2014 ve sonrası ile mevcut savaşa durumunun hukuka aykırı olduğu belirtilmiş ve tarihsel bir olay olarak 1783 tarihine atıfta bulunulmuştur. Bu savaş ile Kırım Tatarlarının mevcut durumu kabul etmeyeceği ve Ukrayna'nın yanında olduklarını açıkça belirtilmiştir (Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali Hakkında, 2022). Kongre 2014 yılından itibaren Kırım Tatarlarının durumlarını kamuoyuna bildirme ve Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına yönelik haklarının iyileştirilmesi konusunda çalışmalar yürütmüştür. Fakat 2022 ile Ukrayna ile olan bu hak talepleri yerini savaşın kazanılması ve savaş nedeniyle göç eden insanlara yönelik faaliyetlere doğru bir geçiş yaşanmıştır.

Kongre savaşa destek olunması için bağış kampanyası düzenlenmesini ve yapılan bağışların Kongre aracılığıyla yetkili makamlara ulaştırılmasına yönelik çalışma yapılmıştır (DQTK'den - Bağış Kampanyasına, 2022). Savaşa diasporadan destek alınmasına yönelik çalışmaların Kongre'nin savaşta tarafını göstermektedir.

Savaşa yönelik maddi desteklerin yanında Kongre'nin ilgilenmesi gereken bir başka konu olarak zorunlu göçe maruz kalan insanlarla alakalı olunması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Kongre tarafından yapılan açıklama ile savaş nedeniyle Türkiye'ye zorunlu göç edenlere yönelik çalışmalara yürütülmüştür. Bu çalışmalarda Kırım Tatar Milli Meclisi ile Türkiye'de bulunan dernekler arasında iletişimi sağlama görevi de üstlenmiştir (Dünya Kırım Tatar, 2022). Kongre genel sekreterliğinin yapmış olduğu duyuru ile Türkiye'ye gelen sığınmacılara yönelik bilgilendirme ve yönlendirmeler yapılmıştır (DQTK'den Sığınmacılara Yönelik, 2022).

Covid-19 pandemi döneminde olumsuz etkilenen Kongre yüz yüze toplantı ve faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemin sonrasında ise Rusya-Ukrayna savaşının başlaması nedeniyle bu ara biraz daha uzatılmıştır. Şartların getirmiş olduğu olumsuzluklar nedeniyle Kırım ve Ukrayna ankarasında gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetler askıya alınmıştır. Bu dönemde zorunlu göçe tabi olanlara yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca savaş ile birlikte Bulgaristan, Litvanya, Polonya ve batı Avrupa ülkelerine yönelik faaliyetlerinin arttırılması

yönünde bir eğilim de başlamıştır (Namık Kemal Bayar ile Kişisel Görüşme, 07.01.2025).

Kongrenin izlemiş olduğu politikalara bakıldığında Kırım Tatarlarının Ukrayna toprak bütünlüğünü savunan politikalarda sürekliliğin olduğu görülmektedir. Şartlara bağlı olarak faaliyetlerin kısıtlandığı ve esas yürütülmesi gereken coğrafyada yürütülemediği ileri sürülebilir.

4.3.2. Kırım Tatar Millî Meclisi

Vatana dönüş sonrasında kurulan KTMM, 1991 yılından itibaren Kırım Tatarlarının sorunlarının çözüme kavuşturulması için aktif rol almıştır. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'a gerçekleştirmiş olduğu askerî müdahalenin sonrasında da Kırım Tatarlarının haklarını savunmak için çalışmalar yürütmüştür.

KTMM Türkiye temsilcisinin bu süreçte meclisin ilk politikası olarak Kırım'ın Kırım Tatarlarının toprağı olduğunu ve bunu uluslararası platformda Kırım Tatarlarını temsil ve yetkili en üst organı olarak KTMM'nin varlığını göstermenin, meşru muhatap olarak meclisin varlığını dünyaya tanıtmanın önem arz ettiğini belirtmiştir (Zafer Karatay ile Kişisel Görüşme, 05.01.2025). Hem Ukrayna Devleti aracılığıyla hem de diğer devlet ve kuruluşların temsilcilerinin Kırım'da meydana gelen kriz hakkında bilgi alışverişi için KTMM üyeleriyle görüşmeler gerçekleştirmesi sonucunda KTMM krizde bir aktör olarak yerini almıştır.

Rusya'nın Kırım'da askerî varlık göstermesi sonrasında, Kırım Tatar temsilcileri Kırım'daki durumu anlatmak ve Kırım Tatarlarının tutumlarını göstermek amacıyla bir takım diplomatik görüşmeler yapmıştır. 4 Mart 2014 tarihinde Letonya ve Litvanya Ukrayna büyükelçileri ile görüşme gerçekleştirmişlerdir ("Glava Medjlisa Refat", 2014). Aynı gün Türkiye Cumhuriyeti Odesa başkonsolosu ve büyükelçilik ikinci kâtabi ile görüşülmüştür. Üç ülkenin diplomatik temsilcileri ile yapılan görüşmelerde Ukrayna toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir tutum sergilediklerini ve ayrıca ortaya çıkan krizin çözülmesi konusunda önerilerde bulunmuşlardır ("March 4, 2014, Refat Chubarov", 2014). 5 Mart tarihinde Tataristan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve heyeti ile Kırım Tatar temsilcileri bir araya gelmiş ve krizin çözülmesi konusunda görüşmeler yapılmıştır ("Refat Çubarov: «V normal`nıh", 2014).

Kırım Tatar temsilcileri diplomatik görüşmeler ile çözüm arayışı içine girdikleri dönemde Kırım Parlamentosu'nun 6 Mart 2014 tarihinde almış olduğu referandum

kararı sonrasında KTMM açıklama yapmıştır. Bu açıklamada 16 Mart 2014 tarihinde referandum yapılması konusunda alınan kararın hukuki geçerliliği olmadığını ve Kırım'daki halkın yapılacak olan referandumu boykot etmesi çağrısında bulunmuştur ("Zayavlenie Medjlisa krımskotatarskogo", 2014). 11 Mart 2014'te KTMM başkanı Refat Çubar Kırım Parlamentosu tarafından alınan bağımsızlık kararını Kırım Tatarlarının katılmadığını ifade etmiştir ("Parlament Kırma prinyal", 2014). Kırım Tatarlarının yüzde doksanın geleceğini ise Ukrayna ile birlikte olacağını düşünmektedirler (Ahtem Çiygöz ile Kişisel Görüşme, 09.01.2025). Temsilcilerin yapmış olduğu görüşmeler ve açıklamalar Kırım Tatarlarının Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir politika izledikleri göstermektedir.

KTMM'nin bir üst organı olan Kırım Tatar Millî Kurultayı 29 Mart 2014 tarihinde 217 delegenin katılımıyla olağanüstü bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı sonrasında BM, AGİT, AB ve Avrupa Konseyine Kırım Tatar halkının self determinasyon hakkını desteklemeleri konusunda çağrıda bulunmuştur. Toplantı karar metninde Kırım'ın statüsünün değişikliğinin, Kırım Tatarlarının iradesi dışında olduğunu ve çeşitli uluslararası antlaşmalar ile metinler doğrultusunda uluslararası hukuka aykırı olduğunu açıklamıştır ("Kırım Tatarları 'milli'", 2014; "Kırmiskih tatar podvedut", 2014). Buradan hareketle Kırım Tatarlarının uluslararası örgütlere yaptıkları başvuru ve yardım çağrıları bölgesel bir krize uluslararası toplumun dikkatini çekmesine katkı sağladığı düşüncesi ileri sürülebilir.

Kırım Parlamentosu'nun 11 Nisan 2014 tarihinde Kırım Cumhuriyeti Anayasası taslağının oylanması akabinde KTMM bir açıklama yayınlamıştır. Açıklamada hazırlanan anayasa taslağının yapım sürecinin şeffaf ve erişilebilir olmadığını belirtirken, Kırım Tatarlarının yürütme ve yargı organlarında temsil edilmesi konusunda güvence altına alınmadığının altı çizilmektedir. Bununla birlikte anayasada Kırım Tatar halkının, Kırım'ın yerli halkı olarak tanımlanmamış olmasını ve Kırım Tatar Millî Kurultayının resmi olarak tanınmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Kırım Tatarlarının sosyal ve siyasi hayata katılımının güvence altına alınmamış olması ile BM Yerli Halklar Haklar Bildirisi'nin hükümlerinin göz ardı edildiği açıklamada yer almıştır. Bütün bu gerekçeler doğrultusunda KTMM Kırım anayasasının kabul edilemez olduğunu ilan etmiştir. ("Zayavlenie Medjlisa krımskotatarskogo naroda", 2014) Yapılan açıklama doğrultusunda fiili yönetimin hazırladığı anayasayı kabul etmedikleri açıkça anlaşılmaktadır. Fakat işgalin ilk günlerinde ve günümüzde

meclisin izlemiş olduğu Ukrayna'nın toprak bütünlüğü politikası bakımından farklılık göstermektedir. Çünkü yapılan açıklamada söz konusu anayasanın Kırım Tatar halkının aleyhinde olduğu ve onları dezavantajlı hale getirdiğı belirtilmiştir. Öte yandan, doğrudan fiili yönetimi işgalci olarak adlandırılmamakla beraber Ukrayna toprak bütünlüğü konusu açıklama da yer almamıştır.

Bu politika doğrultusunda KTMM, 12 Haziran 2014 tarihinde Eylül ayında yapılacak olan yerel seçimlere katılmama kararı almıştır. Ayrıca Kırım'da yaşayanların seçime katılmayıp 2014 yerel seçimlerini boykot etmeye davet etmiştir. Yapılan açıklamada, yeni seçim sisteminin ve fiili yönetimin yürürlüğe koyduğı kanunla birlikte yapılacak seçimde Kırım Tatarları dezavantajlı olduğunu savunmuşlardır. Dayanak olarak Kırım Tatarlarının yönetime dahil olamayacaklarını ve kendi kaderini tayin etme haklarının yok sayılacağını göstermişlerdir ("Reşenie Medjlisa krımskotatarskogo", 2014). KTMM'nin boykot kararının temelinde yatan sebebin, yeni seçim sistemi olduğı anlaşılmaktadır. Kırım Tatarlarının lehine olan bir sistem olması durumunda ise seçime katılma ihtimali görülmektedir. Yine de Ukrayna toprak bütünlüğüne dair bir mesaj, açıklama metninde yer almamaktadır. Bu noktada Kırım anayasasına karşı çıkış ile 2014 yerel seçimlerini boykot etme konusunda yapılan açıklamalar söylem bakımında benzerlik göstermektedir.

2014'te yaşanan ve Kırım'da fiili yönetimin Rusya'ya geçmesi ile birlikte Kırım Tatar Milli Meclisi'nde yeni politikalar belirlenmiştir. Bunların arasında önemi yüksek olan bir politika ise fiili yönetimle iş birliği yapmış olan Meclis üyelerinin ihraç edilmesi olmuştur. Meclis üyesi altı kişi ihraç edilmiştir. İhraç sebepleri ise işgalci güçlerle iş birliği yapmış olmaları yani Kırım Tatarlarının deyimi ile "satkın" olmalarıdır. Bu bakımdan Meclisi oluşturan 33 üyeden 6'sının ihracı sonrasında 27 üyeye düşmüştür (Ahtem Çiygöz ile Kişisel Görüşme, 09.01.2025). Meclisin Kırım konusunda izlemiş olduğı politikalar oldukça net olduğı görülmektedir. Rusya Federasyonu ise Kırım'da Kırım Tatarlarına yönelik bazı politikalar yürütmüştür. Bunların arasında ise yeni bir lider bulmaya çalışması ve bulunan liderin ise Kırım Tatarları tarafından satkın olarak görmektedirler (Ahtem Çiygöz ile Kişisel Görüşme, 09.01.2025).

Bu süreç içerisinde Ukrayna tarafından oluşturulan ve Kırım Tatar temsilcilerinin de bulunduğu yerli halkların hakları ile ilgili komisyon beş aylık bir çalışma yapmıştır. Nisan 2014'te bir yasa tasarısı Verkhovna Rada'ya gelmiştir. Söz konusu yasa tasarısı kabul edildiğı takdirde Kırım Tatarları Ukrayna'nın yerli halkı olduğı kabul

edilecektir. Ayrıca Kırım Tatarlarının temsil organı olan Kurultay ve Meclis'te resmi bir statü kazanmış olacaktır ("Razrobotan zakonoproekt «O»", 2015). Fakat 1 Temmuz 2021 tarihine kadar tasarı kabul edilmemiştir. Bu tarih itibarıyla Ukrayna'nın yerli halkı statüsünü içeren yasa kabul edilmiştir ("Ukrayna'da Kırım Tatar", 2021). Bu yasa Kırım Tatarlarının Ukrayna içinde elde edecekleri haklar ve kazanımlar için bir başlangıç olarak kabul edilmiştir. İlerleyen süreçte Kırım'da Kırım Tatarlarının özerkliği ele alınacağı bir yol açmıştır.

13 Şubat 2016 tarihinden itibaren fiili yönetimin yargı yoluyla KTMM'ye yönelik baskıları artmıştır ("KTMM' nin Yasaklanması 5." 2021). Baskıların mahiyeti değişip 26 Nisan 2016 tarihinde Kırım'da faaliyetlerinin yasaklanması üzerine KTMM özel önlemler almıştır. Bu önlemler KTMM'nin özel bir yönetim sistemine geçişle yaşanmıştır. Olağanüstü koşullara uygun olarak Meclisin çalışmalarını Ukrayna anayasasında yapılması yönünde karar alınmıştır. Bu doğrultuda Meclisin yeni karar alma mekanizması Meclis Başkanı, Kırım Tatar halkının lideri Mustafa Cemiloğlu ve Ukrayna anayasasında kalıcı olarak ikamet eden Meclis üyelerinden oluşmaktadır. Olağanüstü yönetim Meclisin bütün yetkilerini almakla beraber Meclis başkanının gücü artırılmıştır ("Rasporyajenie Predsedatelya Medjlisa", 2016).

Meclis başkanı, 20 Ocak 2017 tarihinde Ukrayna Cumhurbaşkanı'na Ukrayna anayasasında değişiklik yapılması yönünde bir çağrıda bulunarak Kırım Özerk Cumhuriyeti'ni konu alan onuncu bölümün değiştirilmesini talep etmiştir. Bununla birlikte Kırım Tatar Özerk Cumhuriyeti'nin Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Çubar bu konuşmasını 1991 yılında Kırım'da yapılan özerklik referandumunun yıldönümünde yaptığını belirterek tarihsel bir atıfta bulunmuştur ("Çubarov prizval Poroşenko", 2017). Çubar Ukrayna ile birlikte Kırım sorunuyla ilgili aynı doğrultuda politika izlerken, Ukrayna'nın Kırım'da yeniden egemenliğini sağladığı takdirde 1991 yılından sonra yaşanan sorunların yeniden yaşanmamasını amaçladığını ortaya koymuştur. Kırım Tatarları bu yolla, özerkliği ve nüfus bakımında azınlıkta oldukları bölgede kazanım elde etmek istemişlerdir.

Meclisin Ukrayna Devleti'yle beraber yürüttüğü politikalarla birlikte uluslararası kuruluşlara yönelik çalışmalar yürütmüştür. Kırım'a dönüş mücadelesi sırasında kullanılan imza toplama kampanyasını 15 Mayıs 2017 tarihinde yeniden uygulamayı denemiştir. Meclis Kırım ve Ukrayna'da imza toplama kampanyasını yürütmüş ve

kampanya 1 Aralık 2017 tarihine kadar sürmüştür. Bu kampanyada toplanan imzalar uluslararası kuruluşlara yapılacak başvurularda kullanılması hedeflenmiştir (“Startuet masştabnaya kampaniya”, 2017).

KTMM Başkanı 13 Aralık 2017 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’ne yapmış olduğu çağrıda Kırım Tatarlarına yönelik baskıların durdurulması gibi konuların çözüme kavuşuncaya ve Rusya’nın işgali sona erinceye kadar Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nde Rusya’nı oy hakkının askıda kalmasının devam etmesini talep etmiştir (“Obraşenie Medjlisa krımskotatarskogo"2017).

Bununla birlikte KTMM Rusya tarafından Kırım’da yapılan seçimlere karşı tavrını korumuştur. 18 Mart 2018 tarihinde yapılan Rusya Devlet Başkanlığı seçimini Kırım Tatarlarının ve Kırım sakinlerinin boykot etmesi için çağrıda bulunmuştur. Bu seçimin Kırım’da yapılmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu, seçimde devlet memurları ve bazı çalışanlara amirleri tarafından oy kullanmaya zorlandıklarını açıklamıştır (“Obraşenie Medjlisa krımskotatarskogo naroda”, 2018). Meclis Başkanı Refat Çubar seçimin hemen ardından 19 Mart’ta Kırım sakinlerine seçimi boykot ettikleri için teşekkür metni yayınlamıştır. Metnin son kısmında açıklamada Kırım’ın Ukrayna’nın bağımsız bir parçası olduğu ve Kırım Tatar özerkliğinin verilmesini beyan etmiştir (“Obraşenie Predsedatelya Medjlisa”, 2018). Ukrayna’nın bölgesel devlet modeli olduğu göz önüne alındığında Çubar’ın bu açıklaması Ukrayna’nın üniter devlet yapısının korunmasıyla birlikte, toprak bütünlüğünün korunması maksadını içermiştir. Ayrıca Kırım’da doğrudan bölgeye verilen özerkliğin Kırım Tatarları için dezavantajlı bir konuma itmesinin üzerine Çubar, Kırım Tatarların özerkliğinin sağlanması için bir açıklamada bulunarak Kırım’da nüfusun yaklaşık %12’sini oluşturan bir halka daha fazla imtiyazların verilmesini talep etmiştir.

Meclis 2018 seçimleri sonrasında 25 Haziran – 1 Temmuz 2020 tarihleri arasında Rusya Anayasa değişikliği için yapılan referandumu hakkında boykot açıklaması yapmıştır. Kırım sakinlerinin önceki seçimlerde olduğu gibi bu referandumda da oy kullanmaya zorlandıklarını iddia etmiştir. Meclis Rusya’ya yönelik söylemini koruyarak, Rusya’nın işgalci kuvvet olduğunu ve buna dayanarak Kırım’da seçim yapılmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmuştur. Aynı şekilde Ukrayna toprak bütünlüğünün korunması yönündeki söylemlerini korumuştur. Ayrıca uluslararası örgütlerin Rusya’ya ekonomik yaptırımlar yapmasını talep etmiştir (“Zayava Medjlisu krims`kotatars`kogo”, 2020).

Kırım Tatar temsilcileri, 2014 süreci ile birlikte Ukrayna Devleti'nden Kırım Tatarlarının yerli halk statüsü kazanması, temsil organları olan Kırım Tatar Millî Kurultayı ve Kırım Tatar Millî Meclisinin kabul edilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca önemli bir başka talep ise Kırım'ın statüsünün belirlenmesi doğrultusunda Kırım Tatar Özerk Cumhuriyeti adı altında yarımada'nın özerk bölge olmasıdır.

2022 yılında başlayan savaş ile Kırım Tatarları Ukrayna toprak bütünlüğünü desteklemeye ve Kırım'ın Ukrayna'ya geri iade edilmesine yönelik izledikleri politikada devamlılık görülmüştür. Savaş ile birlikte Kırım Tatar Millî Meclisi Ukrayna'nın toprak bütünlüğü hakkında desteklerine devam ederken, Kırım Tatarları ise cephede savaşa katılmışlardır. Savaşın cephede olduğu kadar diplomatik alanda da devam etmesi nedeniyle Kırım Tatarları her alanda varlıklarını göstermek istemişlerdir. Savaş ve Ukrayna konusunda yapılan görüşmelerde de Kırım hususunda bilgilendirmeler yapılmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, Pentagon'da ve Kongre'de yapılan görüşmelerde savaşın durumu hakkında konuşmalar yapılırken aynı zamanda Kırım hakkında da konulara değinilmiştir (Ahtem Çiygöz ile Kişisel Görüşme, 09.01.2025). Meclis savaşta Ukrayna'nın yanında olduğu açıkça gösterirken, diplomatik görüşmelerde Kırım'ında ele alınması için faaliyet yürütmüştür.

Meclis'in Ukrayna ile diğer devletlerle ilgili temaslarında da önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu ülkeler Kırım Tatarları ile bağları olan Türkiye ile kurulan temaslarda önemli bir rol oynamakta ve ilişkilerin gelişmesi ve ilerletilmesi için faaliyetler yürütmektedirler (Ahtem Çiygöz ile kişisel Görüşme, 09.01.2025). Bu durum ile ilgili 20 Aralık 2024 tarihinde basına yansıyan Kırım Tatar Millî Meclis Başkan Yardımcısı olan Nariman Celal'in Ukrayna Ankara büyükelçiliği görevine atanmış olması önemli bir göstergedir (KTMM Başkan Yardımcısı, 2024).

4.4. Uluslararası Toplumu Bilinçlendirme

Kırım Tatar temsilcileri Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerle görüşmeler yapmıştır. Bununla birlikte bu örgütlerin parlamentolarında ve alt komisyonlarında Kırım'da ikamet eden Kırım Tatarlarının durumu hakkında konuşmalar yaparak uluslararası toplumu bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar Kırım Tatar Millî Meclisi'nin temsilcileri ve meclisin görevlendirdiği kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu girişimlerde bazı devletlerin yardımcı olduğu görülmektedir. Örneğin Litvanya ve Ukrayna'nın çabaları sonucunda 8 Mayıs 2014 tarihinde AGİT üyelerine Kırım'daki durum hakkında bilgilendirme toplantısı gerçekleştirilmiştir. Mustafa Cemiloğlu'nunda konuşmacı olduğu toplantıda Kırım Tatarlarının iki ay içerisinde yaşamış oldukları zorlukları anlatmıştır ("On the initiative", 2014).

Kırım Tatar temsilcileri 4 Aralık 2014 tarihinde iki ayrı görüşme yapmıştır. İlk olarak KTMM Başkanı Refat Çubar Avrupa Parlamentosu İnsan Hakları Komitesinin toplantısına katılarak Kırım Tatarlarının durumunu anlatmış ve uluslararası topluma çözüm çağrısında bulunmuştur ("V Evroparlamente rasskazali", 2014). Bir diğer görüşme ise Litvanya'nın girişimleri ile 21. AGİT Bakanlar Konseyi toplantısı dahilinde olmuştur. AGİT'e üye sekiz ülkenin temsilcisinin katıldığı toplantıda Mustafa Cemiloğlu Kırım'da yaşanan insan hakları ihlalleri hakkında bilgi vermiştir (Sovet ministrov OBSE, 2014).

Temsilciler 30 Ocak 2016 tarihinde Kırım'ın Akmescit şehrinde Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Sekreteri özel temsilcisi Gerard Stoudman ve diğer temsilcilerle bir araya gelmişlerdir. Görüşmede Kırım Tatarlarının durumu ele alınmıştır. Bu görüşme sonrasında KTMM Birinci Başkan Yardımcısı Nariman Celal insan hakları izleme gruplarının Kırım'da kalıcı olmalarını istediklerini belirtmiştir ("Çlenı Milliy Medjlisa", 2016). Gerard Stoudman'ın yarımada çalışmalar yapmış ve bir rapor hazırlamıştır.

23 Ocak 2017 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde Ukrayna heyetinin aracılığıyla Kırım Tatar temsilcisi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeye katılan KTMM üyesi Eskender Bariev Rusya'nın Kırım'ı ele geçirdiği sırada ölümlerin olmadığına dair kamuoyunu yanıltmaya çalıştığını belirtmiştir. Konuşmasında Rusya'nın işgal sonrasında işgale karşı çıkan Kırım Tatar aktivistlerine yönelik baskıların olduğunu, 11 kişinin öldürüldüğünü, 14 kişinin kayıp olduğunu ve bazı avukatlara yönelik saldırıların olduğunu katılımcılara aktarmıştır ("V PASE obsudili", 2017). Kırım Tatar temsilcileri uluslararası toplumu bilinçlendirmeye yönelik çalışmalarıyla birlikte Rusya'nın yanıltıcı bilgilendirme çalışmalarına karşı girişimlerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Rusya'ya yönelik karşı propaganda çalışmaları yaptıkları görülmektedir.

Uluslararası toplumu bilinçlendirmeye yönelik gerçekleştirilen bir başka çalışma ise 21 Haziran 2017 tarihinde Kiev’de düzenlenen iftar programı olmuştur. Söz konusu programa G20 üye ülke temsilcileri, Müslüman olan devletlerin büyükelçileri ile yapılan açıklamaya göre Ukrayna ve Kırım Tatar halkına dost ülkelerin temsilcileri katılmıştır. Bununla birlikte Ukrayna milletvekilleri ve yetkilileri de programa katılmışlardır. Kırım’a yönelik yapılacak yardımların önemli olduğunu, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması ve Kırım Tatar halkının haklarının geri verilmesi gibi konular Kırım Tatar temsilcileri tarafından yapılan konuşmalarda yer almıştır (“İftar dlya inostrannih”, 2017). İftar daveti şeklinde gerçekleştirilen bu çalışma, Kırım Tatar temsilcilerinin Ukrayna ankarasında da doğrudan bilinçlendirme çalışmaları yaptığını göstermektedir.

Kiev’de gerçekleştirilen bir başka çalışma ise NATO ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği teşkilatının yapmış olduğu toplantılara katılmak olmuştur. Bu toplantılar arasında 4 Temmuz 2017 tarihinde KTMM Başkanı, NATO temsilcilerinin katıldığı toplantıda konuşma yapmıştır. Refat Çubar konuşmasında Rusya’nın Kırım’daki insan hakları ihlallerini sonlandırmak ve Kırım’ın işgalden kurtulmasına yönelik etkili baskı araçlarına başvurulması gerektiğini belirtmiştir (“Predsedatel` Medjlisa prinimaet” 2017). Kırım Tatar temsilcilerin yapmış olduğu çalışmalardan farklı olarak NATO toplantısına katılmış olması ve etkili baskı araçlarının kullanılmasına dair talebi önemli bir adım olmuştur. Zira NATO’nun güvenlik ve askerî bir örgüt olması açısından diğer kurumlara göre farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda KTMM askerî bir örgütün konuya müdahil olmasını talep ettiği görülmektedir.

4.4.1. Birleşmiş Milletler

Kırım Tatar temsilcileri Birleşmiş Milletler çatısı altında gerçekleştirilen pek çok toplantıya katılmıştır. Toplantılarda 2014 tarihinden itibaren Kırım Tatarlarının durumlarını anlatmaya ve sorunun çözülmesine yönelik taleplerde bulunmuşlardır.

12-23 Mayıs 2014 tarihleri arasında gerçekleşen BM Yerli Halklar Daimî Forumunun 13. oturumuna KTMM ve Kırım Tatar Millî Kurultayı delegeler katılmıştır. Forum içerisinde Kırım’da yaşanan olayları, Kırım Tatarlarının durumlarına ilişkin özel görüşmeler yapmışlardır. Bununla birlikte Mustafa Cemiloğlu’nun forumun son toplantısında konuşma yapmıştır (“Forum OON Po”, 2014).

Kırım Tatar temsilcileri BM Yerli Halklar Daimî Forumunu 14. oturumuna katılarak foruma katılan temsilcilerle görüşmeler yapmış, Kırım Tatarlarının durumları hakkında bilgiler vermiştir (“Na Postoyannom forume”, 2015). 30 Nisan 2015 tarihinde forumda KTMM başkanı Refat Çubar Kırım’da gerçekleşen insan hakları ihlalleri çerçevesinde Kırım’da fiili yönetimin Kırım’ın yerli halklarının sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını engellediği belirten bir konuşma yapmıştır.

Kırım Tatar temsilcileri BM İş ve İnsan Hakları Forumunda Kırım Tatarlarının durumunu anlatmışlardır. 14-16 Kasım 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen foruma katılan KTMM üyesi ve Kırım Tatar Kaynak Merkezi yönetim kurulu başkanı Eskender Bariev Rusya’nın Kırım’ı silahlandırması ve KTMM’nin yasaklanması hakkında bir konuşma yapmıştır. Bununla birlikte Rusya’nın uluslararası hukuku ihlal ettiğini belirtmiştir (“Na Forume OON”, 2016). Bariev’in forumda yapmış olduğu konuşma Kırım’da yaşanan süreci açıklarken aynı zamanda iş dünyasından katılan temsilcilere Kırım Tatarlarının durumlarını açıklamıştır. Bu durum Kırım Tatarlarının 2014 sonrasında kötüleşen durumlarını yalnızca siyasilere değil iş dünyasına duyurma açısından önemli bir örnek olmuştur.

Birleşmiş Milletler’in başka bir forumu olan BM Azınlık Sorunları Forumunun 24-25 Kasım 2016 tarihinde düzenlen 9. Oturumuna Eskender Bariev katılmıştır. Forumda konuşma yapan Bariev Kırım Tatarlarına yönelik baskıları, öldürülenleri ve KTMM’nin yasaklanmasını katılımcılara aktarmıştır. Ayrıca uluslararası toplumun Rusya’ya nota vermeye çağırıştır. Son olarak Birleşmiş Milletlere bağlı kurumların Kırım Tatarları için insani müdahale planının geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır (“Na Forume OON Po Voprosam”, 2016). Bu bağlamda Bariev konuşması ile Kırım Tatarlarının uluslararası örgütlerin krize doğrudan müdahil olması gerektiğini talep etmiştir.

KTMM Başkanı Refat Çubar ise 28 Şubat 2017 tarihinde yapılan BM İnsan Hakları Konseyinin Bakanlar toplantısında Kırım Tatarlarının haklarının restore edilmesini ve Kırım’ın işgalden arındırılması için çalışmaların yapılmasının önemli olduğunu toplantıda yaptığı konuşmada belirtmiştir (“Glava Milli Medjlisa”, 2017). 24 - 25 Nisan 2017 tarihleri arasında gerçekleşen BM Yerli Halklar Daimî Forumunun 16. oturumunda Kırım Tatar temsilcileri iki ayrı toplantı düzenlemişlerdir. Toplantılarda Kırım’da insan hakları ihlalleri, ifade özgürlüğünün olmaması, Kırım Tatarlarına yönelik baskı ve zulümler, KTMM’nin yasaklanması ve Kırım Tatar gençlerine

yönelik uygulanan şiddet içerikli politikaları katılımcılara anlatmışlardır (“Krimskotatarskaya delegatsiya rasskazala”, 2017).

KTMM başkanı Refat Çubar BM Yerli Halklar Daimî Forumunun 20. oturumuna katılarak Kırım Tatarlarına yönelik baskı, zulüm ve korkutma politikalarına maruz kaldıklarını açıklamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler’in Güvenlik Konseyinin daimî üyesi olan ülkelerin saldırgan ve yayılcı politikalarını önlemeye yönelik tedbir mekanizmalarının oluşturulmasını önermiştir. Bu önerinin gerekliliğini ise 2014 yılında BM Güvenlik Konseyi daimî üyesi olan Rusya Federasyonu’nun Kırım’a yapmış olduğu müdahalenin bir örneği olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte BM Uluslararası Adalet Divanının 19 Nisan 2017 tarihli kararına Rusya Federasyonu’nun uymadığını belirtmiştir. (“Vistup golovi medjlisu”, 2021). Söz konusu karar Rusya Federasyonu’nun KTMM’nin faaliyetlerini Rusya Federasyonu içinde ve Kırım’da yasaklayan kararların kaldırılması ve KTMM’nin faaliyetlerine devam etmesini içermektedir.

4.5. Diasporada Kırım Tatarlarının Siyaseti

Kırım Tatar diasporası farklı bölgelere dağılmış bir vaziyettedir. Fakat diaspora olarak en yoğun ve Kırım meselesine müdahil olan kuruluşlar Türkiye’de bulunmaktadır. Türkiye diasporası müdahil olma konusunda daha önce ele alınan Dünya Kırım Tatar Kongresinin toplanmasına öncülük etmiştir. 2014 yılında ve sonrasında Kırım ile ilgili yapılan faaliyetler bağlamında Avrupa ve Türkiye alt başlıkları ile Kırım Tatar diasporasının 2014 ve sonrasında yapmış oldukları faaliyetler irdelenecektir.

4.5.1. Türkiye’de Kırım Dernekleri

Türkiye’de cumhuriyet öncesi dönemde farklı amaçları olan Kırım Tatar Talebe Cemiyeti, Tatar Cemiyet-i Hayriyesi, Vatan Cemiyeti ve Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi adında Kırım Tatar teşkilatları kurulmuştur (Arabacı, 2006, 58-79). Cumhuriyet döneminde ise ilk dernek 1952’de kurulmuştur. İstanbul’da kurulan dernek ile birlikte Türkiye’deki Kırım Tatarları teşkilatlanmaya başlamışlardır (Karahana, 2008). 1990 yılında Türkiye’de bulunan Kırım dernekleri birleşmiş ve 1 Temmuz 1955 yılında Ankara’da kurulan Kırım Derneği, genel merkez olmuştur (“Tarihçe”, 2017). Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (Kırım Derneği) 25 şubesi ve 8 temsilciliği bulunan bir dernek olarak 1992 yılında alınan Bakanlar

Kurulu Kararı ile kamu yararına çalışan dernek statüsü kazanmıştır (“Teşkilat”, t.y.) Bununla birlikte Kırım Derneği’ne bağlı olmayan Düzce, Eskişehir, Ankara’nın ilçeleri, İzmir, Kocaeli ve Sakarya gibi illerde Kırım dernekleri vardır (“Kırım Tatar Sivil”, 2018).

Kırım Tatar STK’lar çevreye ve topluma faydalı, bilinçli insanlar yetiştirme doğrultusunda faaliyetlerde bulunmayı aslî görevleri olarak kabul etmişlerdir (Mükremin Şahin ile Kişisel Görüşme, 09.01.2025). 2014 yılı öncesinde faaliyet alanları kültürel ve Kırım’da yaşayan Kırım Tatarlarına destek mahiyetinde olmuştur. Tepreçler, Kırım geceleri ve konferanslar yapılmıştır. Örneğin Kırım Derneği İstanbul şubesi tarafından Cuma Konferansları, Tepreçler ve Kırım Geceleri düzenlenmiştir. Kırım’da yaşayan ve okuyan çocuklara burs desteği yapılmıştır. Fakat işgal sonrasında bu burslar devam edememiş ve Türkiye’de okuyan Kırım Tatarlarına ve Kırım’dan gelen öğrencilere olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Celal İçte ile Kişisel Görüşme, 11.01.2025).

Türkiye’de bulunan Kırım dernekleri 26 Şubat’ta yaşanan olaylar sonrasında meydanlara çıkma yönünde bir eyleme girişmişlerdir. Aynı süreç içerisinde ise Ankara’da Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği yetkilileri, Kırım Vakfı Yönetim Kurulu ve Ukrayna Ankara Büyükelçiliği yetkililerinin katılmış olduğu kriz masası oluşturulmuştur. Yapılan toplantıda 2 Mart 2014 tarihinde Ankara’da bir mitingin yapılmasına karar verilmiştir (“Türkiye’deki Kırım Tatarları”, 2014). 2 Mart 2014 tarihinde Ankara Kızılay’da miting gerçekleştirilmiş ve mitingin adını “Türkiye Kırım’a Ses Ver!” olarak duyurulmuştur. Miting sırasında atılan sloganlar ise ‘Rusya Kırım’dan Defol’, ‘Qırımtatar Halqı Teslim Olmaycaq’, ‘Millet! Vatan! Qırım!’ ve diaspora için ayrı bir yeri olduğu ifade edilen ‘Dün Stalin, Bugün Putin’ sloganı kullanılmıştır (“Ankara’da “Türkiye Kırım’a”, 2014). Bu slogan Kırım Tatarlarının 1944 tarihinde sürgün edilmesine bir atıf yapmaktadır. Oysaki Türkiye’de yaşayan Kırım Tatarları 1944 tarihinden önce Türkiye’ye göç etmişlerdir. Fakat burada sloganları hazırlayanların yaşanan travmatik olayı geçmişte yaşanan bir başka travmatik olayla ilişkilendirerek daha geniş kitlelere ulaşmak amacı güttüğü söylenilebilir.

Kırım Tatarlarının yakın tarihte yaşanan 1944 Sürgün travmasını ve Kırım’a dönüş mücadelesini Türk basını aracılığıyla yeniden Türk kamuoyuna hatırlatılmıştır. Devlet televizyonu olan TRT aracılığıyla kamuoyuna Kırım Tatarlarının sürgünü ve

mücadelesi anlatılmıştır. TRT Haber, TRT Avaz, TRT Belgesel ve TRT 1 kanallarında 3 Mart'tan 11 Mart 2014 tarihleri arasında "Kırım'ın Bir Halkın Mücadelesi" belgeseli yayınlanmıştır ("KIRIMOGLU Bir Halkın", 2014). Belgesel 1944 Sürgününü işlerken aynı zamanda Mustafa Cemiloğlu'nun hayatı üzerinden Kırım Tatar halkının mücadelesini anlatmaktadır.

Kırım dernekleri 2014 yılı sonrasında miting ve gösteri gibi faaliyetlere geçiş yapmıştır. Celal İçten ile yapılan görüşmede Kırım Tatarlarının sürgün temalı miting ve gösteri yapmaları konusunda 2014'ten öncesinde yapılmış olması durumunda 2014 yılında ve sonrasında çok katılımlı gösterilerin yapılmasının muhtemel olduğu anlaşılmıştır. Tepreç veya Kırım gecelerinin yanında Kırım Tatarlarının miting veya gösteri yapma alışkanlığı kazandırılmasının önemli olacağını belirtmiştir. 2014'ten sonra ağırlık kazanan bu faaliyet biçimine geçiş sağlanmış fakat yeterli derecede büyük katılımların sağlanması için zamana ihtiyaç olduğu görülmüştür. Öyle ki sadece Kırım Tatarları değil konu ile ilgili hassas olan kesim ve gruplarda demokratik bir mücadele olduğunu görmesi ile destek vermişlerdir (Celal İçten ile Kişisel Görüşme, 11.01.2025).

2014 yılına kadar 18 Mayıs ile ilgili faaliyetler daha dar kapsamlı planlanırken 2014 yılı ile birlikte meydanlarda gösteriler halinde yapılması için dönemin şartları ve ülke yönetiminin bu etkinliklere yönelik cevaz vermesi önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. 2014 öncesinde faaliyetlerin dar kapsamlı olmasının altında sosyolojik nedenlerin olduğu ve geçmişten gelen sebeplerin varlığından söz edilebilir. Fakat 2014 yılı insanların işgale karşı bir duruş sergilemesine neden olmuştur (Zafer Karatay ile Kişisel Görüşme, 05.01.2025). Kırım Tatarları daha önce cemiyet içerisinde daha dar çerçevede olan bazı söylemleri ve faaliyetlerinin mobilize olarak halkın katılımıyla meydanlara inildiğine dair bir yorum getirilebilir.

Kırım Tatar dernekleri, Kırım konusunda hassasiyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve kişiler tarafından Türkiye'nin farklı illerinde protesto mitingleri ve yürüyüşler gerçekleştirilmiştir. Krizin ilk günlerinde yapılan gösteriler dışında Türkiye'deki Kırım Tatar temsilcileri siyasilerle görüşmeler yapmıştır. 4 Mart 2014 tarihinde geniş bir temsilci grubu dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'yla Kırım'daki durum hakkında basına kapalı toplantı yapmışlardır ("Dışişleri Bakanı Davutoğlu", 2014).

Kırım dernek yöneticileri krizin ilk aylarında yoğun bir şekilde kamuoyunu bilinçlendirme çabasına girişmişlerdir. Yöneticiler Arap medyasına, Polonyalı gazetecilere Kırım Tatarlarının durumunu anlatmışlardır. TRT Haber, TRT Avaz, El Cezire, TGRT Haber, Haber Türk, TV 5 gibi televizyon kanallarına ve radyo kanallarına konuk olarak katılmışlardır (“Kırım’ın işgaline karşı”, 2014).

2014 yılı içerisinde Kırım derneklerinin kültürel faaliyetleri azalırken Kırım’ı ve Kırım’ın işgalini konu olan çalışmalara ağırlık vermişlerdir. Gerçekleştirilen seminer, sempozyum ve konferans gibi etkinliklere katılmışlardır. Ayrıca 18 Mayıs Matem Mitingi ve 10 Aralık Dünya İnsan Hakları Günü münasebetiyle miting ve protestolar icra edilmiştir (“Kırım Derneği Faaliyet”, 2014).

Covid-19 öncesinde İnsan Hakları Günü, Kırım’ın işgalinin yıldönümü ve 18 Mayıs Kırım Tatar Sürgünü gibi önemli tarihlerde Kırım Derneği İstanbul Şubesi Galatasaray Lisesi önünde, Beyazıt meydanında Beyoğlu’ndaki Rusya Federasyonu Konsoloslugu önünde gösteri ve mitingler düzenlemiştir. Fakat Covid 19 pandemisi ile bir dönem bu gösterilere ara verilmiştir. Bu gösteri ve yürüyüşlerden sonra yapılan basın açıklamaları İstanbul’da bulunan ülke temsilciliklerine gönderilmiştir. Açıklamaların ülke temsilciliklerine ve misyonlarına gönderilmesi Türkiye’de yaşayan Kırım Tatarlarının işgali tanımadıklarını ve Kırım’da yaşanan zorlukları anlatmanın bir yolu olarak tercih edilmiştir (Celal İçten ile Kişisel Görüşme, 11.01.2025).

Kırım dernek yöneticileri 2014 sonrasında birleştirici bir politika olarak iki girişimde bulunmuşlardır. Bu girişimlerden ilki Şubat 2015 tarihinde Kırım Tatar Teşkilatları Platformunun kurulmuş olmasıdır (“Türkiye’de bulunan 42”, 2015). Söz konusu platform ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Platformun kurulması sonrasında platformun almış olduğu karar doğrultusunda Dünya Kırım Tatar Kongresi Türkiye’de toplanmıştır (Yılmaz, 2015, 9). Birbirini takip eden girişimler neticesinde Türkiye’de bulunan Kırım Tatar temsilcilerinin aktif rol aldıkları görülmektedir.

Türkiye’de bulunan Kırım Tatar diasporası bu faaliyetleri dışında Kırım Derneği Genel Merkezi sitesinden yapılan bir bildiri önemli bir yer tutmuştur. Bu bildirinin muhtevası 2015 yılında Petro Poroşenko’nun Dünya Kırım Tatar Kongresinde göndermiş olduğu mektupta yer alan bir ifade üzerine kurgulanmıştır. Bildiri aslında, Ukrayna Anayasası’nın 10. Bölümü olan Kırım Özerk Cumhuriyeti’ni konu alan bölüm hakkında yeni bir metin teklifinde bulunmuştur (“Kırım Tatar Diasporası”,

2021). Teklif edilen anayasa değişikliği Kırım Tatarlarının haklarının güvence altına alınmasını, KTMM ve Kırım Tatar Millî Kurultayı'nı resmî temsil organ olarak tanınmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte anayasa değişikliği, Kırım Tatarlarının 1991'den bu yana vermiş oldukları hak talep etme mücadelelerinin büyük bir kısmını karşılamaktadır. Ayrıca metin içerisinde bu talebin dayanakları arasında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleri, Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirgesi ile Avrupa Parlamentosu'nun 2021-50 sayılı kararına atıfta bulunmaktadır (Kırım Tatar Diasporasının Ukrayna, 2021). Kırım dernekleri bu çizgide, Kırım ve Ukrayna'da yaşayan soydaşları için farklı çalışmalar içerisine girmişlerdir.

Kırım Tatar sivil toplum kuruluşları Kırım için yapmış oldukları faaliyetlerin neticesinde bir dinamizm yakalamıştır. Fakat sürecin uzaması bu dinamizmin azalmasına neden olmuştur. Uluslararası Toplum tarafından da bir sonuç alınamıyor oluşu bu durumu olumsuz etkilemiştir. Dinamizmi yeniden yakalamak için bir olay meydana gelmiştir. Rusya Ukrayna Savaşı sivil toplum kuruluşların hukuk dışı ilhak ile savaş konusunda da eyleme geçmeleri gerekmiştir.

İlk olarak Kırım dernekleri Genel Merkezi 24 şubat 2022 tarihinde Rusya'nın işgal girişimine yönelik açıklamada Ukrayna'nın demokratikleşme sürecini engellediği ve dünyadaki barış ortam tehdit ettiğini belirtmiştir (Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı hakkında, 2022). Aynı gün ise Kırım Dernekleri Genel Başkanı Ukrayna Büyükelçiliği'ne ziyarete gitmiştir. Bu ziyarette Genel Başkan, Kırım Tatarlarının Ukrayna'nın yanında olduğunu ve savaşı Ukrayna'nın kazanacağını söylemiştir (Kırım Derneği 'F', 2022). Bu ziyaret doğrultusunda Kırım Tatar sivil toplum kuruluşlarının Ukrayna'ya destek verecekleri anlaşılmıştır.

Savaşa karşı Kırım Tatar dernekleri arasında yer alan Manavgat şubesi tarafından 25 şubat 2022'de, Kırım Dernekleri Genel Merkezi tarafından Ankara Ulus Meydanı'nda 26 şubat 2022 tarihinde, İstanbul şubesi tarafından 27 şubat 2022'de Beyazıt Meydanı'nda, Kırıkkale şubesi tarafından 28 şubat 2022 tarihinde, Kocaeli şubesi tarafından 5 Mart 2022'de, Konya şubesi ve Ukraynalılar Derneği tarafından 5 Mart 2022 tarihlerinde açık hava toplantıları ve mitingler düzenlenmiştir (Kırım Derneği 'F', 2022). Böylelikle Türkiye'nin farklı şehirlerinde olan Kırım dernekleri 2014 sonrasındaki politikalarına devam ettirmişlerdir. Savaşın etkisiyle sivil toplum kuruluşları yeniden dinamizme kavuşmuştur.

Rusya Federasyonu tarafından 20 Eylül 2022 tarihinde ilan edilen kısmî seferberlik nedeniyle Kırım Dernekleri Genel Merkezi tarafından bir açıklama yapılmıştır. Açıklamada cepheye Rus olmayan etnik grupların ön cepheye sürüldüklerinin gözlemlendiği iddia edilmiştir. Ayrıca Kırım Tatarlarının evlerine, asker alma görevlileri tarafından ziyaret edilip zorla Rus Ordusuna almaya çalışıldıklarını, karşı çıkanları veya kaçmaya çalışanları ağır hapis cezasıyla korkutmaya başladığına yer verilmiştir. Moskova'nın Kırım Tatar gençlerinin cephede mahvolmasını istediği ve bunun da Kırım Tatarlarına karşı bir sindirme girişimi olduğu belirtilmiştir. Rusya'nın bu savaşı zihnen kaybettiğini, seferberlik girişimi ise savaşı uzatmak için kullanılan bir araç olduğuna dikkat çekilmiştir (Rusya Federasyonu Tarafından İlan, 2022).

Kırım Tatar dernekleri 2022 yılı ile savaşı ve Kırım'da yaşananları kamuoyunda duyurmak amacıyla farklı bilimsel toplantılar düzenlemiş ve bilimsel toplantılara katılmışlardır. Bununla birlikte 18 Mayıs Kırım Tatar Sürgünü'nü anma etkinliklerini 2022 yılında da sürdürmüşlerdir (Kırım Derneği 'F', 2022). 2022 yılında daha çok siyasî ve uluslararası gündemle ilgili faaliyetleri yapılmış ve kültürel faaliyetleri ise azınlıkta kalmıştır.

Kırım Dernekleri aynı zamanda 24 Şubat 2022 tarihinden sonra savaş nedeniyle Türkiye'ye gelenler için bir rehber hazırlamıştır. Bu rehberde Türkiye'de bulundukları süre içinde kalmaları için yapabilecekleri başvurular ve resmî kurumlar hakkında bilgiler yer almıştır. Burada göç idaresinde yapılacak işlemler ve iletişim, uluslararası koruma statüsüyle ilgili bilgiler ile Türk Soylu Belgesi ve Uzun Süreli İkamet Hakkı hakkına bilgiler Türkçe ve Rusça olarak hazırlanıp yayınlanmıştır (Türkiye'ye Gelen, Türk, 2022).

2023 yılı ile savaşa yönelik faaliyetler ve gösteriler azalmıştır. Kırım Dernekleri Genel Merkezi'nin 2023 yılı faaliyet raporuna bakıldığında 18 Mayıs Kırım Tatar Sürgünü temalı faaliyetler şubeler tarafından yürütülmüştür. Bu çerçevede bilimsel toplantılar devam etmiş ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devlet kurumları ve yöneticileri ile temaslar artmıştır (Kırım Derneği 'F', 2023). Bu bağlamda savaşın etkisi devam etmekle birlikte Kırım Tatar sivil toplum kuruluşlarının kazandığı dinamizmin yeniden azaldığı düşünülebilir.

Konya'da düzenlenen Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı (UCLG) tarafından organize edilen UCLG Dünya Konseyi'ne Kırım'da fiili

yönetiminin idaresindeki belediye başkanı olan Yanina Pavlenko'nun (Yalta Belediye Başkanı) kabul edilmiş ve Konya Büyükşehir Belediye Başkanı'nı fotoğraf çekildiği basına yansımıştır. Bu olay sonrasında Kırım Derneği Konya şubesi 2 Kasım 2023 tarihinde Konya Büyükşehir Belediyesi'ne bu durumla ilgili dilekçe yazıp belediyeye iletilmiştir. Dilekçeye cevaben belediye tarafından verilen cevapta dışişleri bakanlığının izlemiş olduğu dış politikaya bağlı olunduğu, devlet politikalarına göre hareket edildiği ve ismi geçen belediye ve belediye başkanının kendileri tarafından davet edilmediği beyan edilmiştir (Kırım'daki sözde yöneticilerin Türkiye, 2023). Bu olayın akabinde hem Konya'daki durum ile ilgili hem de İstanbul'daki bir ilçe belediye başkanının resmî olarak kabul etmesi konusunda Kırım Derneği Genel Merkezi tarafından açıklama yapılmıştır. Söz konusu açıklamada hem Konya hem de İstanbul'da yaşanan olayların neticesi olarak Rusya'nın Kırım'daki fiili yönetimini meşrulaştırmaya yönelik bir durum olabileceği için karşı çıkılmıştır (Kırım'daki İşgalci Yönetimin, 2023). Her iki derneğinde bu olaya karşı almış olduğu reaksiyon Kırım'da yaşanan insan hakları ihlallerinin teşvik edildiğini ve/veya göz yumulması ihtimalini doğurabilmesi ihtimali bağlamında bakılabilir. Ayrıca 2014 yılından itibaren izlenen politika gereği olarak yapılması oldukça makuldür.

Kırım Tatar sivil toplum kuruluşları, savaşın etkisiyle daha önce çalışma yapmadıkları alanlarla ilgilenmek zorunda kalmışlardır. Örneğin, savaş nedeniyle zorunlu olarak göç eden nüfusla ilgilenme ve ihtiyaçlarını gidermeleri gereği doğmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanan tedavi, tıbbi bakım nedeniyle gelen hastalar, savaş nedeniyle Türkiye'ye gelen sığınmacı durumunda olan misafirlerle hukuki bilgi ve yönlendirme yapılmıştır (Kırım Derneği 'F', 2023). Kırım dernekleri faaliyetler alanlarında genişleme yaşanmıştır. Bu durum kültür ve yardımlaşma derneği adıyla faaliyet yürüten bir derneğin yıllarca gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlere göre farklılık göstermiştir.

İşgal sonrasında sorunlar yaşanan bir başka alan ise Kırım Derneği İstanbul Şubesinin çıkarmış olduğu Bahçesaray Dergisi'nin Kırım'a postalanması konusunda adres alanına Ukrayna yazılması nedeniyle iade edilmiştir. Ukrayna'nın yerini Rusya Federasyonu yazılması durumunda ise kargolanan dergilerin adreslere ulaşacağı belirtilmiştir. Bu sorunların aşılması amacıyla posta ve kargolar kişiler aracılığıyla Kırım'a gönderilmeye başlanmıştır (Celal İçten Kişisel Görüşme, 11.01.2025).

Celal İçten, dijital ortamda gerçekleşen çalışmaların yeterli olmadığını ve kamuoyunun daha çok dikkatini çekecek çalışma ve faaliyetlerin yapılması önemli olduğunu vurgularken, ilgi çekecek konukların ve konuların dahil edildiği çalışmaların yapılması gerekliliğini savunmuştur. Kırım'ın daha ilgi çekici hale getirilmesinde fayda olduğunu düşünmüş, Türkiye'nin gündemine bu şekilde gireceğini söylemiştir (Celal İçten ile Kişisel Görüşme, 11.01.2025). Yine belirtilmelidir ki, Covid-19 ile birlikte bazı faaliyetlerin ve kamuyu aydınlatma çalışmaları için dijital ortama geçişin sağlanmışır.

Diasporada faaliyet gösteren dernek statüsünde yer almayan fakat Kırım dernekleri ile faaliyet gösteren bir inisiyatif de vardır. İnisiyatif olarak karşımıza çıkan bu organizasyon Genç Tatar ismi ile faaliyet göstermektedir. 2018 yılında kurulmuş olan Genç Tatar inisiyatifi, Konya merkezli gençlik hareketi olarak faaliyet yürütmektedir. Dijital platformlarda canlı yayın ve videolarla ile Kırım konusunda çalışmalar yapmışlar ve yine kùltür, dil ve tarih bağlamında Kırım'ı ve Kırım Tatarlarını ele alan çalışmalar yürütmüşlerdir. Kırım Tatar dilinde yayınlar yapmış ve kùltürün korunmasına yönelik bir politikada hareket etmişlerdir (Can, 2023). Genç Tatar inisiyatifinin 2014 sonrasında ortaya çıkması, Kırım Tatar diasporasının dijitalleşme ve gençlik çerçevesinde faaliyet göstererek daha geniş bir sahada etkin olma çabasına bir örnek olmuştur. Böylece diaspora, dijitalleşmenin getirdiği bazı kolaylıklara ulaşma imkanına sahip hale gelmiştir.

Genç Tatar inisiyatifi, bağımsız olmasına karşın Kırım dernekleri ile sportif ve kùltürel konularda faaliyet yürütmüştür. Uluslararası satranç turnuvaları düzenlemiş, 'Kırım Tatar Milli Bayrak Günü' (Kırım Tatar Millî, 2024) ve '1. Kırım Tatar Milli Kurultayı'(1. Kırım Tatar Millî,2023) gibi Kırım Tatarları için önemli günlerde etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Cengiz Dağcı'nın eserlerinin tanıtılmasına yönelik edebiyat yarışması yapmışlardır (Cengiz Dağcı Okuma, 2023). Yayıncılık dışında yapılan faaliyetlerde de çevrimiçi uygulamalar ve dijital platformlar kullanılmışır. Dijitalleşmenin getirdiği şartlara uygun olarak ortaya çıkan bu inisiyatifin Kırım Tatar diasporasında aktif olarak faaliyet göstermesi önemli bir adımdır. Sosyal medya aracılığıyla yapılan faaliyetler kùltürel ve tarihsel bağlamda olduğu kadar politik bir eylem içerdiği belirtilebilir.

Genç Tatar'ın yapmış olduğu yayınlara bakıldığında Kırım Tatar temsilcileri ile Kırım Tatarlarına dair konuların işlendiği gör÷lmektedir. Yayınlarda dikkat çekici isimler

olarak Kırım Tatar Millî Meclisi Başkanı ve Dünya Kırım Tatar Kongresi Başkanı Refat Çubar, Kongre Genel Sekreteri Namık Kemal Bayar, Kırım Tatarlarının lideri olarak görülen Mustafa Cemiloğlu, Ahtem Çiygöz ve dernek başkanlarıyla görüşmeler yapılmıştır (Genç Tatar, ty.). Genç Tatar inisiyatifinin faaliyetleri ve varlık alanı incelendiğinde dijital diaspora kavramının karşılığı olduğu söylenebilir.

Kırım’da yaşanan olayların duyurulmasında internet, sosyal medya ve ağlar önemli bir aktördür. Nitekim klasik medyadan daha fazla kitleye ulaşma imkânı tanımaktadır. Dijital ortam faaliyetler yürütülmesi konusunda Emel Vakfı’nın düzenlemiş olduğu “Emel Fikir Kültür Konferansları” ile farklı ülkede yaşayan akademisyen ve gençlere ulaşılmıştır. Türkiye, Romanya Bulgaristan, Polonya, Ukrayna, Kırım, Özbekistan ve ABD gibi ülkelerde yaşayan Kırım Tatarlarına ulaşılmıştır (Zafer Karatay il Kişisel Görüşme, 05.01.2025).

Kırım dernekleri ile faaliyet yürütmesi ve bağımsız çalışmaları ile anavatan ile diasporayı bir araya getirme çabası içinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte inisiyatifin getirdiği dijitalleşme hareketinin önümüzdeki yıllarda bütünü kapsayacak bir hareketin öncüsü olabileceğine dair iddiada bulunulabilir.

4.5.2. Kırım Tatar Teşkilatları Platformu

Kırım Tatarlarının Türkiye’de kurmuş oldukları sivil toplum kuruluşları çeşitlilik göstermektedir. Faaliyet ve etki alanları farklı olan dernek ve vakıflar 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı işgal etmesi nedeniyle birlikte hareket etme fikri ortaya çıkmıştır.

6-8 Şubat 2015 tarihleri arasında Türkiye’de bulunan 38 dernek ve 3 vakıf bir araya gelerek Kırım Tatar Teşkilatları Platformu’nu oluşturmuşlardır. Platformun Kırım’da yaşanan son olaylar ile ilgili siyasi alanda baskı ve lobi faaliyetlerinin yürütülmesi, uluslararası topluma Kırım’ın güncel durumu konusunda basın, yayın ve bilgilendirme çalışmalarının profesyonel bir şekilde yapılması, işgalin yıldönümünde ve 18 Mayıs tarihlerinde etkinliklerin kamuoyunun dikkatini çekecek boyutta yapılması konusunda kararlar alınmıştır. Sonuç bildirisinde Rusya’nın Kırım’ı ikinci kez işgal ettiğini ve Kırım konusunda yapılacak faaliyetlerin demokratik yollarla yapılacağı belirtilmiştir (“Türkiye’de bulunan 42”, 2015).

Anavatanın işgal altında olduğu durumlarda diasporanın anavatanın özgürlüğü ve özerkliği için faaliyet yürütülmesi konusunda Kırım Tatar Teşkilatları Platformu’nun oluşturulması bir örnek olarak gösterilebilir. Diasporanın pasif organları ve

bireylerinin aktif hale gelmesi ve bunu topyekûn hale dönüştürülmesi konusunda Kırım Tatar Teşkilatları Platformu önemli bir yer edinmektedir. Platformun diasporayı bir araya getirici en önemli kararı 4-5 Nisan 2015 tarihinde yapmış olduğu toplantı sonucunda ortaya çıkmış, 2009 yılından sonra toplanmayan Dünya Kırım Tatar Kongresi'nin Türkiye'de yeniden toplanması kararı alınmıştır ("Dünya Kırım Tatar", 2015).

Kırım Tatar Teşkilatları Platformu'nun yapmış olduğu basın açıklamalarında ve bildirilerde Rusya'nın Kırım'ı işgal ettiği vurgulanmış ve bununla birlikte 1783 tarihine atıfta bulunarak, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ikinci kez işgal ettiğine değinilmiştir.

Kırım Tatar Teşkilatları Platformu 2015 yılından itibaren Türkiye'de gerçekleştirilen faaliyetlerin planlayıcısı ve organizatörü olmuştur. Platform 2016 yılından itibaren sürekli düzenlenen 18 Mayıs Matem Mitinglerinin organizatörü olmuştur. Gerçekleştirilen mitingler meydanlarda toplanılarak yapılmıştır. Fakat 2020 yılında Türkiye'de Covid-19 salgını tedbirleri nedeniyle mitingler ve çalışmalar dijital platforma taşınmıştır. 2021 yılında Platform, çevrimiçi bir protesto etkinliği düzenlemiştir. Etkinliğe Ukrayna Ankara Büyükelçisi ve KTMM Başkanı katılmıştır ("Kırım Tatar Teşkilatları", 2021). 18 Mayıs 1944 Kırım Tatar Sürgününün 70. Yıldönümü münasebetiyle Platform 17-19 Mayıs 2021 tarihlerinde çevrimiçi anma programları organize etmiştir ("Kırım Tatar Sürgününün", 2021).

2022'de Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik işgal girişimi sonrasında Platform, 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'yı protesto ettiğini ve Ukrayna toprak bütünlüğünü desteklediğine dair bildiri yayınlamıştır (Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı Hk, 2022). Mayıs ayında ise Platform üyeleri ile bir istişare toplantıları yapılmıştır. Yapılan toplantıda Kırım'daki mevcut durum konuşulmuş, savaşın ilerleyen sürecinde neler yaşanacağı konusunda fikir alışverişi yapılmıştır (Kırım Tatar Teşkilatları Platformu, 2022). Toplantı sonrasında yayınlanan sonuç bildirisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş sürecinde izlemiş politikanın ve barışın sağlanmasında katkılarının olacağına yer verilmiştir. Bununla birlikte tarihsel olarak Rusya nedeniyle yaşanan acılarına yönelik hatırlatma yapılmıştır. Ayrıca Ukrayna'ya bağlı 'Kırım Tatar Muhtar Cumhuriyeti'nin kurulmasına yönelik bir inanç olduğu da belirtilmiştir. Sonuç bildirisinde Türkiye'ye gelen sığınmacılarla ilgilenileceğine ve derneklerin faaliyetlerini arttıracaklarına yönelik kararlar alınmıştır (Sonuç Bildirisi, 2022). Platformun, söz konusu savaşta

Rusya'ya karşı olduğu ve tarihsel sorunların bu tercihte etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Kırım Tatar Muhtar Cumhuriyeti'nin kurulmasına yönelik bir beklentinin ve talebin varlığı açıktır.

Platform savaş sırasında Rusya'nın çıkarmış olduğu seferberlik ilanı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na müracaat etmiş ve mektup yazmıştır. Mektupta yer alan ifadelerde Kırım'daki askere alınanların yüzde doksanının Kırım Tatarı olduğu belirtilerek 18 Mayıs 1944'e atıf yapılmıştır. Kırım Tatarlarının mevcut durumunda nüfuslarının tehdit altında olduğuna dair ifadeler yer almıştır (Kırım Tatar Teşkilatlarından Recep, 2022). Seferberliğin çıkması sonrası Türkiye'ye gelen sığınmacı sayısında bir artış görülmüştür. Platforma dahil olan derneklere yapılan başvurulara dayanarak Eylül 2022 tarihinde 1200 sığınmacının geldiği bildirilmiştir. Konaklama, sağlık ve diğer ihtiyaçların platform dernekleri tarafından yapılmıştır ("Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrası, 2022).

Kasım 2022 tarihinde platform tarafından gerçekleştirilen çalıştay sonrasında yayınlanan bildiride farklı konular hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Türkiye – Ukrayna arasındaki dostluk bağında Kırım Tatarlarının önemli rolü olduğu ve rolünün devam edeceği söylenmiştir. Bununla birlikte KTMM adına Türkiye'de koordinasyon merkezleri olarak kurulmaya çalışılmış yapının Kırım Tatar Millî Hareketine uygun olmayan bir girişim olduğunu, Türkiye'de bulunan sivil toplum kuruluşlarına saygısızlık olarak adlandırılmıştır (19 Kasım 2022 Genel İstişare, 2022). Koordinasyon merkezleri bu süreç içerisinde kurulmaya çalışmıştır. Fakat resmî bir yapı olmadığı ve resmî kayıtlarda böyle bir yapının kurulmadığı görülmüştür.

Bu toplantıda çıkan bir başka karar ise Dünya Kırım Tatar Kongresi Genel Kurulunun tekrar toplanılması ve yeniden bütünü kapsayacak şekilde organize edilmesidir. Bu kararın Kongre'nin bütünü kapsayacak şekilde temsil ve sorumluluk alan ulus ötesi yapısının işlerliğinin arttırılmasına yönelik bir adım olduğu düşünülmüştür. Bu kararla birlikte Millî Kurultay ve Millî Meclis'in dünyadaki bütün Kırım Tatarlarını temsil edecek şekilde yeniden yapılandırılmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır (19 Kasım 2022 Genel İstişare, 2022). Dünya Kırım Tatar Kongresi ve KTMM hakkında kararlar alınmıştır. Bu doğrultuda Türkiye içindeki faaliyetleri ile birlikte bütünü kapsayacak şekilde politika belirlendiği söylenebilir. Bu süreçte Kongre ve Meclis'te bir değişiklik olmamıştır. Mevcut durumda savaşın devam etmesi ve Ukrayna'da yaşayanların savaş içinde olması, alınan kararların hayata geçirilmesinin önündeki engel olmuştur.

Platformun bir sonraki toplantısında ise bu kararlarına tekrar atıfta bulunulmamış, Kırım'da yaşanan olaylar, insan hakları ihlallerine değinilmiş ve Rusya'nın işgalci olduğu, Ukrayna toprak bütünlüğünün savunulduğu, mücadelenin devam edeceği 9 Mart 2024'te ilan edilen sonuç bildirisinde görülmüştür. Ayrıca Mayıs ayında yapılacak olan 18 Mayıs Matem Mitingi'nin Eskişehir'de yapılması kararına varılmıştır (İstişare Toplantısı Sonuç Bildirgesi, 2024).

Kırım Tatar Teşkilatları Platformu 2015 yılından itibaren Türkiye'de bulunan Kırım derneklerinin iletişiminin sağlanması ve ortak faaliyetlerin yürütülmesi konusunda önemli bir yer edinmiştir. Platformun oluşturulması ve aktif bir şekilde faaliyet göstermesi, işgal altında olan anavatanın özgürlüğünü ve özerkliğine yönelik diasporanın birlikte hareket etmesinin bir örneğini teşkil etmiştir.

4.5.3. Avrupa'da Kırım Tatarları

Kırım Tatarları yaşamış oldukları bazı ülkelerde 2014'teki Kırım krizine tepki olarak protestolar düzenlenmiştir. Protestoların çoğunluğu Rusya'nın diplomatik temsilciliklerinin bulunduğu alanlarda yapılmıştır.

5 Mart 2014 tarihinde Romanya'nın Köstence şehrinde bulunan Rusya Konsoloslugu önünde gösteri düzenlenmiştir. Gösteri esnasında 'Putin, evine dön!' ve 'Rusya Kırım'dan elini çek!' sloganları atılmıştır ("Rusya'nın Kırım'a müdahalesi", 2014). 6 Mart'ta ise Hollanda'nın Lahey şehrindeki Rusya Büyükelçiliği önünde gösteri düzenlenmiştir. Gösteriye Hollanda'da yaşayan Kırım Tatarları, Ukrayınlar ve Türkler katılmıştır ("Rusya'nın Kırım'ı işgali", 2014). 8 Mart 2014'te ise Almanya'daki Kırım Tatarları Rusya'nın Berlin Büyükelçiliği binası önünde bir protesto gerçekleştirilmiştir ("Almanya'da "Kırım'daki Tatar", 2014). 15 Mart'ta Almanya'nın Bonn şehrinde yer alan Rusya Başkonsoloslugu önünde bir miting düzenlenmiştir. Mitinge davet metninde 18 Mayıs 1944 Kırım Tatar Sürgününe değinilmiş, diasporada yaşama sebepleri olan Rusya tarafından yapılan baskılar ve sindirme politikalarını unutmadıklarını belirtmişlerdir ("Bonn'da Rusya Başkonsoloslugu", 2014).

Rusya'nın Kırım'a yönelik müdahalesi sonrasında Türkiye'deki Kırım Tatarları gibi Avrupa'da yaşayan Kırım Tatarları da tepki göstermiştir. Fakat Türkiye'de olduğu gibi gösteriler ve sivil toplum kuruluşları istikrarlı bir şekilde krize yönelik politika geliştiremedikleri görülmektedir.

4.6. Kırım Tatar Aktivistlerin Bağımsız Eylemleri

2014 sonrasında Kırım’da fiili yönetimin farklı suçlamalarla tutukladığı kişilere yönelik destek olma amacıyla Kırım’da ve farklı yerlerde tek kişilik gösteriler yapılmıştır. Bu gösterilerin önemli özelliği kalabalık ortamlarda, slogan atılmadan sadece göstericilerin ellerinde tuttukları dövizlerin üzerinde yazılan sözlerle gerçekleşiyor olmasıdır. Bu gösteriler toplum düzenini bozmadığı ve kargaşa çıkarmadığı için kolluk kuvvetlerinin müdahalesini engellemiştir.

14 Ekim 2017 tarihinde Kırım’ın farklı şehirlerinde ve bölgelerinde yüzün üzerinde tek kişilik gösteriler düzenlenmiştir (“Kırım’da aktivistlerden tek”, 2017). Gösteriler Kırım Tatarlarına yönelik baskıları, toplu arama ve tutuklamaları, KTMM’ye yönelik yasaklama ve üyelerinin yargılanmalarını protesto etme amacı barındırmıştır. Aynı zamanda bu gösteriler aile üyelerine yönelik yapılan hak ihlallerine karşı tepkileri de kapsamıştır. Fakat bahsedildiği gibi kamu düzenini bozmayan bir eylem pratiği olmasına karşın Rusya tarafından tek kişilik gösterileri düzenleyenlere idari davalar açılmıştır (“V regionah Krıma”, 2017). Bu olayla bağlantılı olarak 18 Ocak 2018 tarihinde tek kişilik gösteri yapan iki Kırım Tatarının evi aranmış, 2012 yılında sosyal medyada yayınlanan bir video ve evlerinde aşırılıkçı olarak nitelendirilen materyallerin bulunması nedeniyle para cezası ve on gün tutuklu kalma cezalarına çarptırılmışlardır (“Repressii protiv uçastnikov”, 2018). Bu doğrultuda Kırım Tatarlarının gösterileri yasadışı nitelik taşımamasına rağmen fiili yönetim bu gösterileri icra edenlere yönelik farklı suçlamalar yönelterek cezalandırma yoluna gitmiştir.

Tek kişilik gösteri yöntemini Kırım’a ve Kırım Tatarlarına destek olmak amacıyla Kırım Tatarlarının dışında da uygulayanlar vardır. Tek kişilik gösteriler bireysel bir eylem şeklinde görünüyorsa da aslında örgütlenmiş ve organize olmuş insan grubu tarafından uygulanmaya çalışılmıştır. Strateji-18 inisiyatif grubu Rusya’da her ayın 18’inde Kırım Tatarlarına ve tutuklananlara destek olmak amacıyla tek kişilik gösteriler düzenlemiştir (“Moskovalı Aktivistler, İşgalcilerin”, 2021). Fakat bu inisiyatif grubunun yapmış olduğu tek kişilik gösteriler sonucunda bazı göstericiler gözaltına alınmıştır (“Rusya’da Kırım Tatarlarına”, 2021). Bu örneklerin Rusya’nın Kırım konusunda kendisine karşı pozisyon alan ve muhalif olan herkesi cezalandırdığının bir göstergesi olduğu ileri sürülebilir.

5. SONUÇ

2013 yılında Ukrayna’da başlayan EuroMeydan olayları, başlangıçta ulusal bir kriz olarak ortaya çıkmış, zamanla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Krizin uluslararası bir nitelik kazanmasındaki temel neden, 2014 yılında Kırım Yarımadası’nda beliren kimliği belirsiz askerî unsurların, daha sonra Rusya Federasyonu’na bağlı olduklarının anlaşılmasıdır. Bu unsurlar, Kırım Parlamento binasını ve jeostratejik öneme sahip bölgeleri kontrol altına almıştır. Kırım Parlamentosu’nun bağımsızlık ve Rusya’ya bağlanma hedefleri doğrultusunda, 16 Mart 2014 tarihinde referandum yapılmış ve bu referandum sonucunda Kırım’ın Rusya’ya bağlanması kararı alınmıştır. Bu süreçte Kırım’daki ayrılıkçı güçlerin faaliyetleri, hedeflerine ulaşmalarını sağlamıştır.

Rusya’nın 27 Şubat 2014’te Kırım’a yaptığı askerî müdahale, hem Kırım’ın hem de Rusya’nın uluslararası statüsünde değişikliklere neden olmuştur. 1907 La Haye Sözleşmesi’nin 42. maddesine göre, Rusya bu müdahalesiyle işgalci bir güç konumuna gelmiştir. Söz konusu madde, askerî kontrol altında gerçekleştirilen Kırım Parlamentosu faaliyetlerinin de Rusya’nın işgalci bir kuvvet olduğunu ortaya koymaktadır. Kırım’ın Rusya’ya katılmasıyla sonuçlanan bu süreç, birçok kaynakta hukuka aykırı bir ilhak olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da Rusya’nın müdahalesi uluslararası hukuka uygun olmayan bir işgal olarak ele alınmıştır.

Kırım’daki referandumun hukuken geçerli olabilmesi için Ukrayna Devleti’nin varlığını sona erdirmiş olması gerekirdi. Ancak Ukrayna, bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, bir ülkenin topraklarının zorla ilhak edilmesi, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 52. maddesi ve BM Şartı’nın 2/4. maddesi uyarınca yasaklanmıştır. Bu çerçevede, Rusya’nın Kırım’da işgalci bir güç olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kırım Yarımadası’nda yaşayan ve bu bölgenin yerli halkı olan Kırım Tatarları, krizden ciddi şekilde olumsuz etkilenmiştir. 1944 yılında yaşanan sürgünden sonra vatana dönüş mücadelesi veren Kırım Tatarları, sürgün nedeniyle yarımadadaki toplam nüfusa oranla düşük bir azınlık olarak kalmıştır. Bu durum, 2014 yılında yaşanan krizin Kırım Tatarları aleyhine sonuçlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Kırım Tatarlarının 1991’den sonra kazandığı pek çok hakkı kaybetmesine yol açmıştır.

2014 sonrasında Kırım Tatarları, fiili yönetimin baskılarına maruz kalmıştır. Bu baskıların nedeni, Kırım Tatarlarının fiili yönetimi tanımamasıdır. Kırım Tatarlarının

temsil organı olan Kırım Tatar Millî Meclisi (KTMM), fiili yönetime açık bir şekilde karşı çıktığı ve krizi uluslararası boyuta taşımaya çalıştığı için özellikle hedef alınmıştır. 2016 yılında KTMM'nin faaliyetleri fiili yönetim tarafından yasaklanmıştır. Bu yasaklama, Kırım Tatarlarının birleştirici unsuru olan Meclis'in, Kırım Yarımadası'ndaki faaliyetlerini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Meclisin yalnızca yasaklanmasıyla yetinilmemiş, üyeleri ve yöneticileri de yoğun baskılara maruz kalmıştır. Bu süreçte, Dünya Kırım Tatar Kongresi'nin bir üyesi kaçırılmış ve hâlâ kendisinden haber alınamamıştır.

Kırım Tatar basını da baskılardan nasibini almıştır. Devlet aygıtları kullanılarak Kırım Tatar basını etkisizleştirilmeye çalışılmış, gazeteciler baskı ve şiddet görmüştür. Ayrıca, ekonomik baskılar yoluyla Kırım Tatarlarına karşı çeşitli engeller çıkarılmıştır. Kamuda çalışanlar ve işletme sahipleri, denetim adı altında baskıya uğramıştır. Dini eğitim veren kurslar ve camiler, kolluk kuvvetlerinin aramalarına ve baskınlarına maruz kalmıştır. Ancak doğrudan ibadet özgürlüğüne yönelik bir baskıdan ziyade, ibadet sonrası insanlardan DNA örnekleri alınması ve sorgulamalar yapılması dikkat çekmektedir.

Rusya tarafından gerçekleştirilen baskıların 2014 yılından itibaren başladığı ve geçen yıllar içinde bu baskıların Kırım halkının tamamını değil, daha çok Rusya'nın yönetimine karşı olan kişi veya grupları hedef aldığı görülmektedir. Bu durum, sindirme yoluyla hakimiyet kurma çabası ve Rusya karşıtlarını tehdit edici bir boyuta ulaşmıştır.

Kırım Tatarlarının temsil organları, 2014 yılından itibaren uluslararası toplumu bilinçlendirme çalışmalarına ağırlık vermiştir. Bu çalışmalar, diaspora ve anavatan olmak üzere iki ayrı grup tarafından yürütülmüştür. Her iki grubun ortak noktası ise Dünya Kırım Tatar Kongresi'dir. KTMM, krizin başladığı günden itibaren Rusya'ya karşı net bir tavır almıştır. Meclis, Rusya'ya bağlanma referandumu ve sonrasında Kırım'da Rusya tarafından gerçekleştirilen tüm seçimlerin Kırım Tatarları tarafından boykot edilmesi için çalışmalar yürütmüştür. 2016 yılı öncesindeki açıklamalarda Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve Kırım Tatarlarının özerkliği konuları ön plana çıkarılmamışken, Rusya'nın Meclis faaliyetlerini yasaklamasının ardından bu konular açıkça dile getirilmiştir. Bu politika değişikliği, özellikle seçimlere yönelik açıklamalarda görülmektedir.

Kırım Tatarlarının temsil organları, 2014 yılından itibaren demokratik yollarla mücadele etmeye devam etmiştir. Tıpkı 1944 sürgününden sonra vatana dönüş mücadelesinde olduğu gibi, yeniden vatanları için yürütülen mücadelede şiddet kullanılmamıştır. KTMM, bu çerçevede uluslararası toplumu bilinçlendirme çalışmaları yürütmüş ve AB, BM ile AGİT gibi uluslararası örgütleri tercih etmiştir. Ayrıca, bu çalışmalarda Ukrayna ve Litvanya gibi ülkelere destek almıştır. Yapılan girişimlerde, Kırım’da yaşanan insan hakları ihlalleri ve Kırım Tatarlarının mevcut durumları anlatılmaya çalışılmıştır.

Kırım Tatar diasporası, bulundukları ülkelerde kamuoyunu bilinçlendirmek amacıyla toplantılar ve konferanslar düzenlemiş, kitapçıklar bastırmıştır. Diaspora grupları genellikle meydanlarda toplanmış, Rus büyükelçilikleri ve konsolosluklarına yürüyüşler düzenlemiştir. Diaspora, 27 Şubat’tan itibaren Rusya’yı işgalci bir güç olarak tanımlamış ve bu yönde tepkiler göstermiştir. Diaspora, Kırım’daki olayları uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirip eleştirmiştir.

Türkiye, Kırım Tatar diasporası için önemli bir konuma sahiptir. Türkiye’deki dernekler ve vakıflar, 2014 yılından itibaren aktif rol üstlenmiş ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirmiştir. Ayrıca, II. Dünya Kırım Tatar Kongresi’ni Türkiye’de toplamayı başarmışlardır. Diaspora, Ukrayna Anayasası’nın onuncu bölümünün değiştirilmesi konusunda bir teklif sunmuş ve bu teklifte Kırım Yarımadası’nın “Kırım Tatar Özerk Cumhuriyeti” olarak adlandırılmasını önermiştir. Bu anayasa değişikliği teklifi, Kırım Tatarlarının 1991 yılından bu yana talep ettikleri hakların büyük bir kısmını içermektedir. Diaspora, Kırım’ın statüsü ve Kırım Tatarlarının hakları konusunda önemli adımlar atmış ve bu çerçevede özerklik taleplerini dile getirmiştir. 2022 yılında başlayan Rusya–Ukrayna savaşı ile birlikte diaspora, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü destekleyen politikalarına devam etmiştir.

Sonuç olarak, vatanlarında ve diasporada bulunan Kırım Tatarları, Rusya’yı Kırım’da işgalci bir güç olarak görmekte ve Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün korunması yönünde politikalar üretmektedir. Rusya’nın Kırım Tatarlarına yönelik baskıları ile bu politikalar arasında güçlü bir bağlantı olduğu görülmektedir. Bu baskılar, diaspora tarafından da yoğun tepkilerle karşılanmıştır. Kırım Tatarları, ortaya çıkan uluslararası krizden avantajlı bir şekilde çıkmak istemektedir. Bu bağlamda, Ukrayna Anayasası’nda özerklik taleplerini içeren değişiklikler talep etmeleri, Kırım

Tatarlarının tarihsel bir altyapıya sahip olan taleplerinin makul olduğunu göstermektedir.

Ancak, ilerleyen yıllarda Rusya'nın Kırım'da kalıcı olması ve uluslararası toplumun pasif kalması durumunda, Kırım Tatarlarının Ukrayna Devleti'nden elde ettiği kazanımlar yalnızca Ukrayna anakarasında geçerli olacaktır. Bu durumda, yarımada yaşayan Kırım Tatarlarının ya vatanlarını terk etmeleri ya da bu imtiyazlardan yararlanmamaları gerekecektir. Vatanlarını terk etmeleri hâlinde, 1944-1991 yılları arasında verdikleri mücadeleye ters düşmüş olacaklardır. Bu süreçte Kırım Tatarlarının demokratik yollarla mücadeleye devam etmeleri ve yeni yöntemler keşfetmeleri gerekmektedir.

Kırım Tatarlarının izledikleri politikaların temelinde, tarihte yaşanan acı olayların ve travmaların etkisi olduğu söylenebilir. Ancak bu tarihsel olaylar, politikalarının doğrudan Rusya karşıtı olduğunu iddia etmek için yeterli bir neden değildir. Bununla birlikte, 2014 sonrasında yaşanan baskılar ve ortaya çıkan sorunlar, bu tarihsel gerçekliğin bir devamı niteliğinde değerlendirilmelidir.

Kırım Tatarları, savaş sonrasında yeniden tesis edilecek anayasa ve hukuk düzeninde yeni kazanımlar elde etmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, 2014'ten sonra başlayıp 2022 yılında artış gösteren göçün sonuçları da iyi analiz edilmelidir. Kırım Tatarlarının, Ukrayna Devleti ile birlikte bu göçlerin etkilerine yönelik politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Diasporadaki sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini genişletmeleri ve özellikle gençlere yönelik çalışmalar yürütmeleri faydalı olacaktır. Gençlere yönelik kapsayıcı bir perspektifle yapılacak faaliyetler, mücadelelerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu kuruluşların ulusal ve yerel basında daha fazla yer alması, tanınırlıklarını artıracaktır.

2013 yılında Ukrayna'da meydana gelen EuroMeydan olaylarının ardından Rusya, Kırım'ı işgal ederek ilhak etmiştir. Rusya'nın bu süreçte güvenlik kaygılarını gerekçe göstererek bir politika izlediği ve bu nedenle Kırım'ı ilhak ettiği ileri sürülebilir. Kırım'ın uluslararası hukuka aykırı şekilde ilhak edilmesi sürecinde, Rusya Ukrayna'daki iç karışıklıklardan faydalanmış ve bu durumu, bölgede yaşayan Rus nüfusunu korumaya yönelik bir eylem olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, Budapeşte Memorandumu'na atıfta bulunarak, garantör ülke olmanın kendisine bu müdahaleyi

gerçekleştirme yetkisi verdiğini iddia etmiştir. Bunun yanı sıra, Kırım’da yaşayanların söz konusu ilhak sürecinde ayrılma ve self-determinasyon haklarını kullandığını öne sürmüştür. Ancak, gerek Ukrayna Anayasası gerekse uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde, Rusya’nın Kırım’a yönelik askeri müdahalesi hukuka aykırı bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırım Tatarları, 20. yüzyılın ortalarında Kırım’a dönüş hakkı elde etmek amacıyla Sovyetler Birliği’ne karşı mücadele yürütmüştür. 1991 sonrasında ise Ukrayna’da sosyal, kültürel ve siyasi haklarını kazanmak adına çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu süreçte Ukrayna yönetimiyle zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da, 2013 yılından itibaren Avrupa yanlısı Ukraynalılar ile birlikte hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Ukrayna siyasetinde Avrupa yanlısı bir tutum benimsemelerinin temelinde, 1991 sonrasında yürüttükleri mücadelenin hedefleriyle olan bağlantıları olduğu düşünülebilir. 2014 yılında Kırım’ın “yeşil adamlar” olarak adlandırılan askeri unsurlar tarafından işgal edilmesi ve ardından Rusya Federasyonu’na bağlanmasına yönelik düzenlenen referanduma Kırım Tatarlarının karşı çıkmasının temelinde tarihsel sürecin etkili olduğu söylenebilir. Daha önce farklı dönemlerde toplumsal travmalara maruz kaldıkları bir devletin vatandaşı olmayı reddetmeleri bu durumu açıklayabilir. Kırım Tatarlarının, Rusya Federasyonu’nun Kırım’ı ilhakını tanımamaları, Ukrayna ile iş birliği içinde hareket etmelerinin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Kırım Tatarlarının Rusya’ya doğrudan karşı koyduğu gibi, Ukrayna ile ortak hareket etmelerine rağmen sosyal, kültürel ve siyasi haklarını elde etmek için mücadelelerini sürdürdükleri ifade edilebilir.

Ukrayna ile Kırım Tatarları arasındaki ilişkiler, 2014 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele alınabilir. 2014 öncesinde Ukrayna’nın izlediği politikalar, Kırım Tatarlarının haklarının tanınması ve korunmasına yönelikti. Ancak 2014 sonrasında Kırım Tatarları, Ukrayna siyasetinde yeni bir rol üstlenerek bir partner konumuna geçmiştir. Bu dönemde Kırım Tatarlarının çeşitli siyasi ve bürokratik görevlere atandığı görülmektedir. Ukrayna’nın, 2014 sonrasında izlediği politikalar doğrultusunda Kırım Tatarlarını bir ortak olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bununla birlikte, uluslararası toplumun desteğini sağlamak amacıyla Kırım Tatarlarının ön plana çıkarıldığı da düşünülebilir. Özellikle 2022’de başlayan savaşın etkisiyle Kırım Tatarlarının, Ukrayna’nın Türkiye ile geliştirdiği ilişkilerde önemli bir unsur hâline geldiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, Kırım Tatarlarına yönelik alınan

kararlarda sürecin yavaş ilerlediği ve hızlı adımlar atılmadığı söylenebilir. Bu durum, Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına yönelik politikalarının büyük ölçüde çıkar odaklı olduğunu ve uzun vadede nasıl şekilleneceğinin belirsizliğini koruduğunu göstermektedir.

Türkiye, 2014 yılında gerçekleşen hukuka dışı ilhak sürecini yakından takip etmiştir. Türkiye, Kırım'ın 2014'te Rusya tarafından ilhakını tanımadığını resmi olarak bildirmiştir. Kırım meselesinde Türkiye'nin tutumunun, bölgenin jeostratejik öneminin yanı sıra tarihsel ve kültürel bağlara sahip olduğu Kırım Tatarlarının bu süreçten doğrudan etkilenmesiyle şekillendiği söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile ilişkilerini sürdürdüğü ve doğrudan bir taraf olmadığı gözlemlenmiştir. 2022 yılında başlayan savaşla birlikte Türkiye, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanması amacıyla iki ülke arasında arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Bu çerçevede, savaşın sona erdirilmesine yönelik çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuş ve arabuluculuk faaliyetleri yürütmüştür. Tarafsız bir politika benimseyen Türkiye'nin, aynı zamanda Ukrayna'ya SİHA satışı ve bağışları gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye'nin 2014'ten günümüze kadar Kırım meselesi ve 2022'de başlayan savaş konusundaki genel politikası, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik olmuştur.

2014 öncesinde Kırım Tatar diasporası, Kırım'a yönelik kültürel faaliyetler yürütmüştür. Ancak, 2014 yılında Kırım'ın hukuka aykırı şekilde ilhak edilmesiyle birlikte, diaspora politik faaliyetlere yönelmiştir. Diasporanın bakış açısına göre Kırım, Rusya tarafından işgal edilmiş olup bu durum “dördüncü işgal” olarak nitelendirilmiştir. Diasporanın izlediği politikalar ve yürüttüğü faaliyetler de büyük ölçüde bu söylem etrafında şekillenmiştir. Kırım Tatar diasporası, Kırım'ın işgal edildiğini vurgulamakla birlikte Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklediğini de açıkça ifade etmektedir. 2014 sonrasında diaspora, özellikle Türkiye'de gösteriler ve mitingler düzenleyerek Kırım meselesine dair farkındalık yaratmaya çalışmıştır. 2014 öncesinde, diasporadaki sivil toplum yöneticileri faaliyetlerini daha küçük gruplar hâlinde yürütürken, 2014 sonrasında bu faaliyetlerin kitlesel bir niteliğe büründürülmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu bağlamda, Kırım'ın hukuk dışı ilhakı diasporada bir dönüşüm ve değişim sürecine yol açmıştır. Ancak, dünya genelinde Kırım Tatar diasporasının henüz tam anlamıyla bütünleşemediği gözlemlenmektedir. Buna karşılık, Dünya Kırım Tatar Kongresi'nin yeniden toplanması ve faaliyetlerini

sürdürmesi için yürütülen çalışmalar, bu alanda bir ilerleme olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, diaspora, Kırım ve Kırım Tatarları için tamamlayıcı ve destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Akman, H. (2014). Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunları. *Turkish Studies*, 9(1), ss. 1-20.
- Al, A. ve Ayvacı Aypek, F. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Güvenlik Stratejeleri*, 26, ss. 221 – 251
- Alexeyeva, L. (1998). Mustafa Jemiloglu, His Character and Convictions. Allworth, E. (Ed.), *The Tatars of Crimea. Return to the Homeland* (s. 206-225) içinde. London: Duke University Press. Erişim Adresi: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22206/file.pdf>
- Alım, E. (2020). *Ukrayna Krizi'nde Rusya: Büyük Güç Politikası Ve Saldırgan Realist Dinamikler*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Allworth, E. (Ed.). (1998). *Documents about the Ordeal of Forced Exile. Allworth, E. (Ed.), The Tatars of Crimea. Return to the Homeland* (s. 237-245) içinde. London: Duke University Press. Erişim Adresi: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22206/file.pdf>
- Arabacı, H. M. (2007). *1783'ten II. Dünya Savaşı'na Kadar Kırım'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler (Sebepleri Ve Sonuçları)*. 38. İcanas Kongresi Bildiri Kitabı 1 (s. 224-242). Ankara.
- Aras, İ. (2017). Avrupa Birliğinin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 3, ss. 29-50.
- Aslan, A. (2020). Dijital Diaspora ve Kültürel Kimlik: Türkiye'de Yaşayan Çerkes Gençlerle Derinlemesine Bir Görüşme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34, ss. 66-82. doi: 10.31123/akil.781866
- Avşar, B. Z. ve Tunçalp, Z. S. (1995). *Sürgünde 50. Yıl: Ahıska Türkleri*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. Erişim Adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1893>
- Ayçiçek, A. (2019). Altın Orda Hanlığı'nın Sükûtuna Kadar Karadeniz'in Kuzeyinde Türkler. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 97-116.
- Aydın, F. T., ve Şahin, F. K. (2019). The politics of recognition of Crimean Tatar collective rights in the post-Soviet period: With special attention to the Russian annexation of Crimea. *Communist and Post-Communist Studies*, 52(1), 39–50. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2019.02.003>
- Aydın, A., & Aydın, İ. (2004). *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü: Kimlik ve Kültürel Canlanma*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Aydın, A. (2004). Kırım Tatarlarının Ana Vatana Dönüşü ve Kültürel Canlanma Sürecinde Dil ve Eğitim. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), ss. 107-122.

- Aykol, U. (2018). Kırım Ahalî Cumhuriyeti ve Kırım'da İlk Bolşevik İşgali (1917-1918). *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 19, ss. 75-103.
- Başer, A. (2010). Kırım'da Rus Kolonizasyonu. *Karadeniz Araştırmaları*, 6(24), ss. 29-42.
- Bekirova, G. (2020). *Sürgünlik ve Qırımtatar Halqınıñ Tarihiy Vatanına Qaytuv Oğrunda Küreşi*.
- Bilener, T. (2004). *Ulus Devlet Olma Sürecinde Ukrayna*. Erhan Büyükkakıncı (Edited by.), *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, (ss. 311-342.). Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Bilener, T. (2007). Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 13, ss. 115-132.
- Bingöl, O. (2014). Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 41, ss. 15-38
- Bozkurt, G. S. (2006). Gürcistan, Ukrayna Ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler. *Karadeniz Araştırmaları*. 9. ss. 151-167.
- Büyükkakıncı, E. (2004) *Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri*. (Erhan Büyükkakıncı (Edited by.), *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, (ss. 401 - 436.).Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Cabbarlı, H. (2016). İki Güç Arasındaki Ukrayna. *Karadeniz Araştırmaları*, 50, ss. 95 – 123.
- Can, K. (2023). Genç Tatar Hareketi. *Emel*. Erişim Adresi: <https://emelvakfi.org/emeldergisi/genc-tatar-hareketi/>
- Candan, T., & Halhallı, O. E. (2022). Uluslararası Hukuk Açısından Tahıl Koridoru Andlaşması'nın Kısa Bir Analizi. *Ankara Barosu Dergisi*, 80(4), 363-404. <https://doi.org/10.30915/abd.1161930>
- Candidatu, L.I., Leurs, K.H.A. & Ponzanesi, S. (2019). *Digital Diaspora: Beyond the Buzzword – Towards a Relational Understanding of Mobility and Connectivity*. In Roza Tsagarousianou and Jessica Retis (Edited by.). *The Handbook of Diasporas, Media and Culture* (pp. 31-47). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Cemilev, R. G. (1990). Kırım Tatar Millî Meselesinin Son Durumuna Bir Bakış. *Emel*, (176), 1-4.
- Cohen, R. (2008). *Global Diaspora: An Introduction (2nd Edition)*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Çakırca, B. (2024). “İnsani Diplomasinin Somut Bir Örneği Olarak Tahıl Koridoru Anlaşması ve Yükselen Bir İnsani Diplomasi Aktörü Olarak Türkiye”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(3), 936 – 958. Doi: 10.17153/oguiibf.1404873
- Çapraz, H. (2006). XIX. Yüzyılda Çarlık Rusya'nın Kırım Politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, 11, ss. 57 – 70.
- Çınar, H. Y. (2024). Rusya-Ukrayna Savaşının Türkiye-Ukrayna İlişkilerine İzdüşümü. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5(1), 17-31.

- Çomak, H., Sandıklı A., Kaya, E., & İsmayilov, E. (2014). *Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye*. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Edited by.), Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (ss. 137 - 168). İstanbul: Beta Basım.
- Demir, S. (2012). Karadeniz’in Güvenliğini Yeniden Düşünmek. *Karadeniz Araştırmaları*. 35. ss. 19 – 50
- Demir, S. (2014). *Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı*. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Edited by.), Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (ss. 169-190). İstanbul: Beta Basım
- Derman G. S., & Ongarova Y. (2014). Ukrayna’da Siyasi Kriz. *Karadeniz Araştırmaları*, 11(42), ss. 11 - 23.
- Dilek, M. S. (2015). Rusya Federasyonu’nun Kırım Hamlesine Analitik Baş. *Turkish Studies*, 10(14), ss. 245 – 272.
- Dündar, M. A. (2006). Japonya Arşivlerindeki İngiliz Belgelerine Göre Kırım Milli Mücadele Tarihinden Bir Yaprak. *Karadeniz Araştırmaları*, 11, ss. 39-56
- Erdal, S. ve Aydın, S. (2017). Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak Kırım Tatarlarının Ana Vatana Dönüş Mücadelesi ve Mustafa Cemiloğlu. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (60), 535-570. Erişim Adresi: <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3781>
- Erdil, B. (2018) Yeni Güç Savaşlarının Yeni Karadeniz Stratejileri. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(59), ss. 106-136.
- Erol, M. S. (2014). “Ukrayna-Kırım Krizi” ya da “İkinci Yalta Süreci”. *Karadeniz Araştırmaları*, 41, ss. 1-14.
- Erol, M. S., & Oğuz, Ş. (2018). Karma Savaş Teorisi ve Rusya-Ukrayna Savaşı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), ss. 399-415.
- Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*. (E. B. Özbilen, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gomza, I., & Koval, N. (2015). The Winter of Our Discontent: Emotions and Contentious Politics in Ukraine during Euromaidan. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, (1), 39–62. <https://doi.org/10.18523/kmlpj52673.2015-1.39-62>
- Gömeç, S. (2009). Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri. *Avrasya Etüdları*, 35(1), ss. 61-72.
- Gündüz, H. (2019). *Kırım Mücadelesinin Kadınları (1960-1990)*. İstanbul: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği İstanbul Şubesi.
- Gürseler, C. (2014) Kırım’ın “Self-Determinasyonu” Nasıl Yorumlanabilir. *Karadeniz Araştırmaları*, 43, ss. 87 – 115.
- Gürseler, C. (2015). Rusya Federasyonu’nda Azınlık Politikaları ve Kırım Tatarları. *Karadeniz Araştırmaları*, 12(46), ss. 61 - 77.
- Hatıf, O. K. (1998). Gökbayrak Altında Milli Faaliyet. Kırım, Ankara
- Hülagü, M (31 Mayıs–4 Haziran 2004). *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Türk-Rus İlişkilerindeki Yeri (1441–1783)* (Bildiri). Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, Tika (Türk İş birliği Ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), Simferopol, Kırım, Ukrayna.

- İletişim Başkanlığı (2023). *Türkiye'nin İstikrara Katkısı / Barış İçin Çok Yönlü Diploması*. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yay, Ankara.
- İmambeyli, Vügar (2014). *Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi*. Seta Perspektif,
- İnalcık, H. (2017). *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700* (2. Baskı). İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kagan F. W., Clark M., Barros G. ve Stepanenko K., (2022). *Putin's Likely Course of Action in Ukraine: Updated Course of Action Assessment*. Erişim Adresi: <https://understandingwar.org/backgrounder/putin%E2%80%99s-likely-course-action-ukraine-updated-course-action-assessment>
- Kamalov, İ. (2009). Karadeniz Bölgesinde Bazı Güncel Sorunlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 6(21), ss. 13-21.
- Karadeli, C. (2014). “Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi. (eds). H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, İstanbul: Beta Yayınları.
- Karatay, Z. (2012). Kırım Tatar Millî Hareketi ve Sovyet İnsan Hakları Savunucuları. *Emel*, (238-241), 3-10.
- Kelkitli, F. A. (2014). *Kırım: Rusya İçin Vazgeçilmez Yarımada*. (Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Edited by.), Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (ss. 289-308.). İstanbul: Beta Basım,
- Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kırımlı, H. (2011). *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kowalewski, D. (1974). National Dissent in the Soviet Union: The Crimean Tatar Case. *Nationalities Papers*, 2(2), 1-18. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1080/00905997408407756>
- Kurat, A. N. (1937). *Peçenek Tarihi*. İstanbul: Devlet Basımevi
- Kurat, A. N. (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kuşçu, ıışık (2014). *Kırım'ın Rusya'ya Kattılıının Bölgesel ve Küresel Etkileri*. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Edited by.), Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (ss. 309-334). İstanbul: Beta Basım,
- Maksudoğlu, M. (2009). *Kırım Türkleri*. İstanbul. Ensar Neşriyat.
- Öraz, S. (2006). The Struggle And The Response in Stalin's Deportation Policy: The Case Of Crimean Tatars. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(2), 411-422. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/406271>
- Özbay, Fatih (2014). *Rusya'nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi*. İkiBinYirmiÜç, 155, ss. 8-11.
- Özcan, K. (2002). *Vatana dönüş: Kırım Türklerinin sürgünü ve Millî Mücadele Hareketi, 1944-1991*. Tarih ve Tabiat Vakfı. İstanbul

- Özcan, K. (2005). Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada'da Tatar Hâkimiyetinin Tesisi. *Karadeniz Araştırmaları*, 5, ss. 26-36.
- Özcan, K. (2018b). *Kırım Kırım Kırılan Kırım*. Konya: Çizgi Kirabevi.
- Özçelik, Sezai. (2018). *II. Soğuk Savaş ve Kırım'daki Jeopolitik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali ve Kırım Tatarları*. Osman Orhan (Edited by.), *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar: Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, (s.s. 57-57), İstanbul: TASAM Yayınlar.
- Özdal , H. (2015). İç Bölgesel-Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11(44), ss. 69-102.
- Özmen, H.Alparslan (2014). *Enerji Güvenliği Politikaları ve Kırım. (Politics of Energy Security and Crimea)*, Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt 2, 23-24 Eylül 2014, s. 757-781.
- Öztopal, M.K. (2018). Önde Gelen Uluslararası Örgütlerin Kırım'ın Yasadışı İlhakına Tepkileri. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, 19, ss. 105-135.
- Ponzanesi, S. (2020). *Digital Diasporas: Postcoloniality, Media And Affect. Interventions*, 22(8), ss. 977-993. doi: 10.1080/1369801X.2020.1718537
- Reddaway, P. (1998). *The Crimean Tatar Drive for Repatriation: Some Comparisons with Other Movements of Dissent in the Soviet Union*. Allworth, E. (Ed.), *The Tatars of Crimea. Return to the Homeland* (s. 226-236) içinde. London: Duke University Press. Erişim Adresi: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22206/file.pdf>
- Saraçlı, M. (2015). Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikasında Dış Rusların Yeri Ve Kırım Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 45, ss. 69-88.
- Sarıkaya, G. (2017) Rusya'nın Kırım İlhakından Sonra Kırım Tatar Milli Meclisi Ve Kırım Tatar Türklerine Yönelik Baskılar. *Karadeniz Araştırmaları*, 55, ss. 85-100
- Sarıkaya, Y. (2010). Turuncuya Veda: Ukrayna'nın Kritik Seçimi. *Karadeniz Araştırmaları*, 25, ss. 1-10.
- Sasse, G. (2007). *The Crimea Question: Identity, Transition, And Conflict*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Saydam, A. (2010). Kırım Ve Kafkasya Göçleri (1856-1876). Ankara. TTK Yayınları.
- Seytmuratova, A. (1980). Ebedî Meşale. *Emel*, (121), 27-30.
- Seytmuratova, A. (1998). *The Elders of the New National Movement: Recollections*. Allworth, E. (Ed.), *The Tatars of Crimea. Return to the Homeland* (s. 155-179) içinde. London: Duke University Press. Erişim Adresi: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22206/file.pdf>
- Şahin, Fethi Kurtiy. "2014 Sonrasında Kırım Tatarları ve Ukrayna: Ortak Bir Düşman Karşısında Yeniden Kurulan İlişkiler." *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 19, (2018): 137-176.
- Şamilkızı, G. (2016). *Büyük Savaşın Kurbanı: Kırım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şamilkızı, G. (2017). *Kırım Ateşi- Bir İşgalin Anatomisi*. Ankara: Epamat.

- Taşdemir, Fatma ve Özer, Adem (2015). Uluslar arası Hukuk açısından Kırım sorunu: Kosova'nın Rövanşı mı?. *ERÜHFD*, Z (1), ss. 43-61.
- Tepekaya, M. (2006). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(2), 463-480.
- Topsakal, İ. (2016) "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3(2), 33-53
- Turan, G. (2004). *Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri*. Erhan Büyükkakıncı (Edited by.), Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, (ss. 365-400.). Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Uehling, G. (2000). Squatting, Self-Immolation, and The Repatriation of Crimean Tatars. *Nationalities Papers* 28(2), 317-341. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1080/713687470>
- Uehling, G. (2004). *Beyond Memory: The Crimean Tatars' Deportation and Return*. Stoler, A. ve Comaroff, J. L. (Ed.). New York: Palgrave Macmillan. Erişim Adresi: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20319/file.pdf>
- Uyanıker, H.B. (2018). Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uyuşmazlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, 59, ss. 137- 168.
- Ülküsal, M. (1980). *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Vardys, V. S. (1971). The Case of The Crimean Tatars. *The Russian Review*, 30(2), 101-110. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.2307/127890>
- Williams, B. (1998). The Crimean Tatar Exile in Central Asia: A Case Study in Group Destruction and Survival. *Central Asian Survey*, 17(2), 285-317. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1080/02634939808401038>
- Wilson, A. (1998). *Politics in and around Crimea: A Difficult Homecoming*. Allworth, E. (Ed.), The Tatars of Crimea. Return to the Homeland (s. 281-322) içinde. London: Duke University Press. Erişim Adresi: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22206/file.pdf>
- Yalçinkaya, A. (2006). Rus Reelpolitikinin Ertelemediği Sorun: Kırım. *Karadeniz Araştırmaları*, 8(8), 99-113.
- Yalçıntaş, N. (2013). *Kırım Ey Güzel Kırım*. Postiga
- Yaldız, F. (2013). Diaspora Kavramı Bağlamında On İki Ada Türk Toplumu. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), ss. 43-64. doi: 10.18354/esam.74617
- Yılmaz, M.E. (2023). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Gelişimi (1923-2023). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye, 24-45, <https://doi.org/10.33692/avasyad.1252032>
- Yılmaz, S., (2015). Kırım Krizi ve Dünya Kırım Tatar Kongresi. *SD Dergi*, no.70, 82-85.
- Yüksel, S. (2019). Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1783). *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), ss. 217-226.

İnternet Kaynakları

1. Kırım Tatar Millî Kurultayına ithaf edilen Uluslararası Satranç Turnuvası'nı kazanan isimler belli oldu. 27 Aralık 2023. Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/diaspora/1-kirim-tatar-milli-kurultayina-ithaf-edilen-uluslararasi-satranc-turnuvasi-ni-kazanan-isimler-belli-oldu-483316>
- 19 Kasım 2022 Genel İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi. 19 Kasım 2022. Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1547-kirim-tatar-teskilatlar-platformu-19-kasim-2022-sonuc-bildirgesi>
- 26 fevralya 2014 goda v Simferopole – vozle zdaniya Verhovnoy Radı ARK – sostoitsya miting, sozıvaemy Medjlisom krimskotatarskogo naroda (2014, Şubat 28). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4166-26-февраля-2014-года-в-симферополе-возле-здания-верховой-рады-арк-состоится-митинг-созываемый-меджлисом-кр>
- 27 fevralya 2014 goda Predsedatel` Medjlisa krimskotatarskogo naroda provël brifing dlya SMI v svyazi s voorujennim zahvatom zdaniy Verhovnoy Radı i Soveta Ministrov AR Krim (27 Şubat, 2014). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4170-27-февраля-2014-года-председатель-меджлиса-крымскотатарского-народа-провёл-брифинг-для-сми-в-связи-с-вооруженным-захватом-зданий-в>
- A/RES/68/262, 27 Mart 2014. *Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014*. Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/767565?ln=en>
- A/RES/73/194 17, 17 Aralık 2018. *Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov: resolution / adopted by the General Assembly*. Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/1656124?ln=en>
- A/RES/74/168, (2019, 18 Aralık). *Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly*. Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/3840117?ln=en>
- A/RES/ES-11/1, (2022, 2 Mart). *Aggression against Ukraine* Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en>
- Abdulganiyev, K. (2002, 21 Kasım). Institutional Development of the Crimean Tatar National Movement. Erişim Adresi: <https://iccrimea.org/scholarly/national-movement.html>
- About number and composition population of Autonomous Republic Of Crimea. (t.y.). Erişim Adresi: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/Crimea/>
- Address by President of the Russian Federation. (2014, 14 Mart). Erişim Adresi: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/page/448>
- Address by the President of the Russian Federation, (2022, 24 Şubat). Erişim Adresi: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>
- Akhiyadov, M (2018). Rusya'nın Dil Politikası. *İnsamer*. (Rapor)

- Almanya'da "Kırım'daki Tatar Kardeşine Sahip Çık" mitingi (2014, Mart 5). Erişim Adresi: <https://old.qha.com.ua/tr/siyaset/almanya-da-quot-kirim-daki-tatar-kardesine-sahip-cik-quot-mitingi/131058/>
- Amiel, S. (2021). Russia's military build-up near Ukraine is different this time, say experts. Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/24/russia-s-military-build-up-near-ukraine-is-different-this-time-say-experts>
- Ankara'da "Türkiye Kırım'a Ses Ver!" Mitingi (2014, 3 Mart). Erişim Adresi: <http://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/538-ankara-da-turkiye-kirim-a-ses-ver-mitingi>
- Arabacı, H. M. (2006). Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Türkiye'de Bulunan Kırım Dernek ve Vakıflarının Önemi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Asanova, D. ve Çubarov, E. (t.y.). Milliy Areket. Erişim Adresi: <http://qtmm.org/qt/milliy-areket>
- ATR televizyonu Kiev'den yayın yapacak. (2015, 17 Haziran). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/atr-televizyonu-kiev-den-yayin-yapacak/138065/>
- Avdet gazetesi yayına devam etmenin yolunu buldu. (2015, 8 Nisan). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/avdet-gazetesi-yayina-devam-etmenin-yolunu-buldu/136907/>
- Bakan Çavuşoğlu: Kırım'ın illegal şekilde işgalini hiç tanımadık ve tanımayacağımızı sürekli vurguluyoruz, (2021, 24 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/bakan-cavusoglu-kirimin-illegal-sekilde-iskalini-hic-tanimadik-ve-tanimayacagimizi-surekli-vurguluyoruz/2343420>
- Barros, G. (2021). Belarus Warning Update: Russia Expands Unit Integration with Belarusian and Serbian Militaries in June Slavic Brotherhood Exercises. Erişim Adresi: <https://understandingwar.org/background/belarus-warning-update-russia-expands-unit-integration-belarusian-and-serbian>
- Baykar, 3 adet Bayraktar TB2 SİHA'yı Ukrayna'ya hibe ettiğini açıkladı.(2022, 28 Haziran). Erişim Adres: <https://baykartech.com/tr/press/baykar-3-adet-bayraktar-tb2-sihay-ukraynaya-hibe-etdigini-acklad/>
- Bekirova, G. (2015a, 24 Nisan). Qırım Tarihiniñ Saifeleri: Çirçik Adisesi. Erişim Adresi: <https://ktat.krymr.com/a/26976973.html>
- Bekirova, G. (2015b, 23 Şubat). Qırım Tarihiniñ Saifeleri. Qırım Üzerinde Canlı Meşal. Erişim Adresi: <https://ktat.krymr.com/a/26864238.html>
- Belarus-Rusya ortak askeri tatbikatı 10 Şubat'ta başlayacak. (2022, 18 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.indyturk.com/node/461301/d%C3%BCnya/belarus-rusya-ortak-askeri-tatbikat%C4%B1-10-%C5%9Fubatta-ba%C5%9Flayacak>
- Bonn'da Rusya Başkonsolosluğu önünde miting yapılacak (2014, Mart 13) Erişim Adresi: <https://old.qha.com.ua/tr/siyaset/bonn-da-rusya-baskonsoloslugu-onunde-miting-yapilacak/131270/>

- Cengiz Dağcı Okuma Yarışması'nın katılım şartları belli oldu. (2023, 21 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/diaspora/cengiz-dagci-okuma-yarismasi-nin-katilim-sartlari-belli-oldu-483096>
- Chubarov, E. (t.y.) About Kurultai. Erişim Adresi: <https://qtm.org/en/pro-kurultaj/>
- Clark, M. (2021). Russia in Review: June 23 – July 6, 2021. Erişim Adresi: <https://understandingwar.org/backgrounder/russia-review-june-23-%E2%80%93-july-6-2021>
- Could Ukraine-Russia border tension escalate into a fresh conflict?, (2021, 2 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/2021/04/02/could-tensions-on-ukraine-s-border-herald-more-than-just-russian-maneuvres>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan Kırım Platformu Çevrimiçi Liderler Zirvesi'ne video mesajla katıldı. 23 Ağustos 2022. Erişim Adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-kirim-platformu-cevrimici-liderler-zirvesine-video-mesajla-katildi>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, 3. Kırım Platformu Liderler Zirvesi'ne video mesaj gönderdi. 23 Ağustos 2023. Erişim Adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-3-kirim-platformu-liderler-zirvesine-video-mesaj-gonderdi>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dördüncü Kırım Platformu Liderler Zirvesi'ne video mesaj gönderdi. 11 Eylül 2024. Erişim Adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-dorduncu-kirim-platformu-liderler-zirvesine-video-mesaj-gonderdi>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ukrayna'da Kırım Tatarlarının lideri Kırımoglu'nu kabul etti 3 Şubat 2020 Adres: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116510/cumhurbaskani-erdogan-ukrayna-da-kirim-tatarlarinin-lideri-kirimoglu-nu-kabul-etti>
- Çiygöz ve Ümerov Türkiye'ye gönderildi. (2017, 25 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ahtem-ciyo-ve-ilm-umerov-turkiyeye-gonderildi/947471>
- Çlenı Milliy Medjlisa vstretilis' s missiey Soveta Evropı v Kırımu (2016, Ocak 30). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5124-члены-миллий-меджлиса-встретились-с-миссией-совета-европы-в-крыму>
- Çubarov prizval Poroşenko vnesti izmeneniya v Konstitutsiyu i sozdat' Kırımskotatarskuyu avtonomiyu (2017, Ocak 20) Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5594-чубаров-призвал-порошенко-внести-изменения-в-конституцию-и-создать-крымскотатарскую-автономию>
- Çubarov resmen Meydan Halk Birliği Şurası üyesi (2013, 27 Aralık). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/cubarov-resmen-meydan-halk-birligi-surasi-uyesi/130328/>
- Deputatı parlamenta avtonomii vistupili na mitinge v podderjku Prezidenta Ukrainı Viktora Yanukoviça. (2013, 17 Aralık). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/17_12_13_2
- Dışışleri Bakanı Davutoğlu Kırım Dernekleri ile Buluştu (2014, Mart 4) Erişim Adresi: <http://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/536-disisleri-bakani-davutoglu-kirim-dernekleri-ile-bulustu>

- DİA, (2002). Kırım. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Kirim#1>
- DQTK'den - Bağış Kampanyasına Katılım Çağrısı (2022, 27 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/bildiriler/1442-dqtk-den-yardim-kampanyasina-katilim-cagrisi>
- DQTK'den Sığınmacılara Yönelik Duyuru, (2022, 13 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1475-dqtk-den-siginmacilara-yonelik-duyuru>
- Dünya Kırım Tatar Kongresi, vatanımız Kırım'ın Rusya tarafından işgalini tanımamış ve asla tanımayacaktır. (2020, Ekim 10). Erişimi Adresi: <https://qha.com.tr/haberler/dunya-kirim-tatar-kongresi-vatanimiz-kirim-in-rusya-tarafindan-iskalini-tanimamis-ve-asla-tanimayacaktır/258004/>
- Dünya Kırım Tatar Kongresi. (2018, 18 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.vatankirim.net/dunya-kirim-tatar-kongresi-29/>
- Dünya Kırım Tatar Kongresi'nin hazırlık çalışmaları başlıyor. (2015, 6 Nisan). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/dunya-kirim-tatar-kongresi-nin-hazirlik-calismalari-basliyor/136874/>
- Dünya Kırım Tatar, 10 Mart 2022 Adres: <https://www.qha.com.tr/haber-arsivi/dunya-kirim-tatar-kongresinden-ukrayna-dan-turkiye-ye-tahliyeler-konusunda-kamuoyuna-bilgilendirme-383067>
- Dünya Kırım Tatar Kongresi II. Toplantısı – Netice Beyannamesi, (2015, 3 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/bildiriler/922-dunya-qirim-tatar-kongresi-ii-toplantisi-%E2%80%93-netice-beyannamesi>
- Ekici, Hilal (2015). Kırım Krizi Ve Uluslararası Aktörlerin Krize Yaklaşımları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Emel Vakfı. (t.y.). Kırım'da problemler ve istikrarın istikbali. *Emel Dergisi*. <https://emelvakfi.org/emeldergisi/kirimda-problemler-ve-istikrarin-istikbali/>
- Emine Ceppar, Ukrayna Dışişleri Bakan Yardımcısı oldu. (2020, 10 Haziran). Adres: <https://www.qha.com.tr/haber-arsivi/emine-ceppar-ukrayna-disisleri-bakan-yardimcisi-oldu-211258>
- Emine Ceppar'a Yeni Görev (2020, 17 Temmuz). Erişim Adresi: <https://kirimdernegi.org.tr/haberler/1216-emine-ceppar-a-yeni-goerev>
- Er, İ. (2021). Kırım'dan Konya'ya Göç Eden Muhacirler ve Yerleşme Problemleri (1853-1914). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
- Erdem, S. (2013). KIRIM TÜRKLERİ ve SORUNLARI. Sahipkiran Stratejik Araştırmalar Merkezi. Kırım Türklerinin sorunları. *Sahipkiran.org*. <https://www.sahipkiran.org.tr/kirim-turklerinin-sorunlari/>
- EU very worried over Russian military activity near Ukraine's border, (2021, 5 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/2021/04/05/eu-very-worried-over-russian-military-activity-near-ukraine-s-border>

- EuroMaidan rallies in Ukraine – Nov. 29 coverage. (2013, 1 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.kyivpost.com/article/content/euromaidan/euromaidan-rallies-in-ukraine-nov-29-coverage-332729.html>
- Executive Order on recognising Republic of Crimea. (2014, 17 Mart). Erişim Adresi: <http://en.kremlin.ru/acts/news/20596>
- Forum OON Po Pravam Korennih Narodov (2014, 23 Mayıs) Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4493-форум-оон-по-правам-коренных-народов>
- Genç Tatar, t.y. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=u-Ltjmr3a_0&list=PLIQYyYtj0fe3cjaBkCU_n_ztl6bwTpuD0q
- Glava Medjlisa Refat Çubarov ot imeni krimskotatarskogo naroda prizivaet vseh jiteley Krıma v situatsii s zahvatom zdaniy krimskogo parlamenta i Soveta ministrov ARK neizvestnymi voorujennimi lyud'mi sohranyat' spokoystvie, ne vyhodit' na ulitsı (2014, 27 Şubat). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4168-глава-меджлиса-рефат-чубаров-от-имени-крымскотатарского-народа-призывает-всех-жителей-крыма-в-ситуации-с-захватом-зданий-крымского-парламента-и-совета-министров-арк-неизвестными-вооруженными-людьми-сохранять-спокойствие-не-выходить-на-улицы>
- Glava Milliyy Medjlisa Prinyal Uçastie V Diskussii Na Urovne Ministrov Gruppy Vısokogo Urovnya V Sovete Oon Po Pravam Çeloveka (2017, 28 Şubat). Erişim Adresi: <https://qtm.org/новости/5309-глава-миллий-меджлиса-принял-участие-в-дискуссии-на-уровне-министров-группы-высокого-уровня-в-совете-оон-по-правам-человека>
- Glava parlamenta avtonomii Vladimir Konstantinov vstretilsya s Predsedatelem Gosudarstvennoy Dumı Rossiyskoy Federatsii Sergeem Narişkinım. (2014, 20 Şubat). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/20_02_14_1
- Güneş, H. (2014). Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu Ve Doğu Ukrayna, Uluslararası Sorunlar Raporu-I, İstanbul: Emek ve Toplum Araştırmaları Merkezi.
- Harris, S. ve Sonna, P. (2021). Russia planning massive military offensive against Ukraine involving 175,000 troops, U.S. intelligence warns. Erişim Adresi: https://www.washingtonpost.com/national-security/russia-ukraine-invasion/2021/12/03/98a3760e-546b-11ec-8769-2f4ecdf7a2ad_story.html
- Iftar dlya inostrannih poslov i diplomatov (2017, Haziran 22). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5371-ифтар-для-иностранных-послов-и-дипломатов>
- İstişare Toplantısı Sonuç Bildirgesi, (2024, 9 Mart). Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1781-kirim-tatar-teskilatlari-platfomu-ndan-eskisehir-toplantisi-sonuc-bildirgesi>
- İşgalciler Kırımoglu'nun "Kırım'a giriş yasağını" 2034'e kadar uzattı. (2021, 5 Mart). Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/kirim/isgalciler-kirimoglu-nun-kirim-a-giris-yasagini-2034-e-kadar-uzatti/307384/>
- İşgalcilerden KTMM Başkanı Refat Çubarov'a 6 yıl hapis cezası (2021, 1 Haziran). Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/kirim/isgalcilerden-ktmm-baskani-refat-cubarov-a-6-yil-hapis-cezasi/325195/>

- Kaçalin, M. S. (2007). Nûman Çelebi Cihan. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Numan-Celebi-Cihan>
- Karahan, Ö. (2018) İstanbul Kırım Derneği Tarihçesi. Erişim Adresi: <https://www.vatankirim.net/istanbul-kirim-dernegi-tarihcesi-181/>
- Karatay, Z. (2017). Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu ve Kırım Tatarlarının Barışçıl Mücadelesi (1944-2017). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karatay, Z. (2018, 19 Ocak). Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu. Erişim Adresi: <https://www.vatankirim.net/mustafa-abdulcemil-kirimoglu-90/>
- Kırım Derneği Faaliyet Raporu 2014 Yılı Erişim Adresi: <http://www.kirimdernegi.org.tr/dernek/faaliyet-raporlar/11-k-r-m-dernegi-2014-y-l-faaliyet-raporu>
- Kırım Derneği, (2020). *Kırım Derneği Faaliyet Raporu*. Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/dernek/faaliyet-raporlar/1352-kirim-dernegi-2020-yili-faaliyet-raporu>
- Kırım Derneği, (2020a). “İşgal Altındaki Kırım’da İnsan Hakları İhlalleri Ve Rusya Federasyonu’ndaki Genel İnsan Hakları İhlalleri Hakkında”. Erişim Adresi: <http://www.kirimdernegi.org.tr/Dosyalar/Raporlar/InsanHaklari2020.pdf>
- Kırım Derneği. (2022). Kırım Derneği 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği. Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/dernek/faaliyet-raporlar/1578-kirim-dernegi-2022-yili-faaliyet-raporu>
- Kırım Derneği. (2023). Kırım Derneği 2023 Yılı Faaliyet Raporu. Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği. Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/dernek/faaliyet-raporlar/1747-kirim-dernegi-2023-yili-faaliyet-raporu>
- Kırım lideri Putin'den yardım istedi. (2014, 1 Mart). Erişim Adresi: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140301_kirim
- Kırım Tatar Diasporası, Ukrayna Anayasası'nda Kırım Tatar Özerk Cumhuriyeti hakkında teklif sundu (2021, Mart 17). Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/haberler/politika/kirim-tatar-diasporasindan-ukrayna-anayasasi-nda-kirim-tatar-milli-ozerkligi-bildirisi/309964/>
- Kırım Tatar Diasporası, Ukrayna Anayasası'nda Kırım Tatar Özerk Cumhuriyeti hakkında teklif sundu (2021, Mart 17). Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/haberler/politika/kirim-tatar-diasporasindan-ukrayna-anayasasi-nda-kirim-tatar-milli-ozerkligi-bildirisi/309964/>
- Kırım Tatar Diasporasının Ukrayna Anayasası'nda Kırım Tatar Özerkliği Tesisi Hakkında Anayasa Değişiklik Teklifi Layihası, (2021, 16 Mart). Erişim Adresi: <http://kirimdernegi.org.tr/haberler/1293-kirim-tatar-diasporasinin-ukrayna-anayasasi-nda-kirim-tatar-ozerkligi-tesisi-hakkinda-anayasa-degisiklik-teklifi-layihasi>
- Kırım Tatar Millî Bayrak Uluslararası Satranç Turnuvası başlıyor! (2024, 10 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/kirim-tatar-milli-bayrak-uluslararasi-satranc-turnuvasi-basliyor-489918>

- Kırım Tatar Milli Hareketinin efsane ismi Veciye Kaşka'nın vefat yıl dönümü. (2019, 23 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/turkce/kirim-tatar-milli-hareketinin-efsane-ismi-veciye-kaska-nin-vefat-yil-donumu-119754>
- Kırım Tatar Sivil Toplum Kuruluşları. (2018, 18 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.vatankirim.net/kirim-tatar-sivil-toplum-kuruluslari-32/>
- Kırım Tatar Sürgününün 77.Yıldönümü Anma Programları (2021, Mayıs 17) Erişim Adresi: <http://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1320-kirim-tatar-surgununun-77-yildonumu-anma-programlari>
- Kırım Tatar Teşkilatları Platformu İstişare Toplantısını Gerçekleştirdi. (2022, 8 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1473-kirim-tatar-teskilatlari-platformu-i-stisare-toplantisini-gerceklestirdi>
- Kırım Tatar Teşkilatları Platformu'ndan Kırım'ın işgaline karşı çevrimiçi protesto etkinliği (2021, Şubat 28) Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/haberler/kirim-tatar-teskilatlari-platformu-ndan-kirim-in-iskaline-karsi-cevrimici-protesto-etkinligi/305845/>
- Kırım Tatar Teşkilatlarından Recep Tayyip Erdoğan'a Mektup. (2022, 26 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1529-kirim-tatar-teskilatlarindan-recep-tayyip-erdogan-a-mektup>
- Kırım Tatar Türkleri İçin Uzun Dönem İkamet İzni Duyurusu 27 Eylül 2022 Adres: <https://istanbul.goc.gov.tr/kirim-tatar-turkleri-icin-uzun-donem-ikamet-izni-duyurusu>
- Kırım Tatarları 'milli özerklik' kararı aldı (2014, 29 Mart). Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kirim-tatarlari-milli-ozerklik-karari-aldi-0>
- Kırım Tatarları Nariman Celal, Asan Ahtemov ve Aziz Ahtemov'un temyiz duruşmasının tarihi belli oldu. (2023, 20 Haziran). Adres: <https://www.qha.com.tr/kirim/kirim-tatarlari-nariman-celal-asan-ahtemov-ve-aziz-ahtemov-un-temyiz-durusmasin-tarihi-belli-oldu-474009>
- Kırım Tatarları örgütlenerek Kiev'e gidiyor. (2013, 4 Aralık). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/kirim-tatarlari-orgutlenerek-kiev-e-gidiyor/130128/>
- Kırım Tatarlarının millî lideri Kırımoğlu ve Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Topçu işgal altındaki Kırım'ı görüştü! (2024, 17 Temmuz). Adres: <https://www.qha.com.tr/gundem/kirim-tatarlarinin-milli-lideri-kirimoglu-ve-cumhurbaskani-basdanismani-topcu-iskal-altindaki-kirim-i-gorustu-491664>
- Kırım Tatarlarının müftüsü seçildi, (2016, 19 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/dunya/kirim-tatarlarinin-muftusu-secildi-2567043>
- Kırım Türklerinin 'geleceği' ve uluslararası güçlerin oyunu. (2014, 4 Mart). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/kirim-turklerinin-gelecegi-ve-uluslararasi-guclerin-oyunu/131031/>
- Kırım'daki İşgalci Yönetimin Gayrimeşru Bölge Temsilcisinin Türkiye'deki Yasadışı Resmi Ziyaretleri Hk. Basın Bildirisi (2023, 2 Kasım). Erişim Adresi: <https://kirimdernegi.org.tr/bildiriler/1705-kirim-dernegi-nden-kirim-in-sozde-yoneticilerinin-turkiye-ziyaretleri-hk>

- Kırım'da aktivistlerden tek kişilik eylem (2017, Ekim 14). Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/dunya/kirimda-aktivistlerden-tek-kisilik-eylem-2802474>
- Kırım'daki sözde yöneticilerin Türkiye ziyaretine Konya Büyükşehir Belediyesinden açıklama! . (2023, 11 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/kirim/kirim-daki-sozde-yoneticilerin-turkiye-ziyaretine-konya-buyuksehir-belediyesinden-aciklama-481249>
- Kırım'ın işgaline karşı bugün Türkiye'de yapılanlar (2014, 4 Mart) Erişim Adresi: <https://old.qha.com.ua/tr/siyaset/kirim-in-iskaline-karsi-bugun-turkiye-de-yapilanlar/131053/>
- Kırımlı, H. (2002). Kırım. TDV İslâm Ansiklopedisi, [Https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Kirim#3](https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Kirim#3)
- Kırımlı, H. (2017). Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçleri. [Http://www.kirimdernegi.org.tr/Temel-Bilgiler/Kirim-Dan-Turkiye-Ye-Kirim-Tatar-Gocleri](http://www.kirimdernegi.org.tr/Temel-Bilgiler/Kirim-Dan-Turkiye-Ye-Kirim-Tatar-Gocleri)
- Kırımlı, H. (2017, 6 Haziran). Kırım Tatarları Kimdir?. Erişim Adresi: <http://www.kirimdernegi.org.tr/temel-bilgiler/kirim-tatarlari-kimdir>
- KIRIMOGLU Bir Halkın Mücadelesi Belgeseli TRT Kanallarında (2014, 4 Mart). Erişim Adresi: <http://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/535-kirimoglu-bir-halkin-mucadelesi-belgeseli-trt-kanallarinda>
- Kırımoglu'na Cumhuriyet Nişanı tevcih töreni (2014, 15 Nisan).Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/abdulcemil-kirimogluna-cumhuriyet-nisani>
- Kırımoglu'na Kırım'a giriş yasağı. (2014, 22 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirimogluna-kirima-giris-yasagi-124785.html>
- Kiev'deki "Berkut" Akmescit'te çıktı. (2014, 28 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kievdeki-berkut-akmescitte-cikti/178556>
- Kireççi, M. ve Tezcan, S. (2015). *Kırım'ın Kısa Tarihi*. (C. E. Çekiç, Çev.) Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. Erişim Adresi: https://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/kirimin_kisa_tarihi.pdf
- Kırım provozglaşen nezavisimım suverennım gosudarstvom – Respublikoy Kırım. (2014, 17 Mart). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/17_03_2014_1
- Krımskih tatar podvedut pod zakon o repressirovannıh (2014, 01 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.rbc.ru/politics/01/04/2014/57041a609a794761c0ce879b>
- Krımskiy parlament na vneoçerednoy sessii prinyal zayavlenie «O političeskoy situatsii». (2014, 22 Ocak). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/22_01_2014_8
- Krımskotatarskaya delegatsiya rasskazala na postoyannom forume po voprosam korennıh narodov o repressiyah v krimu (2017, 25 Nisan). Erişim Adresi: <https://qtm.org/новости/5563-крымскотатарская-делегация-рассказала-на-постоянном-форуме-по-вопросам-коренных-народов-о-репрессиях-в-крыму>

- KTMM Başkan Yardımcısı Nariman Celal, Ukrayna'nın Ankara Büyükelçisi oldu! (2024, 20 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/gundem/ktmm-baskan-yardimcisi-nariman-celal-ukrayna-nin-ankara-buyukelcisi-oldu-499821>
- KTMM, eylemleri neden destekliyor?. (2013, 9 Aralık). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/ktmm-eylemleri-neden-destekliyor/130171/>
- KTMM'nin yasaklanmasının 5. yıl dönümü!. (2021, 26 Nisan). Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/kirim/ktmmnin-yasaklanmasinin-5-yil-donumu/318468/>
- Laws on admitting Crimea and Sevastopol to the Russian Federation. (2014, 21 Mart). Erişim Adresi: <http://en.kremlin.ru/acts/news/20625>
- March 4, 2014, Refat Chubarov, Chairman of the Mejlis of the Crimean Tatar People and his Vice Nariman Jelyal met with Ms Nur Sagman, General Consul of Turkey in Odessa and Mr Fatih Ozturk, Second Secretary of Turkish Embassy to Ukraine. (2014, 4 Mart). Erişim Adresi: <https://qtm.org/en/march-4-2014-refat-chubarov-chairman-of-the-mejlis-of-the-crimean-tatar-people-and-his-vice-nariman-jelyal-met-with-ms-nur-sagman-general-consul-of-turkey-in-odessa-and-mr-fatih-ozturk-second-sec/>
- Mestnie gromadı gotovı okazat` sodeystvie pravoohranitel`nim organam v ohrane obşestvennogo poryadka putem sozdaniya Krimskih dobrovol`nih drujin. (2014, 27 Ocak). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/27_01_14
- Moskovalı Aktivistler, İşgalcilerin Kırım Tatarlarına Baskılarını Protesto Etti (2021, Şubat 18). Erişim Adresi: <https://www.kurultay.net/haber/moskovali-aktivistler-isgalcilerin-kirim-tatarlarina-baskilarini-protesto-etti-2021-02-18.htm>
- Mykola Azarov: Ukraine prime minister offers to quit. (2014, 24 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-25924352>
- Na Forume Oon Po Voprosam Men`Şinstv Rasskazali O Polojenii Krimskotatarskogo Naroda V Rezul`Tate Vremennoy Okkupatsii Krıma (2016, 25 Kasım). Erişim Adresi: <https://qtm.org/новости/5635/на-форуме-оон-по-вопросам-меньшинств-рассказали-о-положении-крымскотатарского-народа-в-результате-временной-оккупации-крыма>
- Na Forume Oon Rasskazali O Polojenii Krimskotatarskogo Naroda V Okkupirovannom Krımu (2016, 16 Kasım). Erişim Adresi: <https://qtm.org/новости/5630/на-форуме-оон-рассказали-о-положении-крымскотатарского-народа-в-оккупированном-крыму>
- Na obşekrimskom referendume 16 marta 2014 goda za vossoedinenie Krıma s Rossiey na pravah sub`ekta RF progolosovali 96,77% kırımça. (2014, 17 Mart). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/17_03_2014_3
- Na Postoyannom forume OON po voprosam korennih narodov (2015, Nisan 30). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4720-на-постоянном-форуме-оон-по-вопросам-коренных-народов>
- Neriman Celal'in serbest bırakılmasına ilişkin Türkiye'den ilk açıklama: Büyük memnuniyetle karşılıyoruz, (2024, 29 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/kirim-tatar-milli-meclisi-baskan-yardimcisi-neriman-celal-serbest-birakildi-neriman-celal-neden-hapis-cezasi-almisti-4630139>

- Net separatizmu! Ne mojet bit` dominantı odnoy partii, odnoy silı, odnogo yazıkı, odnoy religii, - glava Medjlisa Refat Çubarov (2014, 26 Şubat). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4167-нет-сепаратизму-не-может-быть-доминанты-одной-партии-одной-силы-одного-языка-одной-религии-глава-меджлиса-рефат-чубаров>
- No: 105, (2021, 16 Mart). *Kırım'ın Yasadışı İlhakının Yedinci Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-105_-kirim-in-yasadisi-ilhakinin-yedinci-yildonumu-hk.tr.mfa
- No: 1140-VII, (2014) Erişim Adresi: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-vii#Text> 2014
- No: 114-FZ, (2002). Federal Law No. 114 FZ on Counteraction of Extremist Activities. Erişim Adresi: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/18939>
- No: 131-3PK/2015 (2015). Erişim Adresi: <http://crimea.gov.ru/textdoc/ru/7/act/131z.pdf>
- No: 150, (2014, 18 Mayıs). *Kırım Tatar Türkleri'nin Anavatanları Kırım'dan Sürgüne Gönderilmelerinin 70. Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-150_-18-mayis-2014_-kirim-tatar-turkleri_nin-anavatanlari-kirim_dan-surgune-gonderilmelerinin-70_-yildonumu-hk.tr.mfa
- No: 274/2022 (2022, 25 Nisan). Adres: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274/2022#Text>
- No: 30, (2014, 27 Ocak). *Ukrayna'daki Gelişmeler Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-30_-27-ocak-2014_-ukrayna_daki-gelismeler-hk_.tr.mfa
- No: 357/2019-пп, (2019, 25 Ekim). Erişim Adres: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357/2019-%D1%80%D0%BF#Text>
- No: 44, (2024, 16 Mart). *Kırım'ın Yasadışı İlhakının Onuncu Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-44_-kirim-in-yasadisi-ilhakinin-onuncu-yildonumu-hk.tr.mfa
- No: 54, (2014, 19 Şubat). *Ukrayna'daki Gelişmeler Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-54_-19-subat-2014_-ukrayna_daki-gelismeler-hk.tr.mfa
- No: 59, (2019, 16 Mart). *Kırım'ın Yasadışı İlhakının Beşinci Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-59_-kirim-in-yasadisi-ilhaki-nin-besinci-yildonumu-hk.tr.mfa
- No: 60, (2014, 22 Şubat). *Ukrayna'daki Siyasi Krizin Çözümü Yönünde Sağlanan Uzlaşma Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-60_-22-subat-2014_-ukrayna_daki-siyasi-krizin-cozumu-yonunde-saglanan-uzlasma-hk_.tr.mfa
- No: 62, (2022, 24 Şubat). *Rusya Federasyonu Tarafından Ukrayna'ya Yönelik Başlatılan Askeri Operasyon Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-62_-rusya-federasyonu-tarafından-ukrayna-ya-yonelik-baslatılan-askeri-operasyon-hk.tr.mfa
- No: 63, (2016, 16 Mart) *Kırım'da 2014 Yılında Düzenlenen Referandum Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-63_-16-mart-2016_-kirim_da-2014-yilinda-duzenlenen-referandum-hk_.tr.mfa

- No: 64, (2014, 26 Şubat). *Ukrayna'da Yaşanan Siyasi Kriz Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-64_-26-subat-2014_-ukrayna_da-yasanan-siyasi-kriz-hk.tr.mfa
- No: 71, (2014, 2 Mart). *Ukrayna'da Meydana Gelen Gelişmeler Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-71_-2-mart-2014_-ukrayna_da-meydana-gelen-gelismeler-hk_.tr.mfa
- No: 74, (2020, 16 Mart). *Kırım'ın Yasadışı İlhanın Altıncı Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_74_-kirim-in-yasadisi-ilhakinin-altinci-yildonumu-hk.tr.mfa
- No: 75, (2018, 16 Mart). *Kırım'ın Gayrimeşru İlhanın Dördüncü Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-75-kirimin-gayrimesru-ilhakinin-dorduncu-yildonumu-hk.tr.mfa
- No: 75, (2023, 16 Mart). *Kırım'ın Yasadışı İlhanın Dokuzuncu Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-75_-kirim-in-yasadisi-ilhakinin-dokuzuncu-yildonumu-hk.tr.mfa#:~:text=Dokuzuncu%20Y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC%20Hk.-,No%3A%2075%2C%2016%20Mart%202023%2C%20K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n%20Yasad%C4%B1%C5%9F%C4%B1,hukuka%20ayk%C4%B1r%C4%B1%20%C5%9Fekilde%20ilhak%20edilmi%C5%9Ftir.
- No: 77, (2014, 6 Mart 2014). *Kırım'daki Son Gelişmeler Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim_daki-son-gelismeler-hk.tr.mfa
- No: 86, (2014, 17 Mart). *Kırım'da Düzenlenen Referandum Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-86_-17-mart-2014_-kirim_da-duzenlenen-referandum-hk.tr.mfa
- No: 87, (2024, 18 Mayıs). *Kırım Tatar ve Çerkes Sürgünlerinin Yıl Dönümleri Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-87_-kirim-tatar-ve-cerkes-surgunlerinin-yil-donumleri-hk.tr.mfa
- No: 88, (2022, 16 Mart). *Kırım'ın Yasadışı İlhanın Sekizinci Yıldönümü Hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-88_-kirim-in-yasadisi-ilhakinin-sekizinci-yildonumu-hk.tr.mfa
- No:1616-IX, (2021). 1 Temmuz 2021 Erişim Adres: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>
- No:71, (2022, 21 Şubat). *Указ Президента Российской Федерации от 21.02.2022 № 71* Erişim Adresi: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202220002>
- No:72, (2022, 21 Şubat). *Указ Президента Российской Федерации от 21.02.2022 № 72* Erişim Adresi: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202220001>
- No:78, (2017, 18 Mart). *Kırım'ın Gayrimeşru İlhanın Üçüncü Yıldönümü hk.* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_78_-kirim_in-gayrimesru-ilhakinin-ucuncu-yildonumu-hk_.tr.mfa

- O vırajenii nedoveriya Sovetu ministrov Avtonomnoy Respubliki Kırım i prekraşenii ego deyatel'nosti. (2014, 27 Şubat). Erişim Adresi: <http://crimea.gov.ru/act/11611>
- Ob organizatsii i provedenii respublikanskogo (mestnogo) referendumu po voprosam usovershenstvovaniya statusa i polnomoçiy Avtonomnoy Respubliki Kırım. (2014, 27 Şubat). Erişim Adresi: <http://crimea.gov.ru/act/11610>
- Obraşenie Medjlisa kırımskotatarskogo naroda (2018, Mart 12). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5869-обращение-меджлиса-крымскотатарского-народа>
- Obraşenie Medjlisa kırımskotatarskogo naroda k PASE (2017, Aralık 13). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5749-обращение-меджлиса-крымскотатарского-народа-к-пасе>
- Obraşenie Predsedatelya Medjlisa kırımskotatarskogo naroda (2018, Mart 19). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5856-обращение-председателя-меджлиса-крымскотатарского-народа>
- Obraşenie Prezidiuma Verhovnogo Soveta Avtonomnoy Respubliki Kırım k kırımçanam. (2014, 18 Şubat). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/18_02_14_3
- Occupants are preparing to liquidate the Millet TV channel in Crimea - Eskender Bariiev. (2020, 30 Haziran). Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/news/5062-okkupanty-gotovyat-likvidaciyu-telekanala-millet-v-krymu-eskender-bariiev>
- Öz, Y. (2020). *Minority rights in Ukraine before and after the illegal annexation of Crimea by the Russian federation in 2014: The case of Crimean Tatars*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Özcan, K. (2018a, 26 Mayıs). Sürgün Kronolojisi. Erişim Adresi: <https://www.surgun.org/1944-surgunu/6-surgun-kronolojisi>
- Parlament Kırma prinyal Deklaratsiyu o nezavisimosti (2014, 1 Mart). Erişim Adresi: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/03/140311_ru_s_cri_me_a_rada_decisions
- Pehlivan, Oğuz Kaan (2014). Rusya'nın Tezleri-Batı'nın Antitezleri: Kırım ve Uluslararası Hukuk. Web: https://www.academia.edu/18308331/Rusyan%C4%B1n_Tezleri_Bat%C4%B1n%C4%B1n_Antitezleri_K%C4%B1r%C4%B1m_ve_Uluslararası%C4%B1_Hukuk
- Plenary meeting on March 15, 2014. (2014, 15 Mart). Erişim Adresi: <https://www.rada.gov.ua/en/news/News/News%202/89677.html>
- Postanovlenie VR ARK. (2014, 6 Mart). Erişim Adresi: <http://crimea.gov.ru/act/11689>
- Predsedatel' Medjlisa prinimaet učastie v rabote NATO İ Oçyes (2017, Temmuz 4). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5411-председатель-меджлиса-принимает-участие-в-работе-нато-и-очэс>
- Prezidium Medjlisa trebuet sozıva vneoçerednoy sessii VRU s tsel'yu nemedlennoy otmeni zakonov, prinyatih 16 yanvary 2014 goda i prinyatiya reşeniy, napravlennih na mirnoe razreşenie slojivşeyssya situatsii. (2014, 21 Ocak) Erişim

- Adresi: <http://qtm.org/новости/3982-президиум-меджлиса-требует-созыва-внеочередной-сессии-вру-с-целью-немедленной-отмены-законов-принятых-16-января-2014-года-и-принятия-решений-направленных-на-мирное-разрешение-сложившейся-ситуации>
- Prosecutions following Maidan events: facts and numbers. (2017, 21 Şubat). Erişim Adresi: <https://uacrisis.org/en/52843-les-investigations-du-maidan>
- Putin Kırım'da Referandumdan Önce Rus Askeri Vardı. (2014, 17 Nisan). Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2014/04/17/putin-kirim-da-referandumdan-once-rus-askeri-var-di>
- Rasporyajenie Predsedatelya Medjlisa kırımskotatarskogo naroda (2016, 26 Nisan). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5212-распоряжение-председателя-меджлиса-крымскотатарского-народа>
- Razrobotan zakonoproekt «O statute kırımskotatarskogo naroda» (2015, Nisan 23). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4707-разработан-законопроект-о-статусе-крымскотатарского-народа>
- Refat Çubarov: «V normal`nıh usloviyah za prisoedinenie Kırma k Rossii ne progolosovalo bı i 35 protsentov» (2014, 7 Mart). Erişim Adresi: <https://www.business-gazeta.ru/article/98976>
- Refat Çubarov: Kırımskie tatarı ne budut jdat` vıpolneniya svoih trebovaniy do 18 maya, a soberutsya vnov` uje çerez 10 dneı, na eto raz, 50-70 tısaç çelovek (2014, 23 Şubat). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4141-рефат-чубаров-крымские-татары-не-будут-ждать-выполнения-своих-требований-до-18-мая-а-соберутся-вновь-уже-через-10-дней-на-это-раз-50-70-тысяч-человек>
- Repressii protiv uçastnikov odinoçnıh piketov (2018, Ocak 18) Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5890-репрессии-против-участников-одиночных-пикетов>
- Reşenie Medjlisa kırımskotatarskogo naroda № 16 ot 12.06.2014 goda (2014, Haziran 12) Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4497-решение-меджлиса-крымскотатарского-народа-16-от-12-06-2014-г>
- Russia Team, (2022). Ukraine Conflict Update 3, Erişim Adresi: <https://understandingwar.org/backgrounder/ukraine-conflict-update-3>
- Russia's military build-up near Ukraine is different this time, say experts, (2021, 24 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/24/russia-s-military-build-up-near-ukraine-is-different-this-time-say-experts>
- Russia-Ukraine Fight Over Narrow Sea Passage Risks Wider War, (2018, 26 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2018/11/26/world/europe/russia-ukraine-kerch-strait.html>
- Rustem Umerov, Minister of Defence of Ukraine (2023). Adres: <https://www.mil.gov.ua/en/ministry-of-defence-leader/rustem-umerov.html>
- Rusya (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.okan.edu.tr/avrasyamerkezi/sayfa/962/rusya/>

- Rusya Federasyonu Tarafından İlan Edilen Kısmi Seferberlik Hk. Basın Açıklaması. (2022, 23 Eylül). Erişim Adresi: <https://kirimdernegi.org.tr/bildiriler/1525-kirim-derneği-nden-rusya-nin-kismi-seferberlik-i-lani-hk>
- Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı İlhakı Sonrasında Kırım Tatarlarının Durumu, (2016). *Emel*. Erişim Adresi: <https://emelvakfi.org/emeldergisi/rusya-federasyonunun-kirimi-ilhaki-sonrasinda-kirim-tatarlarinin-durumu/>
- Rusya ve Belarus, Ukrayna'nın kuzey sınırı yakınında ortak tatbikat düzenleyecek; NATO tatbikata '30 bin asker katılacak' dedi. (2022, 3 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60242071>
- Rusya, hapisteki iki Kırım Tatarı İlmi Ümerov ve Ahtem Çiygöz'ü 'Erdoğan'ın sayesinde' Türkiye'ye sınır dışı etti (2017, 25 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41751321>
- Rusya, Kırımoglu'nun Kırım'a giriş yasağını 2034'e kadar uzattı. (2021, 5 Mart). Erişim Adresi: <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/rusya-kirimoglu-nun-kirima-giris-yasagini-2034e-kadar-uzatti/604250b401a30a46340cbb35>
- Rusya'nın Kırım'a müdahalesi Romanya'da protesto edildi (2014, Mart 5). Erişim Adresi: <https://old.qha.com.ua/tr/siyaset/rusya-nin-kirim-a-mudahalesi-romanya-da-protesto-edildi/131076/>
- Rusya'nın Kırım'ı işgali Hollanda'da da protesto edilecek (2014, Mart 2). Erişim Adresi: <https://old.qha.com.ua/tr/siyaset/rusya-nin-kirim-i-iskali-hollanda-da-da-protesto-edilecek/130998/>
- Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı hakkında (2022, 24 Şubat). Erişim Adresi: <https://kirimdernegi.org.tr/bildiriler/1435-kirim-derneği-nden-rusya-nin-ukrayna-ya-saldirisi-hk>
- Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı Hk. (2022, 24 Şubat). Erişim Adresi: <https://kirimdernegi.org.tr/bildiriler/1434-kirim-tatar-teskilatlari-platformu-ndan-rusya-nin-ukrayna-ya-saldirisi-hk>
- Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrası Türkiye'ye gelen Kırım Tatar sığınmacılar ve konuyla ilgili son gelişmeler hakkında (2022, 3 Kasım). Erişim Adresi: <https://kirimdernegi.org.tr/bildiriler/1538-kirim-tatar-teski-latları-platformu-ndan>
- Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali Hakkında, (2022, 24 Şubat). Erişim Adresi: <https://kirimdernegi.org.tr/bildiriler/1433-dunya-kirim-tatar-kongresi-nden-rusya-nin-ukrayna-yi-iskali-hk>
- Rusya'da 'Kafkas-2020' tatbikatı başladı, (2020, 21 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyada-kafkas-2020-tatbikati-basladi/1980287>
- Rusya'da Kırım Tatarlarına destek eylemi düzenleyen aktivistler gözaltına alındı (2021, Ocak 19). Erişim Adresi: <https://qha.com.tr/haberler/rusya-da-kirim-tatarlarina-destek-eylemi-duzenleyen-aktivistler-gozaltina-alindi/295772/>
- Rusya'nın Ukrayna ile Borç Oyunu. (2016, 19 Şubat). Erişim Adresi: <http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-ukrayna-ile-borc-oyunu/523912?amp=1>

- Rusya-Ukrayna heyetleri İstanbul'da görüşti, Ukrayna Türkiye'nin garantör ülkeler arasında olmasını istedi. (2022, 29 Mart). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60912025>
- Sarıkaya, G. (2014). *Ukrayna Jeopolitiği Bağlamında Kırım ve Kırım Türkleri Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SC-10, (2022, 18 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in Çerkes ve Kırım Tatar Sürgünlerinin Yıldönümleri Hakkındaki Soruya Cevabı* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc_-10_-cerkes-ve-kirim-tatar-surgunlerinin-yildonumleri-hk-sc.tr.mfa
- SC-14, (2016, 17 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in Kırım Tatar Sürgününün 72. Yıldönümü Hakkındaki Bir Soruya Cevabı* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc-14_-17-mayis-2016_-disisleri-bakanligi-sozcusu-tanju-bilgic_in-kirim-tatar-surgununun-72_-yildonumu-hakkindaki-bir-soruya-cev.tr.mfa
- SC-21, (2021, 18 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in Kırım Tatar ve Çerkes Sürgünlerinin Yıldönümleri Hakkındaki Soruya Cevabı* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc_-21_-kirim-tatar-ve-cerkes-surgunlerinin-yildonumleri-hk-sc.tr.mfa
- SC-25, (2017, 18 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Hüseyin Müftüoğlu'nun Çerkes ve Kırım Tatar Sürgünlerinin Yıldönümleri Hakkında Bir Soruya Cevabı* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc-25_-disisleri-bakanligi-sozcusu-buyukelci-huseyin-muftuoglu_nun-cerkes-ve-kirim-tatar-surgunlerinin-yildonumleri-hakkinda.tr.mfa
- SC-36, (2020, 18 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Kırım Tatar ve Çerkes Sürgünlerinin Yıldönümleri Hakkında Soruya Cevabı* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc_-36_-kirim-tatar-ve-cerkes-surgunlerinin-yildonumleri-hk-sc.tr.mfa
- SC-37, (2019, 18 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Çerkes ve Kırım Tatar Sürgünlerinin Yıldönümleri Hakkında Soruya Cevabı*. Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc_-37_-cerkes-kirim-tatar-surgunlerinin-yildonumleri-hk-sc.tr.mfa
- SC-39, (2018, 18 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Çerkes ve Kırım Tatar Sürgünlerinin Yıldönümleri Hakkında Soruya Cevabı*. Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc_-39_-cerkes-ve-kirim-tatar-surgunlerinin-yildonumleri-hk-sc.tr.mfa
- SC-7, (2023, 18 Mayıs). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in Kırım Tatar ve Çerkes Sürgünlerinin Yıldönümleri Hakkındaki Soruya Cevabı* Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc_-7_-kirim-tatar-ve-cerkes-surgunlerinin-yildonumleri-hk-sc.tr.mfa
- Shapovalova, N. (2016). *The Situation of National Minorities in Crimea Following its Annexation by Russia*. Erişim Adresi: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU\(2016\)578003](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU(2016)578003)

- Since the occupation beginning 172,422 people arrived Crimea from Russia. (2020, 31 Mart). Erişim Adresi: <https://crimeahrg.org/en/since-the-occupation-beginning-172422-people-arrived-crimea-from-russia/>
- Sonuç Bildirisi 7-8 Mayıs 2022 Genel İstişare Toplantısı (2022). Erişim Adresi: <https://krimdernegi.org.tr/bildiriler/1472-kirim-tatar-teskilatlari-toplantisi-sonuc-bildirgesi>
- Sovet ministrov OBSE stremitsya privileč` vnimanie mejdunarodnogo soobşestva k situatsii v Krimu (2014, 4 Aralık). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4539-совет-министров-обсе-стремится-привлечь-внимание-международного-сообщества-к-ситуации-в-крыму>
- Startuet masştabnaya kampaniya krimskih tatar po deokkupatsii Kırma (2017, Mayıs 15) Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5347-стартует-масштабная-кампания-крымских-татар-по-деокупации-крыма>
- Tansoy, T. R. (2018). *Sürgünden Kırım'ın Rusya Tarafından İlhakına Kırım Türklerinin Sorunları*. Yüksek Lisans Tez, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Tarihçe (2017). Erişim Adresi: <http://krimdernegi.org.tr/dernek/tarihce>
- Teşkilat (t.y.). Erişim Adresi: <http://krimdernegi.org.tr/dernek/teskilat>
- The Crimea Platform, (t.y.). Erişim Adresi: <https://crimea-platform.org/en/about/>
- The unlikely suicide. (t.y.). Erişim Adresi: <https://crimeamap.krymsos.com/eng/stories.html>
- Türkiye'den Ukrayna Halkına Yardım Eli. 12 Mart 2022 adres: <https://www.afad.gov.tr/turkiyeden-ukrayna-halkina-yardim-eli>
- Türkiye'ye Gelen, Türk Vatandaşı Olmayan Kırım Tatarları İçin Bilgilendirme 28 Eylül 2022. Erişim Adresi: <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1528-turkiye-ye-gelen-turk-vatandasi-olmayan-kirim-tatarlari-i-cin-bilgilendirme>
- Türkiye'de bulunan 42 Kırım Tatar teşkilatından tarihi karar. (2015, 9 Şubat). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/toplum/turkiye-de-bulunan-42-kirim-tatar-teskilatindan-tarihi-karar/136044/>
- Türkiye'deki Kırım Tatarları meydanlara çıkıyor (2014, Şubat 28) Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/turkiye-deki-kirim-tatarlari-meydanlara-cikiyor/130944/>
- Türkiye-Rusya İlişkileri, t.y. adres: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Türkiye-Rusya-Ukrayna Üçlü Dışışleri Bakanları Toplantısı, (2022, 10 Mart). Erişim Adres: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-ukrayna-uclu-disisleri-bakanlari-toplantisi--10-mart-2022.tr.mfa>
- Uçastniki Vsekrimskogo mitinga trebuyut sroçnogo sozdaniya Spetskomissii dlya podgotovki i prinyatiya novoy redaktsii Konstitutsii ARK (2014, 25 Şubat). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4139-участники-всекрымского-митинга-требуют-срочного-создания-спецкомиссии-для-подготовки-и-принятия-новой-редакции-конституции-арк>

- Ukraine-Russia tensions: Russia pulls some troops back from border. (2021, 15 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60386141>
- Ukrayna AB ile bağları koparıyor mu?. (2013, 21 Kasım). Erişim Adresi: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131121_ukrayna_ab_ticaret
- Ukrayna Devlet Başkanı Petro Poroshenko'nun Dünya Kırım Tatar Kongresi II Toplantısı katılımcılarına hitap metni (2015, 01 Ağustos) <https://turkey.mfa.gov.ua/tr/news/38723-vitannya-prezidenta-ukrajini-petra-poroshenka-uchasnikam-ii-vsesvitnyogo-kongresu-krimsykih-tatar>
- Ukrayna Geçici Başbakanı: Kırım referandumu 'tanınmayacak'. (2014, 7 Mart). Erişim Adresi: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140307_kirim_taninma
- Ukrayna hükûmeti, Emine Ceppar'ı görevden aldı. (2024, 2 Nisan). Erişim Adres: <https://www.qha.com.tr/ukrayna/ukrayna-hukumeti-emine-ceppar-i-gorevden-aldi-487059>
- Ukrayna, (2024). Erişim Adres. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/onay-sureci-devam-eden-stalar/ukrayna>
- Ukrayna: Kırım'ın askerileştirilmesi Karadeniz'de gerilimi artırıyor, (2020, 23 Temmuz). Erişim Adresi: <https://www.mepanews.com/ukrayna-kirimin-askerilestirilmesi-karadenizde-gerilimi-artiriyor-38185h.htm>
- Ukrayna'da Kırım Tatar Türkleri yerli halk statüsüne kavuştu (2021, Temmuz 1) Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-da-kirim-tatar-turkleri-yerli-halk-statusune-kavustu/2291624>
- Ukrayna'da Kırım Tatar halkının statüsü yasa tasarısı hazırlanıyor, (2023, 2 Şubat). Adres: <https://www.qha.com.tr/kirim/ukrayna-da-kirim-tatar-halkinin-statusu-yasa-tasarisi-hazirlaniyor-466674>
- Ukrayna'da Seçim Sonuçları Resmen Açıklandı - 2004-11-24. (2004, 24 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2004-11-24-19-1-87943457/823122.html>.
- V Evroparlamente rasskazali o naruşeniyah prav çeloveka v Krimu (2014, 4 Aralık). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4538-в-европарламенте-рассказали-о-нарушениях-прав-человека-в-крыму>
- V parlamente Kırma naznaçili novogo prem'era. (2014, 27 Şubat). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/27_02_14_6
- V PASE obsudili naruşenie prav çeloveka v Krimu (2017, Ocak 23). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5591-в-пассе-обсудили-нарушение-прав-человека-в-крыму>
- V regionah avtonomii formiruyutsya Krimskie dobrovol'nie drujini. (2014, 7 Şubat). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/07_02_14_4
- V regionah Kırma v otnoşenii uçastnikov odinoçnih piketov vozbuždyut administrativnie dela (2017, Kasım 27). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/5737-в-регионах-крыма-в-отношении-участников-одиночных-пикетов-возбуждают-административные-производства>
- V Simferopole deputatı krımskogo parlamenta vıstupili na mitinge «Sohranim Ukrainu!». (2014, 28 Ocak). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/28_01_14

- V Simferopole proşel Vsekrimskiy miting protiv ustanovleniya diktaturı v Ukraine (2014, 28 Ocak). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4012-в-симферополе-прошел-всекрымский-митинг-против-установления-диктатуры-в-украине>
- Vistuplenie predsedatelya fraktsii «Russkoe edinstvo» Sergeya Aksenova na vneoçerednoy sessii VS ARK po voprosu o političeskoj situatsii v Ukraine. (2014, 22 Ocak). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/22_01_14_11
- Victims of the occupation of Crimea. (t.y.). Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/zhertvy-okkupacii>
- Vistup golovi medjlisu krims`kotatars`kogo narodu na virtual`nomu zasidanni 20 ĩ sesii postynogo forumu oon z pitan` korinnih narodiv (2021, 23 Nisan). Erişim Adresi: <https://qtm.org/новости/6420-виступ-голови-меджлису-кримськотатарського-народу-на-віртуальному-засіданні-20-ї-сесії-постійного-форуму-оон-з-питань-корінних-народів>
- Vozle ofisa Medjlisa sobralis` sooteçestvenniki, obespokoennıe provokatsionnimi zayavleniyami krimskih politikov o vozmojnıom otdelenii Krıma ot Ukrainı (2014, 21 Şubat). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4118-возле-офиса-меджлиса-собрались-соотечественники-обеспокоенные-провокационными-заявлениями-крымских-политиков-о-возможном-отделении-крыма-от-украины>
- Vsemirny kongress krimskih tatar (t.y.) Erişim Adresi: <http://qtm.org/всемирный-конгресс-крымских-татар>
- Yavuz, T. (2021) Erişim Adres: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rus-mahkemesinden-kirim-tatar-milli-meclisi-baskan-yardimcisi-celal-hakkinda-tutuklu-yargilanma-karari/2357349>
- Yeşil adamlar: Kırım'ı işgal eden Rus birlikleri belirlendi. (2016, 3 Ekim). Erişim Adresi: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/yesil-adamlar-kirim-i-isgal-eden-rus-birlikleri-belirlendi/149324/>
- Zaşıtit` status i polnomoçiya Krıma!. (2014, 4 Şubat). Erişim Adresi: http://crimea.gov.ru/news/04_02_14_3
- Zayava Medjlisu krims`kotatars`kogo narodu (2020, Haziran 25). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/6256-заява-меджлису-кримськотатарського-народу>
- Zayavlenie Medjlisa krimskotatarskogo naroda «O proekte Konstitutsii Respubliki Krım» (2014, Nisan 10). Erişim Adresi: <http://qtm.org/новости/4445-заявление-меджлиса-крымскотатарского-народа-о-проекте-конституции-республики-крым>
- О признании Донецкой Народной Республики Erişim Adresi: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202220002>
- О признании Луганской Народной Республики Erişim Adresi: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202220001>
- Российско-турецкие отношения, (2024) Erişim Adres: <https://www.mid.ru/ru/maps/tr/>

Raporlar

- A/HRC/40/59/Add.3 (2019). *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment on his visit to Ukraine.*
Erişim Adresi: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/40/59/Add.3
- A/HRC/75 (2014) *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the situation of human rights in Ukraine.* Erişim Adresi: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/27/75
- Crimean Human Right Group, (2015). Monitoring Review Of The Human Rights Situation İn Crimea July-August 2015
- Crimean Human Right Group, (2016a). Crimean Human Rights Situation Review May 2016
- Crimean Human Right Group, (2016b). Crimean Human Rights Situation Review October 2016
- Crimean Human Right Group, (2017). Crimean Human Rights Situation Review January 2016
- Crimean Human Right Group, (2018). The Monitoring Review Was Prepared By The Crimean Human Rights Group On The Basis Of Materials Collected İn December 2018
- Crimean Tatar Resource Center, (2016). Criminal offences in occupied Crimea: analysis covering first half of 2016 (infographic) Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/analytics/25-criminal-offences-in-occupied-crimea-analysis-covering-first-half-of-2016-infographic>
- Crimean Tatar Resource Center, (2018). Analysis of violations of human rights in the occupied Crimea in 2017 (presentation). Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/analytics/90-analysis-of-violations-of-human-rights-in-the-occupied-crimea-in-2017-presentation>
- Crimean Tatar Resource Center, (2019). Analysis of violations of human rights in the occupied Crimea in 2018. Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/analytics/147-analysis-of-violations-of-human-rights-in-the-occupied-crimea-in-2018-2>
- Crimean Tatar Resource Center, (2020). Analysis of violations of human rights in the occupied Crimea in 2019. Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/analytics/179-analysis-of-violations-of-human-rights-in-the-occupied-crimea-in-2019-2>
- Crimean Tatar Resource Center, (2021). Analysis of human rights violations in the occupied Crimea in 2020 (presentation). Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/analytics/261-analysis-of-human-rights-violations-in-the-occupied-crimea-in-2020-presentation>
- Crimean Tatar Resource Center, (2022). Analysis of human rights violations in the occupied Crimea over 2021 (presentation). Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/analytics/290-analiz-narushenij-prav-cheloveka-v-okkupirovannom-krymu-za-2021-god-prezentaciya-2>
- Crimean Tatar Resource Center, (2023a). Analysis of human rights violations in the occupied Crimea for 2022 (presentation). Erişim Adresi:

<https://ctrcenter.org/en/analytics/analysis-of-human-rights-violations-in-the-occupied-crimea-for-2022-presentation>

Crimean Tatar Resource Center, (2023b). Analysis of human rights violations in the occupied Crimea for the first quarter of 2023 (presentation). Erişim Adresi: <https://ctrcenter.org/en/analytics/analysis-of-human-rights-violations-in-the-occupied-crimea-for-the-first-quarter-of-2023-presentation>

GA/12241, (2020). *Concerned about Ongoing Militarization of Crimea, Human Rights Violations in Eastern Ukraine, Speakers Tell General Assembly Minsk Agreements Must Be Fully Implemented*. Erişim Adresi: <https://press.un.org/en/2020/ga12241.doc.htm>

HRMMU. (2016). Accountability for killings in Ukraine from January 2014 to May 2016 Erişim Adresi: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/ohchr/2016/en/111104>

HRMMU. (2017). Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine) Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/situation-human-rights-temporarily-occupied-autonomous-republic-crimea-and-city-0>

İzsak, R. (2015). Report of the Special Rapporteur on minority issues on her mission to Ukraine (7–14 April 2014). Erişim Adresi: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/28/64/Add.1

OHCHR (2014a). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 15 May 2014*. Erişim Adresi: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15May2014.pdf>

OHCHR (2014b). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 15 June 2014* Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-15-june-2014>

OHCHR (2014c). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 17 August 2014*. <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-17-august-2014>

OHCHR (2014d). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 15 November 2014*. <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-15-november-2014>

OHCHR (2014e) *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 15 December 2014*. <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-15-december-2014>

OHCHR (2014f). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 15 July 2014*. <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-15-july-2014>

- OHCHR (2015a) - *Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2015*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-august-15-november-2015-enruuk>
- OHCHR (2015b) - *Report on the human rights situation in Ukraine 1 December 2014 to 15 February 2015*
- OHCHR (2015c) - *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2015*.
- OHCHR (2015d) - *Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2015*.
- OHCHR (2016a) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 to 15 February 2016*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-november-2015-15-february-2016-enruuk>
- OHCHR (2016b) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2016*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-february-15-may-2016-enruuk>
- OHCHR (2016c) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2016*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-may-15-august-2016-enruuk>
- OHCHR (2016d) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2016*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-august-15-november-2016-enruuk>
- OHCHR (2017a) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2017*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-15-august-15-november-2017-enruuk>
- OHCHR (2017b) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2016 to 15 February 2017*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-november-2016-15-february-2017-ahrc34crp5>
- OHCHR (2017c) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2017*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-february-15-may-2017-ahrc34crp5-enruuk>
- OHCHR (2017d) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2017*.
- OHCHR (2018). *Report on the situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine 13 September 2017 to 30 June 2018*
- OHCHR (2018a). *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2018* Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-february-15-may-2018-enruuk>
- OHCHR (2018b) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2018*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-may-15-august-2018-enruuk>

OHCHR (2018c) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2018*. Erişim Adresi: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/report-human-rights-situation-ukraine-16-august-15-november-2018>

OHCHR (2018d) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2017 to 15 February 2018*.

OHCHR (2019a) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2018 to 15 February 2019*.

OHCHR (2019b) *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2019*.

OHCHR (2020a). *Report On The Human Rights Situation In Ukraine 16 February – 31 July 2020*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-february-31-july-2020-enruuk>

OHCHR (2020b). *Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine*. Erişim Adresi: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc4421-situation-human-rights-autonomous-republic-crimea-and-city>

OHCHR (2020c). *Human Rights in the Administration of Justice in Conflict-Related Criminal Cases in Ukraine April 2014 – April 2020*. Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/human-rights-administration-justice-conflict-related-criminal-cases-ukraine-april>

On the initiative of Lithuania and Ukraine, the OSCE delegations in Vienna were acquainted with human rights violations in Crimea (2014, 9 Mayıs). <https://www.urm.lt/en/news/on-the-initiative-of-lithuania-and-ukraine-the-osce-delegations-in-vienna-were-acquainted-with-human-rights-violations-in-crimea>

On the initiative of Lithuania and Ukraine, the OSCE delegations in Vienna were acquainted with human rights violations in Crimea (2014). Erişim Adresi: <https://www.urm.lt/en/news/928/on-the-initiative-of-lithuania-and-ukraine-the-osce-delegations-in-vienna-were-acquainted-with-human-rights-violations-in-crimea:31658>

OSCE. (2015). *Report of the Human Rights Assessment Mission on Crimea (6–18 July 2015)* Erişim Adresi: <https://www.osce.org/odihr/report-of-the-human-rights-assessment-mission-on-crimea>

Stoudmann, G. (2016). Report to the Secretary General of the Council of Europe by Ambassador Gérard Stoudmann on his human rights visit to Crimea (25-31 January 2016). Erişim Adresi: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-secretary-general-council-europe-ambassador-g-rard-stoudmann-his-human-rights>

Kişisel G6r6şmeler

Ahtem iyg6z ile Kişisel G6r6şme, 09.01.2025

Celal İçten ile Kişisel G6r6şme, 11.01.2025

M6kremin şahin ile Kişisel G6r6şme. 09.01.2025

Namık Kemal Bayar ile Kişisel Görüşme, 07.01.2025

Refat Çubar ile Kişisel Görüşme, 10.01.2025

Zafer Karatay ile Kişisel Görüşme. 05.01.2025

EKLER

Ek 1. Kırım’ın İşgalinde Görülen “Yeşil Adamlar”

Kaynak:https://uainfo.org/static/ckef/img/okkupaciya_kryma_voennosluzhashie_rf_1.png

Ek 2. Ukrayna'ya bağı Kırım Müftülüğü tarafından hazırlanan ve Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığına teslim edilen rapor.

17.01.2020

Bismillahirrahmanirrahim! Allah'ın Rahman ve Rahim olan adıyla!

GİRİŞ

Ukrayna zor zamanlarını yaşamakta. Ülkenin doğusunda hibrid savaşının yedinci senesi devam etmekte. Kırım ve Donbas bölgeleri işgal altındadır. Bugün Kırım'daki Ukrayna vatandaşlarının yaşamı ve onların hakları ne şekilde ihlal edildiğine gelince.

İşgalci hükümetin ideolojisine uygun olmayan kendi fikirlerine sahip olan herkes sömürüye tabii kalmaktadır. Kendi fikirlerini beyan eden vatandaşlar işyerinden kovulmakta, ya kendi isteği ile işten ayrılma dilekçesini yazmaya zorlanmakta, veya da 'ileride ağır ceza olabilecek uygun yasal maddeye istinaden' işten kovulacağına tehdit edilmektedirler. Bu ise, yaşamak için kazanmak istiyorsan, konuşurken dikkat etmen gerektiği anlamına gelmektedir. Sosyal medyadaki fikirlerin beyan edilmesi yüksek para cezalarına maruz kalma riski taşımaktadır.

Askerlik hizmetini yapmak istemeyen şahıslara ağır ceza davaları açılmakta, hapis cezaları öngörülmektedir.

Tüm eğitim müesseselerinde Rus ideolojisi yayılmaktadır. Böyle ki, yaklaşık 90 faizi Kırım Türklerden oluşan Kırım mekteplerinden birisinde böyle bir olay yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıldönümü kutlamalarından birkaç gün önce Milli Eğitim Bakanlık temsilcisi tüm öğrencileri toplayıp Rusya'nın bu savaşta nasıl galip olduklarını, Georgi şeridini taşımanın ayrıcalığını anlattıktan sonra, öğrencilerden bu şeridi kim takmak istediğini sormuş, ve tüm kitle arasından yalnızca 4 gönüllü olduğunu görünce mektep müdürüne bu konuda acilen gereken tedbirleri almaya emretmiş.

Kırım Türk halkının tarihi İslam mirası yok edilmektedir.

Baskı ve zulüm stratejisi din, ırk ve milliyet fark etmeksizin tüm sosyal gruplara mensub ve haysiyet sahibi olan insanlara yönelik çalışmaktadır. Kremlin ideolojisine aykırı fikirlerini taşımaya kimsenin hakkı yoktur.

BAZI İSTATİSTİK BİLGİLER

Mart 2014 tarihinden bu yana Kırımdaki siyasi mahkûmların sayısı yaklaşık 119 kişidir, bunların 80'i Kırım Türkleri müslümanlarıdır.

Rusya'da yasaklanan 'Hizb-ut-Tahrir' cemaati ilişkisi şüphesini öne sürerek tutuklamalar devam edilmektedir. 'Hizb-ut-Tahrir' davaları 63 sayısına, 'Tebliğ Cemaat' dava sayısı 4'e ulaşmıştır. Kırım'ın kökenli halkının baskı gördüğü diğer

davalar da mevcuttur. Ayrıyeten 4 adet ‘26 şubat’ davası ve 4 adet ‘Veciye Kaşka’ davası. Dava isimlerinin ve öne sürülen suçlamaların herhangi bir öneminin olmadığını ve amacın sadece zulmün vasıtası ile Kırım Türk halkının ‘kendi isteği ile’ Vatanlarını terk etmelerine teşvik etmekten başka bir amacın taşımadığını iyice bilmek mühimdir. Kırım, her müslümanın terörist zanlısı olduğu bir mekana çevrilmiştir. Rabbimize şükür, geçen sene Kerç şehrin kolejinde yaşanan ve bir Rus genci tarafından gerçekleştirilen, birkaç kişinin öldürüldüğü facialı terör saldırısından başka bir terör olayı yaşanmamıştır. Ancak yine de terörist lakabı sadece müslümanlara yönelik kullanılmaktadır. Onlar, devrim teşebbüsü gibi suçlamalar ile takip edilmekte ve bundan yanısıra herhangi kanıt getilemiyor. Aksine, bazı mahkeme duruşmalarında zanlıların aleyhine baskı altında tanıklık eden şahıslar kendi sözlerini inkar edip, sanlıların iyi insanlar olduklarını beyan etmeleri görülmüştür. Ancak, bunca kırılan insan kaderlerinden endişe duymayan Rusya mahkeme sistemi adaletten çok uzaktır.

Ebeveynleri sağ olan yaklaşık 200 çocuk yetim durumuna düşmüştür. Elbette onlara destek olan birçok insan vardır, lakin baba gibi yakın adamdan mahrum kalmışlar. Kremlin fikrinde müslüman terörist demektir mantığı yayıldığı coğrafyalarda yaşamaları elbette onların suçu değildir. Ama onların ebeveynleri hapidedir. Onların yemek ihtiyacı yoktur, ama onların yemekleri gözyaşı tadındadır. Kapı çalınıp, içeriye babaların girmesini gözyaşları ile beklemektedirler. Terbiye edilecekleri, sırtlarını dayanabilecekleri babalarına ihtiyacı var bu çocukların.

Bu sene 27 mart günü bir gün içinde 26 adet arama yapıldı, 23 kişi tutuklandı ve onların hepsi şu anda hapiste bulunmaktadır. Çok yakında, 12 Kasım da yine Kırım Türk müslümanların üzerinde sıradaki gösterişli mahkeme gerçekleşmiş. Sanlılar arasında ünlü hak savunucusu Emir Usein Kuku. Tüm sanıklara benzeri görünmeyen hapis cezası kararları verilmiştir. 6 kişinin toplam hapis ceza kararı 76 senedir (7 ile 19 sene hapis cezaları).

Tüm sanık ve tutuklulara FSB ile işbirliği yapmaya teklif edilmektedir. Bu işbirliği, Ukrayna’yı destekleyen veya alternatif fikirlerine sahip olan şahıslar aleyhine işpiyonculuk etmekten ibarettir. İnsanların kaçırılıp, öldürülüp, cesetlerinin işkence izleri ile bulunduğu vakalar söz konusudur. İşgal esnasında Kırım’da 14 kişi kaybolmuştur.

Bugün itibari ile hapislerde 97 kişi bulunmaktadır. Bunların arasında 65 Kırım Türkleri ve müslüman - 65 kişi, Ukrayna yanlısı – 6 kişi.

Yukarıda belirtilen kişilerin 32si Kırım’da, Rusya’da 58 kişi, 9 kişinin kesin bulunduğu yer bilinmiyor. Bunlardan en az 70 kişi müslüman olarak bilinmektedir. Kırım müslümanlarına bulundukları hapislerde bilerek domuz eti içeren yemekleri

verilmekte, tıbbi yardım verilmemektedir. Ta ki yakınları ve akrabaları ciddi şekilde şikayet edene kadar.

MESCİDLERİN DURUMU

İşgalci hükümet Kırım'da İslamın inkişaf ettiğini göstermek ister, bunun simgesi olarak da Akmescit şehrinde kurulan, sözde Cuma Cami kullanılmaktadır. Ancak sadece gerçekleri ele alırsak durum aşağıdaki gibidir. Olayların birkaç tanesini sayarsak, elimizde bulunan bilgilere göre mescitlerin yakma, yağmalama veya soyma teşebbüs sayısı 16, ve sadece 1 kişi tutuklandı:

- 1) «Çukurca cami», Akmescitte 13.06.14;
- 2) Sonyaçna Dolina köyü mescidi 13.11.14;
- 3) Şubat 2015 – 5 tane mescitte sadaka kutuların soygunu:

- Krasnogvardeysk işçesi Oktyabrske köyün camisi,
- Simferopol ilçesi Stroganovka köyü camisi,
- Kirovsk ilçesi, İzümovka köyü camisi,
- Bahçesaray ilçesi Tankovoye köyü camisi,
- Bahçesaray ilçesi Bağata Uşelina köyü camisi

Zanlı kişi sadece listenin sonundaki suç yerinde yakalanmış olup, diğer olaylarla ilgili araştırma bile başlatılmadı;

- 4) 24.04.15 Bahçesaray ilçesi, Skaliste köyü;
- 5) 9.09.15 Feodosiya şehrindeki Müftiy camisi;
- 6) 4.11.15 Akmescit şehrindeki Jigulina Roşa camisi;
- 7) 13.11.15 Cankoy ilçesi Leninskiy Zavet köyü,;
- 8) 10.01.16 Sudak ilçesi, Ay-Serez köyü;
- 9) 27.08.17 Simferopol ilçesi, Pojarskoye köyü;
- 10) 2.05.17 Bahçesaray'daki 'Han-Çayın camide Kuran-ı Kerim sayfaları kopartılıp yakılmıştır;
- 11) 11.02.18 Striletska protesto meydanı camii;
- 12) 18.06.18 Belogorsk camisi.

Camilerde video kameraları koyulmakta, müslümanların kimlik ve konuşmaları kaydedilmekte, nüfus cüzdanları kontrol edilmekte, zorla parmak izleri ve DNA örnekleri toplanmaktadır.

İmamları, Rusya yanlısı Müftülük tarafından onaylanmayan mescitler, elektrikten veya sudan kesilmektedirler. Bunlar bazı sözde dini görevlilerin (listesi ektedir) ispiyonculuk dilekçeleri vasıtası ile gerçekleştirilmektedir. Geçen Ramazan ayı esnasında bizim bilgilerimize göre 8 adet mescit elektrikten kesilmiştir. Listesi aşağıdaki gibidir:

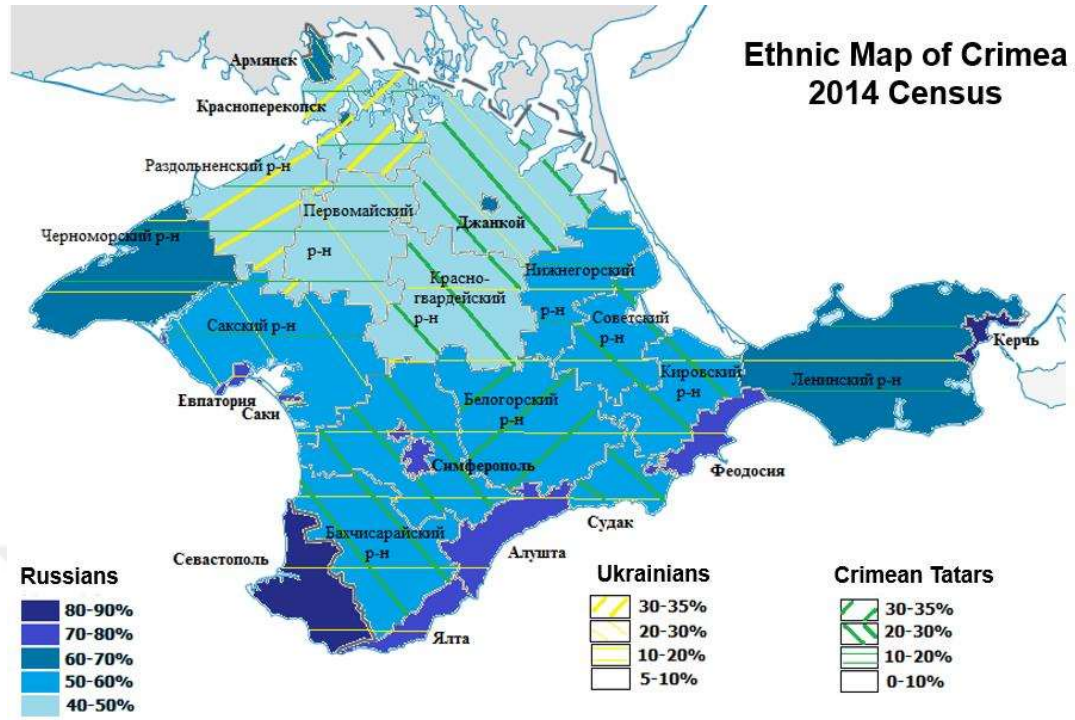
- 1) 10-11.04.2019 tarihinde Sudak bölgesindeki Daçne köyünde 'Tarak-Taş' camisi elektrikten kesilmiş.

- 2) 16.04. -17.04.19 gecesi Aluşta şhrindeki cami elektrikten kesilmiş.
- 3) 17.04.2019 Sudak'taki Bogatovka köyünde cami elektrikten kesilmiştir. Emrin 'yukarıdan' verildiği ortaya çıkmıştır.
- 4) 17.04.2019 saat 15:00 Yevpatoriya şhrinde 'Han-Cami' elektriği ve suyu kesilmiştir.
- 5) 17.04.2019 saat 15:00 Yevpatoriya şhrine bağlı olan 'İsmail Bey' semtindeki caminin elektriği ve suyu kesilmiştir.
- 6) 18.04.2019 Bahçesaray bölgesindeki Viktorovka köyü caminin elektriği kesilmiştir.
- 7) 18.04.2019 Bahçesaray bölgesindeki Golubinka köyü caminin elektriği kesilmiştir.
- 8) 19.04.2019 Nijnegorsk bölgesindeki Uvarovka köyü caminin elektriği kesilmiştir.

Saygılarımla

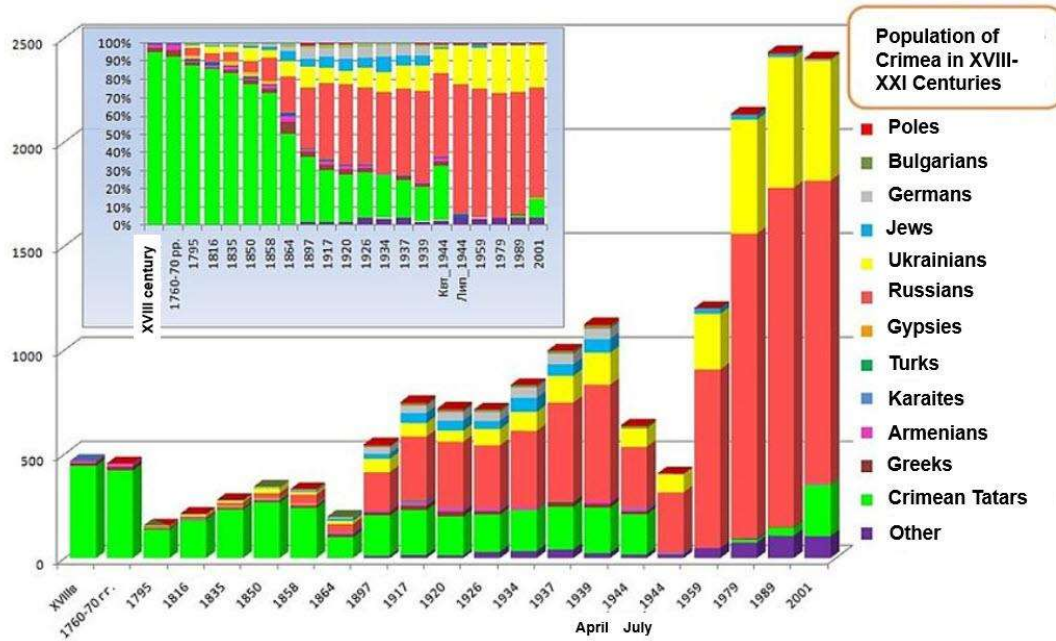
Kaynak: Kırım Müftüsü Ayder Rüstemov

Ek 3. 2014 Yılı Kırım'ın Etnik Yapısını Gösteren Harita

Kaynak: Republic of Crimea Reference Brief Book, 2021.
https://samlib.ru/k/krymskij_i_i/crimearef.shtml

Ek 4. 18. ve 21. Yüzyıllar Arasında Kırım'ın Etnik Yapısını Gösteren Grafik

Kaynak: Republic of Crimea Reference Brief Book, 2021.
https://samlib.ru/k/krymskij_i_i/crimearef.shtml